

VÁRAD

2023/1.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI,
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Nagyvárad, 2023. január • XXII. évfolyam 1. (214.) szám

Kiadja

a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár

Intézményfenntartó:

Bihar Megye Tanácsa

Szerkesztőség és kiadó:

Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó

Telefon: 0259/431-257; 0771/269-647

Postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C

E-mail: biharmegye@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com

Internet: www.bibliobihor.ro; www.varad.ro;

<https://varadbiblioteca.blogspot.com>

Szerkesztőség:

Dénes László (főmunkatárs)

Fried Noémi Lujza

Máté Zsófia

Tóth Hajnal

Tördelőszerkesztő:

Darabont Éva

Készült

a nagyváradai Metropolis nyomdában

ISSN 1583-0616

Tartalom

BALÁZS GÉZA <i>Százötven éves a Magyar Nyelvőr</i>	3	CZILLI ARANKA <i>Testvérek (rövidpróza)</i>	60
NAGYÁLMOS ILDIKÓ <i>Versek</i>	8	TÓTH HAJNAL <i>Apák, fiúk és jazzderű</i>	62
KOCSIS CSABA <i>Ahol az emlékek véget érnek. (regényrészlet)</i>	12	TÓTH ÁGNES <i>Haj-haj...</i>	66
MÁRTON KÁROLY <i>Haikuk</i>	18	FARKAS LÁSZLÓ <i>Váradról indult az európai hírű tudós (dr. Farkas László biokémikusról)</i>	71
FRIED NOÉMI LUJZA <i>Futottak volna (Nótáros Lajos könyvének bemutatója)</i>	21	MOLNÁR JUDIT <i>Az élettől az életig – az irodalmon át (beszélgetés Szávai Gézával)</i>	75
NÓTÁROS LAJOS <i>Nyárvég (regényrészlet)</i>	22	FRIED NOÉMI LUJZA <i>Kényelmetlen darabok (Orlando Balaş drámakötetének magyar fordítása)</i>	80
GORON SÁNDOR <i>Az újrafordítási hipotézis vizsgálata William Shakespeare Julius Caesar című tragédiájának újabb magyar fordításaiban (tanulmány)</i>	28	SZOMBATI-GILLE TAMÁS <i>„Akkor vagy szabad, mikor megérted, hogy minden mindegy” (filmajánló)</i>	83
BESENYŐDI JUDIT <i>Versek</i>	42	BARABÁS ZSUZSA <i>A szeretetről (keresztrejtvény)</i>	86
<i>In memoriam Jakobovits Miklós (a Kozmikus oltár című tárlat megnyitóján elhangzott beszédek)</i>	47	<i>Lapszámunk szerzői</i>	88
MOLNÁR ZSOLT <i>Versek</i>	54	-----	
MOLNÁR JUDIT <i>Anyag és szellem, táj és lélek harmóniája (interjú Vassy Erzsébet festőművésszel)</i>	57	A lapszámot Jakobovits Miklós műveinek reprodukciói illusztrálja.	

Százötven éves a Magyar Nyelvőr

2022-ben 150 éves a *Magyar Nyelvőr* című folyóirat, a magyar nyelvi kultúra nagy hatású tudományos folyóirata. Egy újságíró kis túlzással így ír róla: „A világ egyik legrégebbi eleven folyóirata a világ egyik legrégebbi eleven nyelvét – mint neve is mutatja – őrzi.” És 2022-ben volt két éves a Petőfi Kulturális Ügynökség Kazinczy Műhelye, melynek több szálon futó nyelvstratégiai programjában kiemelt szerepet kap a 150 éves, 2022-ben teljesen megújult, nemzetközileg is jegyzett folyóirat.

A 2022 elején kinevezett szerkesztőség (Balázs Géza felelős szerkesztő, Minya Károly és Pölcz Ádám szerkesztők) az idei négy számmal, angol nyelvű különszámmal, valamint a *Nyelvőr* 150 éves történetét bemutató kötettel mutatkoztak be december elején a budapesti Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Ötpacsirta szalonjában tartott rendezvényen. Balázs Géza – akit édesapja révén csaknem 50 éves kapcsolat fűz a laphoz – kiemelte, hogy a megújult lap a nyelvtudomány és a rokontudományok teljességét képviseli, a megközelítésmódok, témák sokféleségét, mindig tekintettel a tudományos elvárásokra, egyszersmind az érdeklődő olvasóközönségre. A 2022. évfolyamban a magyar dallamhangsúly, az *Ómagyar Mária-siralom* verselése, Gárdonyi *Egri csillagok* című regényének szövegváltozatai, a nemzet fogalma, valamint olyan témák, mint moldvai csángó

helynevek, igehirdetés szórványban, a félreértés nyelvtana, vagy éppen a tudománymetria tudományt korlátozó kérdései szerepeltek. A 150. év különlegessége, hogy a „normavilágosság” témáját feldolgozó angol nyelvű különszámmal is jelentkeztek, amelyben osztrák és magyar vezető jogászok, alkotmánybírók mondják el véleményüket a jogi nyelvhasználattal kapcsolatos elvárásokról.

A *Magyar Nyelvőr* történetének voltak fénykorai (Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond, Lőrincze Lajos szerkesztésében), volt áldozata (Simonyi Zsigmond), és voltak bátor nyelvészek, akik, amikor például az MTA lemondott a lapról, vállalták a folytatást (Balassa József, Beke Ödön). Tisztelet nekik, illetve annak a 3350 szerzőnek, aki a lap „dolgozótársa” volt. Balázs Géza tudománytörténeti munkáját Minya Károly mutatta be.

1872-ben indult a *Magyar Nyelvőr*, a magyar nyelvtudomány szó szerint legendás folyóirata. A célokat Sarvas Gábor, az első szerkesztő így fogalmazta meg: „Mit akarunk? Akarjuk ott, a hol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvújítás szabályellenes szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszaállítását; a hol az idegen nyelvekkel való érintkezés korcs

kifejezéseket természetett, a tisztaság előmozdítását; akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben előkészíteni, az által hogy anyagot gyűjtünk s a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk; mindezt pedig a magyar nyelv életéből merített eszközök segítségével akarjuk megvalósítani. E végből kutatni fogjuk 1. a történeti, 2. a népnyelvet; 3. kiváló figyelmünk tárgyát fogja képezni az újabb irodalom, különösen pedig a forgalomban levő hibás szóalakok és idegenszerűségek.” (1872) A Magyar Nyelvőrnek jelmondatot is választottak, bár csak egyszer írták le a lapban: „Együttesen működve tanítani s tanítva tanulni”. (1872)

Szarvas Gábor kiváló szerkesztő volt, az újságírásról alkotott három arany szabálya ma is érvényes. A jó szerkesztő feladata: „1. Hogy lapja vagy folyóirata az ígért napra okvetlenül megjelenjék, máskülönben az előfizető nem szokja meg, hogy várja. 2. Hogy az ígért terjedelemben elejétől végig szöveggel legyen tele, különben az előfizető megrövidítettnek hiszi magát. 3. Hogy ez a szöveg jó is legyen, különben máskor nem fizet elő”.

Már az első évfolyamban érkezett kritika Volf Györgytől, a lap címét kifogásolta, szójátékkal „szarvas nyelvhibának” nevezte: mondván a *Nyelvőr* germanizmus, így lenne helyes: *A Magyar Nyelv Őre*. De később lesznek ennél súlyosabb támadások is, a *Nyelvőr* neve azonban mindmáig megmaradt.

Simonyi Zsigmond, a második szerkesztő idejében érte meg a lap első fénykorát. Bárczi Géza így foglalta össze tömören Simonyi tevékenységét: „vetett, vetett, vetett, nem azért, hogy

ő, hanem hogy a tudomány és maga a magyar nyelv arasson”. Rubinyi Mózes pedig ezzel a szép latin mondással jellemezte: Nihil detestari, neminem laedere, sed intelligere (Semmit se ítélni, semmit se sérteni, hanem érteni mindenkit!) Sajnos, Simonyival kapcsolatban ezt nem érvényesítették. Amikor 1905-ben Magyar Nyelvtudományi Társaság elindította folyóiratát, a *Magyar Nyelvet*, Gyulai Pál elintézte, hogy az Akadémia megvonja a támogatását a *Nyelvőrtől*. Gyulait a Szarvas Gáborral és a *Nyelvőr*-mozgalommal való szembenállása vezette, amelyet súlyosbított Simonyinak az akadémiai állásponttal szemben a helyesírás korszerűsítésében folytatott tevékenysége. Mely végül győzedelmeskedett, és ma is Simonyi javaslatain áll a helyesírásunk. Élete végén magát Simonyit is zaklatták, ebbe halt bele, így lett a magyar nyelvtudomány mártírja. Bárczi Géza erről így emlékezett meg: „Sok évtizedes gazdag teremtető munkában elfáradt, törődött szervezete nem bírta el azokat az izgalmakat, melyekkel az ellene indított méltatlan hajszák gyötörték meg. Magyarságát, nemzethűségét vonták kétségbe annak, aki egész gazdag aratású életét szentelte a magyar nyelvnek, és a magyar tudomány történetében halhatatlan nevet biztosított magának. Halála mélyen megdöbbenette a kortársakat, nagyrészt azokat is, akiknek – talán akarva, nem akarva – részük lehetett benne...”

A *Magyar Nyelvőr*t a két világháború között Balassa József szerkesztette, majd a kiadása papírhányra hivatkozva 1941–1945 között szünetelt, 1946-ban Beke Ödön indította újra. Lőrincze Lajos nagyra értékelte elődei áldozatos munkáját: „Hálás tisztelettel idézzük

Balassa József emlékét is, aki 1920-ban vette át mesterének örökét, s őrizte hűségesen, amíg őrizhette. Egyre szűkülő lehetőségek között folytatta az elődök munkáját. Ebben a harmadik korszakban folyóiratunk hatása a magyar nyelv tudomány és az anyanyelvi kultúra művelésében nem mérhető az előző időkével. De ennek nem belső, hanem külső okai voltak. Hivatalos támogatás nélkül, egyre inkább ránehezedő nyomással, egyre gyérülő számú gárdával kellett a szerkesztőnek munkáját ellátnia. Balassának a *Nyelvőr* megőrzése, a kevéssel való hűséges sáfárkodás volt tehát a legfőbb szerkesztői tiszte, mindaddig, amíg – papírtakarékosságra hivatkozva – kormányrendelettel 1940-ben meg nem szüntették a folyóiratot”. Beke Ödön tevékenységére pedig így emlékezik Kniezsa István: „Az a néhány esztendő (1946–1953), amikor szerkesztő volt, a *Nyelvőr* újjászületésének és felvirágzásának a korszaka, és kitűnően tanúsítja, hogy Beke Ödön nemcsak kiváló tudós, élvezetes cikkek és tanulmányok szerzője, a magyar és a finnugor nyelv tudomány elsőrendű bűvára és nem utolsósorban, a magyar nép nyelv roppant gazdag kincsestárának tökéletes ismerője és birtokosa, hanem rendkívül tevékeny és fáradhatatlan szerkesztő is, aki a folyóirat érdekében – szerkesztői apparátus nélkül, egyedül – a kutatók egész táborát mozgósította a folyóirat köré”.

1954-től Lőrincze Lajos idejében a lap újabb fénykora következik. Ehhez hozzájárult a szerkesztő személyes varázsa, valamint sikeres társadalmiasítási programja. Lőrinczét önkritikája is segítette: „Magunk is látjuk, hogy nem mindig találjuk meg olvasóközönségünkkel a kapcsolatokat. Nyelv művelő



rovatunk gyakran szegényes, hiányoznak elsősorban az elméleti jellegű cikkek. Más baj, hogy szerzőink még mindig nem mernek elég közérthetően, világosan írni, s a bonyolult fejtegetéseket unalommal teszi félre az olvasó. Még pedagógus olvasóinknak is van ilyen – jogos – kifogásuk”.

Illyés Gyula köszöntőjével indul 1976-ban a 100. évfolyam: „Büszkeségünk lehet, hogy a mi legszívósabb nyelv- (azaz ezek szerint eszmevédő, tisztító és továbbfejlesztő – és így néptudat-erősítő) üzemünk, a *Magyar Nyelvőr* létének második évszázadába lép. Nagy pillanat ez nemzetünk életében – ahogy tudunk illenék –; érzek így magam is valami torokköszörülő ünnepiességet, hogy hangot váltsak, emelkedőre. De alázatosnak kell lennem, köznapian értéktudónak,

ha azokra a férfiakra gondolok, akik ezt a küzdelmet megindították és szívosán vívták, gáncsoskodás közepette, sőt valóságos elgáncsolás után fölállva a földről; ha nem a sárból. Hisz voltak évek, amikor a mozgalomnak ténylegesen is – nyelvét vették; ezt példázza, hogy noha a folyóirat 1872-ben született meg, a századik évfolyamának megjelenését csak 1976-ban érte meg. Ötévi sírba tétel után hozta létre hősi feladatvállalás. Eredményeink ráadásaképp olyan elődökkel hivatkozhatunk, mint Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond, Balassa József, Beke Ödön. Ők voltak a szerkesztők, egyaránt víva csatát a maradi akadémizmussal és a nyegle szertelenséggel. De legfőképpen a felelőtlen közönnyel. Szerencsére mindenkor európai látókörű és tudású küzdőtársakat nevelve, szervezve maguk mellé. Részleges öndicséret árnyékolná be szavamat, ha a mai gárda munkáját méltatnám: a szerkesztőbizottságnak magam is tagja vagyok. Fejezhessem hát ki szellemi és irodalmi életünk elismerését és jókívánságait egy kicsit távolabbról – mint az Anyanyelvi Bizottság hálás elnöke!”

A Lőrincze-korszakban lap a magyar nyelvi kultúra, nyelvművelés teljes területét átfogó, bemutató orgánummá vált – s így ennek a korszaknak nyelvtudomány-történeti szempontból is legjobb forrása. Lőrincze Lajos halála után a *Nyelvőr* 1994–2021 közötti időszakára – némi egyszerűsítéssel – a nyelvműveléssel, a nagyközönséggel való szakítás, és a szigorú akadémiai tudományos normáknak való szolgálai megfelelés a jellemző. Így a *Nyelvőr* hasonlóvá vált a többi tudományos és csak nagyon kevesek-

hez szóló, belterjes nyelvészeti laphoz. Semmiben nem különbözött egykori ellenlábasától, a *Magyar Nyelvtől*, valamint a legtöbb tudományos intézmény belső, szakmai kiadványától. Előfizetői és vásárlói száma minimálisra zsugorodott.

2022-ben a megújulás jegyében új szerkesztőség alakult. A lap védnökségét vállalta: Lőrincze Péter, Lőrincze Lajos fia, Temesi Ferenc Kossuth-díjas író, Tőkés László püspök, az Európai Parlament volt alelnöke, Várady Tibor jogászprofesszor, Jugoszlávia utolsó igazságügyminisztere. A szerkesztők határozott szándéka, hogy a tudományos közélet és a nyelvtudomány szélesebb köreiből vonjanak be szerzőket. Tematikai sokszínűséget kívánnak nyújtani, és vissza szeretnének térni a *Nyelvőr* nyelvművelői hagyományaihoz. A 2022. évi évfolyamban hangsúlyosabbá vált a teljes magyar kultúrára való kitekintés: vagyis az irodalmi, történelmi, művelődéstörténeti, pszichológiai, szociálpszichológiai, antropológiai nyelvészet, stilisztikai stb. témák megjelenítése.

A 2022. évfolyamot Szarvas Gábor programjának újraközlésével indították, mintegy vállalva az alapító szerkesztő törekvéseit: „felszólítjuk nem csupán az irodalmi köröket, hanem az egész művelt magyar közönséget, s kérjük, hogy teendőinknek minden ágában, de különösen a néphagyományok egybegyűjtésében közreműködésével lehetőleg gyámolítson; más részről reménylünk, hogy épen a művelt osztályok, melyeknek közlönyéül kíván e folyóirat szolgálni, pártfogásuk által lehetővé teszik a célbavett munkának mennél nagyobb terjedelemben való végrehajtását” (1872).

A Magyar Nyelvőr- és Kazinczy Műhely-est vendége volt Czopf Áron eszmetörténész, a Kommentár állandó munkatársa, aki a nyelv filozófiai megközelítéseiről, a szavakból épült városról (poliszról), a nyelv formálta társadalomról vázolta felfogását. Pölcz Ádám, a kétéves Kazinczy Műhely programigazgatója immár másodízben számolt be a nyelvstratégiai intézmény munkájáról. 2022-ben az anyanyelvek napján szinte valamennyi földrészről megszólaltattak magyarokat. A magyar nyelv hetén a Nemzeti Színházban a színház nyelvéről értekeztek. Sátoraljaújhelyen megszervezték az *Élő magyaróra* tábort magyartanároknak, szeptemberben a negyedik korrektorkonferenciát, amelyre a mai magyar sajtó minden szegletéből jelentkeztek elkötelezett korrektorkok. Októberben Gárdonyi-konferenciá-

val kapcsolódtak a hatalmas, MVM Dome-beli *Egri csillagok*-előadáshoz. Novemberben a Nemzeti Színházban Petőfi kontra Kossuth címmel, „tik-tokerekkel” felfrissítve megrendezték a 23. Kossuth-szónokversenyt. Az *Élő magyaróra* videófolyóirat számait Terdikné Takács Szilvia mutatta be: ezekben szó van a verselemzésről, a téves érvelésről, a hungaropesszimizmusról, Gárdonyi Gézaról, valamint a nyelvjárások mai helyzetéről (utóbbi hozta eddig a letöltési rekordot).

A Kazinczy Műhely és a Magyar Nyelvőr estjét színesítette Vas István Határozók és kötőszavak, valamint Bencze Imre Édes, ékes anyanyelvünk című verse Marosvölgyi Gergely Radnóti- és Latinovits-díjas versmondó előadásában, valamint Pölcz Ádám zongorajátéka.

Balázs Géza

Nagyálmós Ildikó

a halászok

*a halászok bőre sós mint a tenger
ha érdes tenyerükkel asszonyt simogatnak
nem ígérek felekirályságot
de mozdulatuk szenvedélyes és szilaj
mint a háborgó mélyvizek
szeretni úgy tudnak mint isten
érezed jelenlétét de nem tapinthatod
mielőtt a Nap felkel útra mennek
és hiába várod egy életen át
a szelet küldik hogy megsimogasson
a halászok bőre perzsel eléget
hálójukban rothadó asszonyszívek
visszahívják őket a tengerek
nem tehetsz mást hát integess*

távrolról

*távrolról nézlek és szeretlek
teljesen tanácstalan vagyok
hogyan öleljelek magamhoz úgy
hogy ne kopjon meg szemed fénye
hozzád érni végképp nem merek
az idő hagyott rajtad elég nyomot
a gondolattól hogy elveszítelek
pánikrohamot kapok
pedig nem akarok zsarnok lenni
nem kérek tőled egyebet
csak hogy a számba lélegezz minduntalan
mert másképp – érzem – megfulladok*

a tengert újra...

*a tengert újra látni vágyom
izgat az egyhangú messzeség
hol összeolvad a horizont
véres húsán a víz s az ég
hol lábaim nyoma a homokban
egy pillanatra de megmarad
napszitta sóitta hajamban
a szellő bambán elmatat
e lassú lapos mozdulatlant
vágyni aligha lehet
de várok míg kisodor az ár
bűzlő haltetemeteket
s a mélyből isten néz felém
hiába kérdez senki nem felel
elfordulok a parton várnak rám
szememben egy halraj úszik el*

lelépek

*lelépek a tenger visszavár
gyűrött paplanjában ringó sirályok
Lear királyt játszik egy kormorán
szétosztja köztük az egész országot
a ladikból egy halász integet
vörös szakálla tengerfenéig ér
szemében elsüllyedt hajók
úgy int mint ki vissza sose tér
egy bolond ül a parton szemlesütve
számolja a homokszemeket
s míg sminkeli arcát a Hold
ujjai közt szétmorzsol egy követ*

a halász

*mikor először megláttam
egy szakadt csónakból ugrott a partra
dohányát lazán a homokba dobta
és combig merült a sekély vízben
majd mint aki a világot
a sarkából fordítja ki éppen
csörlővel kivonszolta a csónakot
rám nézett tekintete forró volt és hideg
szemében háborgó tengerek
örök idők óta égő östüzek lobogtak
s akkor tudtam eléghetek
égni akarok
napokig kerestem vártam a csónakot
reggelente meztelen fürödtem
a tengerben ahol ő lakott
jött látott és tovatűnt
lábai nyomát a homokban megcsókoltam
álmaimban vele szeretkeztem
úgy voltam övé hogy nem voltam
mennem kellett hát elhagytam őt
de vittem magamban mint Jónást a cet
belém égett mardosott kínozott
részemmé vált mint a sejtszövet
most velem van szeretem szeret
ennél reménytelenebb mi lehet*



Visszajelzés

Kocsis Csaba

Ahol az emlékek véget érnek

Regényrészlet

Eszembe jutott a levél. Megnéztem. Szerkesztői megbeszélés, 11 óra. A borítékkal egy fénykép is került a kezembe. Apával vagyunk rajta. Fiatal orvos, felkötött karral. Azt mondta, ez kordokumentum arról, milyen veszélyes tudok lenni. Hogyan? A biciklivázon ültem. Fel akartam hívni magamra a figyelmet. Mindig csak egy mondatot ismételtem. Apa nem hallotta, de átvette a mondat ritmusát:

– Ti-ti-ti-ti tá-tá! Ti-ti-ti-ti tá-tá!

Lefelé gurultunk a töltésről. Már egészen sebesen haladtunk, mire megértette, mit akarok:

– Behúszom a féket, behúszom a féket!

– Jaj, ne!

De... Behúztam. Igyekezett úgy irányítani az esést, hogy ne legyen bajom. Nem lett. Nekem nem. A következő héten megtanított kerékpározni.

Apa a Berettyót szerette a legjobban. Ezt a folyót valamikor elnyelte a Sárrét. Egy parasztember eskü alatt vallotta, hogy látta folyni Bakonszeg alatt. A víz egyébként elterült, mint egy nagy, álmos óriás, aki aludni készül. Akkorá ágya volt, mint a Balaton, és a lápos vidék lett a lepedője. A XIX. században azonban új medret ástak neki. Szeghalomig szalad a víz azóta, egyenesen a Körösbe, csak a kiszáradt

holtágak kanyarognak Nagyrábé alatt. A vasúti hídnál tavasszal és ősszel érdemes horgászni. Nyáron ide jártak fürödni a nagyobbak. A híd alatt alacsony a víz ma is, fut a folyó a természetkövek között, aztán hirtelen mélyül. Megtréfálta a gyanútlan fürdőzőt, ha nem vigyázott.

Kezdetben sok hengeres, hosszúkás halat fogtunk itt. A márna kicsi feje fölülről, a farki része oldalt lapított. Bajuszt visel, mint a nagyapám. Mert a hal is olyan, mint az ember: vagy van bajusza vagy nincs. A harcsáknak van. A törpének és a folyaminak is. A fenékjáró küllőnek is. Ebből sok akadt a horgomra. Apa nagy halakat fogott, néha compót vagy domolykót. Nekem csak ez az arasznnyi hal jutott. Kis tömpe orrú, szájszegletében egy-egy rövid bajuszszállal. A farokúszója villás. Apa azzal „vigasztalt”, hogy van olyan, amelyik eléri a húszcentis hosszúságot is.

– Száz évben egyszer! – tette hozzá nevetve.

Minden horgászat nagy kaland volt. Apunál voltak a pecabotok, a bicikliváza felkötve. Az etetőanyag – a főtt búza, amelynek az illata minden szombat este belengte az egész házat – egy műanyag vödörben a csomag-

tartón. Minden felszerelés – az úszó, a fenekezéshez használt, közösen öntött ólomnehézek, orsók, damilok, az eső után szedett földigiliszták vagy a cson-
tik – apa hátán egy nagy hátizsákban.

Szép az idő. A határ másik oldalán látszanak a hegyek. A mesterségesen kialakított Kis-Körös-főcsatorna Nagyvárad mellől indul. Nagykereki mellett lépi át az országhatárt, Váncsod alatt folyik a Berettyóba. A beáramló vizet zsilip szabályozza. A torkolatnál felgyűrt ingujjú öreg emelgeti a hálóját. Beteszi, kiveszi. Teszi-veszi. Ha szerencséje van, nehezen boldogul vele, mert tele van hallal. De ez csak régen volt így, meg a mesében.

Szokásos halászeszköz ez vidéken, amivel az öreg halászik. Osváth Pál, az egykori csendbiztos is ezzel kezdi a leltárt, amikor számba veszi a Sárréti járás vizeit és halait százötven évvel ezelőtt. Másfél század nagy idő. Történnék történelmi változások, de mindig van egy kis remény, hogy semmi sem pusztul el végleg. 1956-ban Kabdebó Tamás sorait írták a házak falára: „Ne feledd: semmi sem tart örökké; Százötven év alatt sem lettünk törökké.” Itt maradtak a régi vízi világ halai, jó lenne megmutatni őket a felnövő nemzedéknek. És ha lesz elég élelem a madaraknak, újra benépesül ez a vidék.

Mivel horgásztak, halásztak öt emberöltővel ezelőtt az itt élők a híres csendbiztos szerint? Volt a teszi-veszi, a golyóbis háló, a horog vagy pedző, a szigony és a tapogató, de ez utóbbit csak a tavakban használták. Szóval teszi-veszi: vagy azért hívják így, mert le-fel emelgetik, vagy azért, mert könnyen összeszerelhető. A bihari ember azonban ráér. Nem mászkál vele. Az emelőhalászat mindig a szegény em-

ber dolga volt. A négy négyzetméteres emelőháló a víz alatt, az egymást keresztező botok és a tartórúd a víz fölött egy jó arasznyival. A halász megfeszíti a kötelet, amiből apró fadarabok állnak ki, hogy ne csússzon rajta a keze. A markos tenyerek apró fogásokkal haladnak előre, teszi-veszi egyiket a másik után. A hal – veszély esetén – nem fölfelé, hanem lefelé és oldalra igyekszik menekülni, aztán már hiába ficáncol a hirtelen megemelt hálóban.

A mi halásznak ott ül a két töltés között a hullámtérben, a Berettyó és a Kis-Körös-főcsatorna torkolatnál. Ahogy azt Vörösmarty írta az egyik versében a vadászról: „hosszú méla lesben”. Felemelte a hálót, de csalódott. Nem hoztuk meg a szerencsését. Csak apró halak vergődtek a hálójában.

– Basszuskulcs! – szólalt meg apa. Ez volt a családban a legcsúnyább szó.

– Mi a baj?

– Maga az, Miska bácsi? – örült meg apám az ismerős hangnak. – Otthon hagytam az orsókat.

– Ne bánkódjon! Hajnal óta esz itt a fene, de csak egy méreten aluli folyami keveredett a hálóba. Visszadobtam! Ha megnő, visszajön, ha akar.

– A csatornában nem több a hal?

– Sokáig kell tisztítani egy helyet, hogy halászni lehessen, nem éri meg. Hínáros. Csak a suhancok horgásznak ott. Lápos vidék volt ez. A folyószabályozások után elapadt a víz, elfogytak a lápi halak. Bedőn már nem emlékeznek a Csík-érre. De ide a bököt – emelte a hüvelykujját a nyakához –, hogy valamikor rengeteg réti csík lehetett benne. Nagyapáék káposztalével főzték. Gyerekkoromban az én horgomra is akadt egyszer. Megijedtem tőle.

Azt hittem, sikló. A csíkot a Sárréten varsával fogták. Régen lehetett, annyi volt belőle. Ha megváltozik az élőhely, eltűnik.

Egy hét múlva Bakonszegre tekerünk ki. Vince bácsi régóta hívta apát, nézze meg a szőlőjét. A főutcától nem messze lakott az öreg, a művelődési ház mögött.

– Mit készít, Vince bácsi? – kíváncsiskodtam, mert nagy munkában találtuk.

– Dobóhálót! – súgta az öreg. – Nem verem nagydobra, mert csak a magam kedvére készítem.

– Ez nem úgy néz ki, mint a teszi-ve-szi...

– Jól beszélsz, kislegény! Ez olyan, mint a nagymama szoknya! Van, ahol rokolyahálónak nevezik.

– Felfeszíti valamire?

– Nem, ez nem úgy működik! A szélre ilyen mogyoró nagyságú súlyokat teszek.

Előhúzott a zsebéből néhány ólomgolyót. Megmutatta.

– Úgy dobom el, mint a pányvát. Ha ügyes vagyok, szétterül a háló a vízen, mint egy szoknya. A súlyok pedig lehúzzák. Megmutatom, ha kész!



A kék krokodil

– Gondolta volna, Vince bátyám – kérdezte apám –, hogy egyszer csak megindul a Tisza vize a Kék-Kálló felé?

– Magától nem tett volna ilyet. Akkor se hittem, mikor láttam! Kavargott a víz a zsilipkapu alatt, mintha a Kálló szembe akarna szállni az ember akaratával. Aztán csak elsimultak a hullámok. A Kálló medre azóta is engedelmesen szállítja a vizet Darvasig, ott folyik bele a Berettyóba.

– Itt a vége, fuss el vége! – mondta apám, amikor megérkeztünk a zsiliphez. Itt végződik a Keleti-főcsatorna.

– „Ki a Tisza vizét issza, vágyik annak szíve vissza...” – dúdolta apám a nagyapám nótáját, amikor elfoglaltuk a helyünket a kis földnyelven. – „...nem vágyok én a Tiszához, idehozzák a házhoz!”

Ez már nem volt a nótában. Ezt csak ő költötte hozzá. Miért lenne olyan messzire? Van itt minden. Növényevő halakból a keszegfélék: dévér, szilvaorrú keszeg, paduc, bodorka, karikakeszeg, vörösszárnyú keszeg. A küszök a nyílt területeken egy-egy bedobott kenyérhajjal örült táncot járnak, míg el nem fogy az elemózsia. A kárászszerű szivárványos ökle, a pontyfélék legkisebbike pedig a hínárral benőtt részeket járja nagy csapatban. A nagyobb „társai” a családban – amur, busa, compó, márna, ponty, ezüstkárász, aranykárász – már jobban felkeltik a horgászok érdeklődését. Élnek itt ragadozó halak: csuka, harcsa, kőszüllő, süllő, magyar bucó.

Apa fenekezni szeretett volna, de most nem gilisztával, mert törpeharcsát nem akart fogni. Pedig ez az egyik legízletesebb hal. Mindenki szereti a családban. Jóval kisebb, mint Észak-Amerikában. Eredeti élőhelyén félmé-

teresre is megnőhet. Olyat én is szívesen fognék!

Apa a sárga üvegbotra két horgot tett. Friss kukorica volt a csali, az, amit Vince bácsitól kaptunk.

– Ezzel olyan pontyot fog akasztani, főorvos úr, még a gyereket is magával rántja! – tette hozzá az öreg, amikor átadta.

Apa elmosolyodott. Kezembe nyomta a botomat, de ő szerelte fel a könnyű, érzékeny úszót és a horgokat. A szereleket úgy állította össze, hogy csak a horog érje el a víz fenekét.

– Ott a nád mellett tudsz dévérezni! Ha figyeled a fenekezőt, nem kötöm ki!

Figyeltem. Ezen már ne múljon semmi. Apa műléggel indult balint fogni. A balin vagy ragadozó őn pontyféle, de ragadozó. Láttunk sokat, amikor átjöttünk a zsilipen. Kilátszott a hátúszójuk a vízből. Egy ideig rajta felejtettem a szemem a fenekezőn, de nem mozdult. A nád mellett viszont sok kapásom volt. Nincs annál jobb, mint egyik fogást tenni a másik után a haltartó szákba. Éppen lemerült az úszó, mikor hallottam, hogy megreccsent a fenekező orsója. Igyekeztem a bothoz, de a nagy sietségben ráléptem egy vízi-siklóra. Rátekeredett a lábamra. Olyat visítottam, hogy még Bakonszegen is hallották. Mire magamhoz tértem, a bot már messze járt. Apa futva érkezett. Levette magáról az inget. Nem sokat teketóriázott: a bot után vetette magát. Jó úszó volt, hamar utolérte. A visszaút azonban nem volt olyan egyszerű. A horgon egy háromkilós tükörponty küzdött az életéért. Mire apa a földnyelvhez ért, már húsz bá-mészkodó szurkolt neki a jó fogásért. A hal még mindig a zsinóron ficáncolt. Sok jelentkező akadt, hogy segítsen,

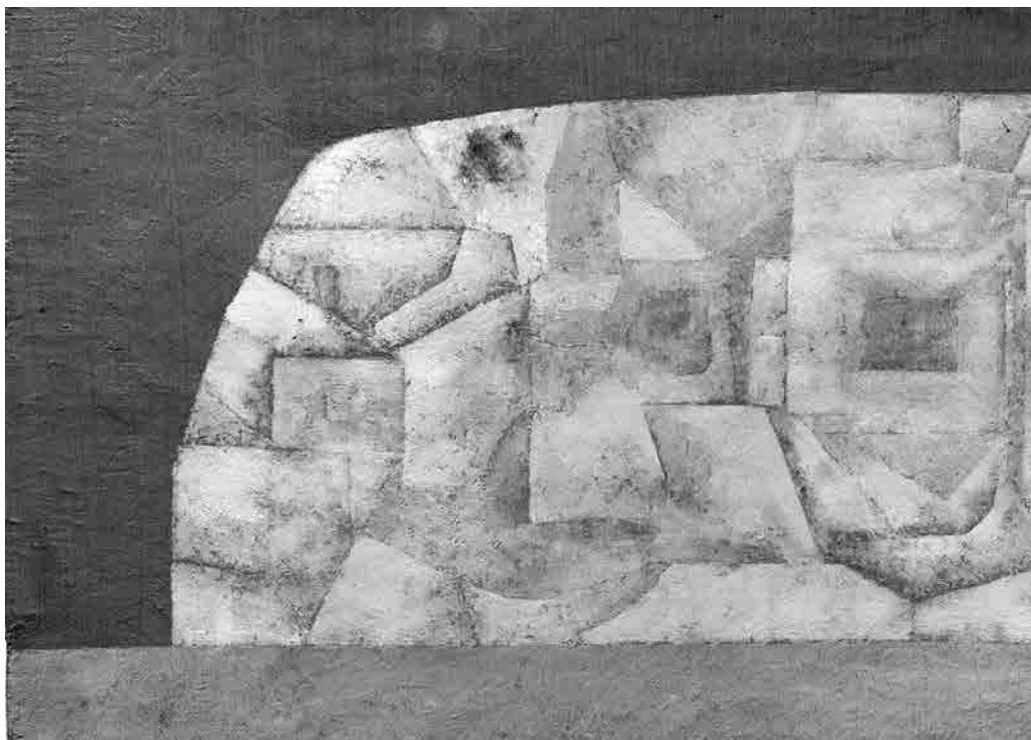
de apa nekem szólt, hogy vigyem a szákot. Nagyon büszke voltam, hogy kimeríthettem a nagy halat a vízből. Ez volt a legemlékezetesebb horgászat az életemben!

Gyermekkorom egy életre meghatározta az utamat. „Az út, ahogy nő, egyre fogy...”, ezért is szeretném kibogozni az emlékek összekuszálódott szálait, amíg nem késő. Amíg vannak emlékeim.

A Lenin körút – ma Tavasz körút –, ahol felnőttem, gyerekfejjel sokkal szélesebbnek tűnt. Nem jártak autók, így a fáknak is jutott hely. Az utcában lakott katonatiszt, kórházigazgató, párttitkár, népfrontos káder, tűzoltó, munkásőr, bankigazgató a családjával. Mi, gyerekek – akik nem értettük a felnőttek világát – minden házba bejáratosak voltunk. A faluról jöttek szép kertet varázsoltak maguk köré, édesapám is

igyekezett. Ellesett egy-két szakmai fogást, hogy hasznos növények nyújtozzanak a mi kertünkben is. A jácintbokrokat csak mi sajnáltuk, gyerekek. Nem is a virága miatt, hanem azért, mert kiváló bújóhely volt. Ipiapacs!

A másik nagy „játsszóterünk” maga a kórház. A hatvanas években a kórház strandján töltöttük a nyarat. Bánszki János tanított meg úszni. Mikor már elbírtam a teniszütőt, a testvéreim nyomába léptem. Tehetségben messze elmaradtam tőlük, főleg a fiatalabb nővéremtől, aki többször is vidékbajnok lett. Az első edzőmet, Weszprémi Zoli bácsit imádtam, régi vágású úriember volt, jogász. Kicsi kis könyvecskét vezetett rólunk, amelyben egy-egy szóval meghatározta a jellemünket és a teniszszel kapcsolatos erősséget vagy gyengeséget. Furcsa volt a kis relikviát felnőtt fejjel kézbe venni. Aztán másik trénert



kaptunk. A nővérem neki köszönhette sikereit, de nekem elvette a kedvem a tenisztől. Maradt a horgászás.

Az országút mellett az egykori Berettyó-mederben felgyűlt a víz a Csonka-toronymnál. Télen itt korcsolyáztunk, tavasszal pedig kárászokat fogtunk. Aztán az egészet benőtte a gyékény. A végén már horgászbót sem kellett a halfogáshoz. A pusztá kezünk is elég volt hozzá. A sekély vízben leborítottuk a fűzfavesszőből font feneketlen kast. Egyszer kilencvenkilenc kárászt fogtam. Hazavittem őket. Feltöltöttem a vaskádat, aminek még lába is volt. Valamikor apámat fürösztötték benne. Folyami élőhelyet alakítottam ki kavicsokkal, növényekkel. Úgy, ahogy a nagykönyvben meg van írva. A haverok, ha csukázni mentek, tőlem kértek kishalat. Adtam nekik kettőt-hármat, de nagyon megcsap-

pant a kádban úszkáló halak száma. El nem tudtam képzelni, mi történhetett. Aztán kiderült a turpisság! Kacor, a kandúr is rájárt a halakra. Nagy türelemmel nézte a vizet, és kikapdosott egyet-kettőt.

A következő tavaszra az összes emlékemet beszántották. Visszavonhatatlanul eltelt életem egy darabja. A horgászbótomat elcseréltem egy Pajtás fényképezőgépre, a kis kerékpárom helyett pedig kaptam egy nagyon „menő”, háromsebességes biciklit. Kis túrákkal ismertem meg a bihari-sárréti tájat a Szeghalom–Püspökladány–Berettyóújfalu háromszögben. Mire a kezembe került az általános iskolai bizonyítvány, minden települést bejártam. Ez volt az utolsó évem. A szüleim nem tudták, örüljenek-e vagy bosszankodjanak azon, hogy egri diák leszek. Erdész.



Márton Károly

Haikuk

Nyugtalanság horizontja

*A nyugtalanság
Horizontja nő. A fagy
Rügyet keményít.*

Megfázás reménye

*Tűz fölé rakom
A megfázás reményét.
Súrolom kezem.*

Orrvadász nyomoz

*Egy bizonyos hang
Szaggal összefonódva.
Orrvadász nyomoz.*

Padra tetovált

*Padra tetovált
Szerelem emlékei:
IÁ és IÁ.*

Magányos várakozás

*Válás előtti
Magányos várakozás.
Ághegyen levél.*

Ráncatlanított

*Bőröd alá bújt
A múlt régi fényképen.
Ráncatlanított.*

Gyengül

*Gyengül az asztal
Immunitása. Jelek:
Szúk sercegése.*



Megtisztulok

*Pórusaimon
Keresztül megtisztulok.
Tanú: izzadság.*

Reménykeresés

*Reménykeresés
Az utcai szemétben.
Volt koldus-émlék.*

Letétbe kaptam

*Letétbe kaptam
Életet a halálért.
Választás van-e?*

Kényszerhelyzet...

*Kényszerhelyzet a
Forrás adakozása
Vagy csak közmunka?*

Születésemig...

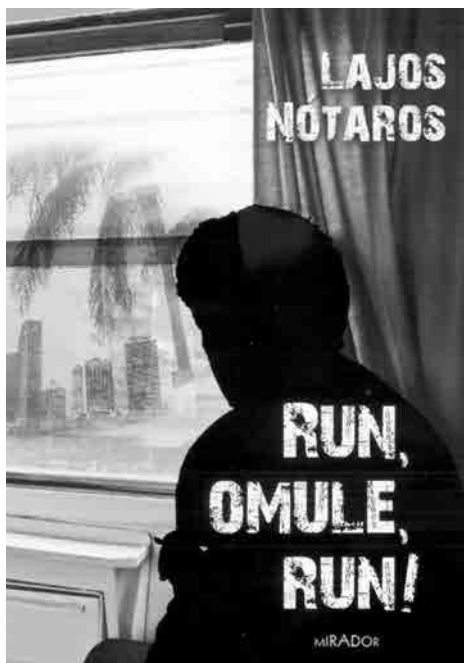
*Születésemig
Visszaszámlálom bűnöm.
Örökségem nagy.*

Futottak volna

Magyarul kezdte el a történetet, majd rájött, hogy az románul működik jobban – árulta el Nótáros Lajos aradi újságíró, esszéíró december 9-i, nagyváradi könyvbemutatóján. A *Run, omule, run!* című könyv tavaly jelent meg az aradi Mirador kiadó gondozásában, azt a szerző egykori egyetemi kollégája, Florin Ardelean egyetemi tanár, újságíró mutatta be Vasile Dan, a Román Írószövetség aradi fiókjának elnöke, illetve Mihai Maci egyetemi lektor társaságában, aki Nótáros Lajos diákja volt Aradon.

A *Familia* és a *Várad* folyóiratok és a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár közös, a nagyváradi Iosif Vulcan Emlékmúzeumban megtartott könyvbemutatóján szó esett többek között újságírásról és írásról, arról, milyen volt az élet az 1970-es évek Romániájában, hogyan tervezett Amerikába szökést két 19-20 éves fiatalember, hogyan fulladt kudarcba a tervük.

Ami pedig a román, illetve a magyar nyelvű írást illeti, a szerző azt is elmesélte, hogy kisdíák korában náluk



bérelt szobát a községbe helyezett máramarosi romántanárnő, így tanulta meg a nyelvet. Nótáros Lajos azt is elárulta: készül a könyv magyar nyelvű „alteregója”, a továbbiakban ebből közlünk egy részletet.

F. N. L.

Nótáros Lajos

Nyárvég

Részlet a *Run, omule, run* magyar alteregójából

Esett. Valójában ömlött. Bugyborékolva zuhogott. Zuhé, mondják erre Zerinden. Mégsem az volt, nem amolyan derült égből jött hirtelen zápor. Inkább helyi érdekű özönvíz. Elkezdődött valamikor, már nem tudni mikor, annyira hirtelen, és most már világos, hogy soha nem lesz vége. Nem lehet kétség, nincs hogy vége legyen, sohasem fogja abba hagyni. Szakad és zubog, körbeveri a falakat, elárasztja a sarkokat, tavakat hoz létre a járda süppedéseiben, melyek aztán egybefolynak és elindulnak minden irányba. Reggel még nyár volt, szikkadt, poros tespedés, délután ősz lett egyből, megfoghatatlan és értelmezhetetlen átalakulás, ahol a víz és a köd át fogja törni a tér és az idő korlátait, hogy olyat hozzon létre, amiről senki sem hallott, amit senki sem tapasztalt. Nincs menekvés, legfeljebb hibernálás valahol, ahol maradt még egy talpalatnyi föld, egy kabátujjni meleg.

Szerencsére maradt. Ott van valahol az egymást követő vízesések mögött, még néhány ugrás a fal mellett, és meglesz. Ott, ahol mintha átütne a vízfalon egy vörös folt, neoncsövekből sugárzó hideg melegség, a fény zizegése nem ér el idáig, még elnyomja a zuhogó vízözön rikácsolása.

Csillaglécpső a mennyországba, Led Zeppelin és az Utolsó Mohikán, szavaltad, amint betoccsantál a nevét még

a régi időkből megtartott kocsmába. Mámi úgy tett, mintha észre sem venne, törölgette tovább a talpas poharakat. A feje fölötti pácolt tölgyfából eszkábált sínrendszerből lógtak kelyhükkel lefelé. Akkurátusan és ütemesen kivett egyet, szakavatottan körbetörölgette, aztán visszatette a rendszer másik végére. Megálltál a tölgyfa pult előtt, előrehajoltál, s, mint az ázott kutya, kiráztad hevesen hajadból a vizet. A Rotisorban minden tölgyfából vagy annak utánzatából volt. Meg tudtad ítélni, apád bútorgyárban dolgozott.

Ha már bent vagy, mindenképp előtölölj. Körül nézel. Nincsenek sokan, a nagy üveglapok előtti alacsony sámlikon ülnek a szintén alacsony, üveglapú asztalok körül néhányan, bámulják a selyemüvegen szerteszét gomolygó vizeket, előttük csorba szájú csészék, homályos poharak, nyomorgó cigarettásdobozok közel az asztalok pereméhez. Nem esnek le azért, erre mindenki vigyáz, a legfontosabb, hogy néha rágyújthass, erre várnak a sebesült hamuzók, a szétnyomott cigarettásdobozok és a hirtelen színű plasztik öngyújtók. Két férfi, arctalan lények az özönvízben, két nő van velük, mintha ott sem lennének. A pult hosszában legfeljebb öt, magas, vékony, de annál fényesebb lábakon álló, élénkpiros párnákban végződő székek szemérmeskedik, baloldalra a második néz ki megfelelőnek.

„Megtörölközhetnél előbb – mondja Mami –, a mosdóban találsz tiszta száraz törölközőket.” Ó, mondd te erre, aztán nem mozdulsz. Nézed Mámit, szemtelenül és kitartóan. Megfoghatatlan és irgalmatlanul vonzó. „Na, menj csak, úgy nézel ki, mint egy kiöntött hörcsög.” Erre elfordítod a tekintetedet, az akvárium előtt ülőket kezded el tanulmányozni alaposabban.

Öten vannak. Két pár egy asztalnál a sor közepén és egészen a sarokban, az utolsó asztalnál, egy magányos nő. Ő érdekes lehetne, de nem az. Középkorú és jól láthatón elhanyagolt. Megnézed azért. Mintha bámulnád az ablakon sziporkázó vízcseppeket, mintha nem őt figyelned. Szókitett haját megviselték a festékek, szeme szép lenne, ha látszana a gyűrődések és sötét árkok között, szája valamikor érdekes lehetett, most fonnyadt és olyan, mintha minduntalan azt szeretné kimondani, hogy ja. Észrevette, hogy arra nézel, megnéz ő is téged. Csak úgy, mintha véletlenül járna arra a pillantása. Néz aztán maga elé megint, nem tudhatod, mire jutott, de nem is érdekes.

Mire juthatott volna? Egy elázott suhanc, aki nem tudja levenni a szemét Mami dekoltázsáról. A Grand Canyonról. Am foehn –, nézett rád Mami, majd sejtelmesen hozzátette: – Dacă ai vrea să te uști pe păr. Shit, mondtad te, és teljesen feléje fordultál a székkal. Mami bólintott, mint aki tökéletesen érti. Tu știi – mondta még, miközben lábujjhegyre állt a következő pohárért. Nem volt még negyven, de rohamosan közeledett feléje. Fehér, feszülő blúza mély kivágással tette egyértelművé, mit tart magából figyelemreméltónak. Egyszer elszólta magát, hogy még nem találkozott

olyan férfival, aki felül tudott volna emelkedni a látványon. Mami mellkialakítása ólomsúllyal nehezedett a férfillantásokra. Te meg se próbáltál másfelé nézni. Sunt bine? – kérdezted mereven figyelve a blúzt pattanásig feszítő álom megtestesítőit. Cam plictisite – mondta Mami –, singurătatea nu le face bine. Féldeci vodkát tett eléd, benne citromszelettel. Apă de robinet – mondta még, miközben mellé tette a pohár vizet. Cafea – nézett rád, de meg sem várta a választ. Világcsúcstartónak számítottál kávézásban. Legalábbis helyi számítások szerint.

Mom, kezdted, hogy ne tűnj képmutatónak, csecseid halálomig kísérteni fognak. Mit tegyek ez ellen? Nem lehet tenni semmit, mondta ő rezzenéstelenül, ez már ilyen. Te okos vagy és idióta egyben, nekem ilyen csecseim vannak, és tönkreteszik az életemet. Senki sem keres mást bennem. Megelégszenek velük. Igen, hagytad rá, átérezve a kifejtett helyzet tragikumát. Ez fog vissza engem is. Aztán meg úgysem veszel komolyan. Nem hiszed el, hogy szerethetnék tiszta, mély szerelemmel. A csecseidet szerelmem egyszerűen szublimálná, s lebegnének e tiszta boldogságban súlytalan. Nem lehet, mosolyodott el hirtelen, tudom, reménytelen, a férfiak előbb-utóbb feladják önmagukat közöttük, s már nem tudnak gondolni semmi másra.

Hidd el, mondtad te akkor, nagyon fognak hiányozni neked. Elmegyek. Végleg. Rád nézett, először komolyan mióta bejöttél, aztán kuncogni kezdett: – Ești prost. Unde să te duci? Plouă.

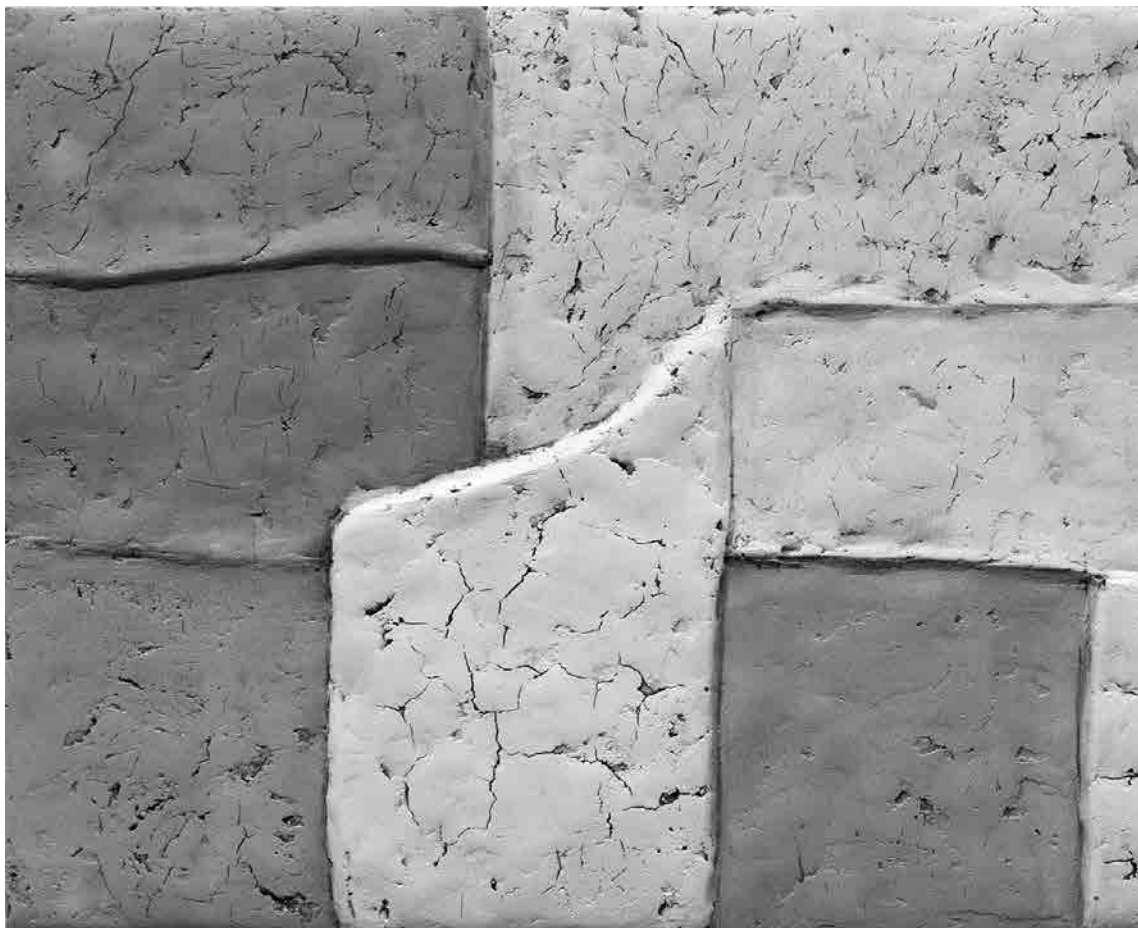
Hallgattál, gondolkoztál, azon töprengtél, valóban komolyan gondold-e. Úgy döntöttél, hogy igen. Plec de tot. Îmi bag tot ce nu mă doare în

oraşul asta. Singura chestie de care îmi pare rău sunt tăţele tale, mondtad komoran. – Eşti prost – mondtá Mámi, jobb híján önmagát ismételve. – Ai găr-găuni la cap –, tette meg hozza sietve, mert intettek az egyik asztaltól.

Jöhetne már ez az idióta Nelu, folytattad magadban a gondolatot. Szavaidat még magadban is megválogattad. Nem sok mindenre, de erre adtál. Nemrég még mindenhová magaddal hordoztad a *Varázshegy* román változatát, és azzal voltál el magadban, hogy most ki vagy éppen. Hans

vagy Settembrini. Hans nem lehattél, érezted, s most erre eszedbe jutott a vizsgád a Népművészeti Iskola színtanodájában. Színészi ambícióid még egészen kisgyermekként lobbantak lángra. Mondhatnád, tehetséged anyai ágról szakadt rád. Ő, ahogyan mesélte, a szomszéd tüdőbeteg bácsi köhögésének utánzásában tett szert hírnévre az egész faluban, még kislányként. Az alma általában az anyaföldre esik. Azonban a te tehetséged átfogóbbnak és egyben szerteágazóbbnak mutatkozott már az elején. Első nagy alakításod

Ritmus csendje



egy katonai jelenetben öltött tested. Rendeződ is volt, az egyik nagybátyád, Feri bácsi, történetesen szintén tüdőbeteg. Olvasott embernek számított, földmunkát nem végzett, nem engedte a betegsége. Ő volt az egyetlen, aki a magas kultúrát képviselte a családban. No, fiam, kezdte az akkor még sűrű családi összejövetelek mindegyikén, nézzük, hogyan válaszol a baka az egrecírozó őrmesternek. A jelenet rövid, de annál megkapóbb volt, mint egy jelre, szavainak hatására elhallgatott a társaság, figyelő szemeit rád vetve.

Egyszerűsége ellenére a produkció nagy színészi próbát jelentett, mivel három szereplőt kellett megjelenítened egy személyben. Ott volt a baka, a ló és az őrmester. Maga a történet valóban egyszerű, már-már jelentéktelennek mondható, arról van szó ugyanis, hogy a baka kétségbeesetten veszi észre, hogy kedves lova mintha étvágyát vesztette volna. Őrmester úrnak alázatosan jelentem, ez már a következő snitt, a szürke nem eszi a zabot. Katonásan, haptákban, a helyzetből adódó szigorúság teljes átélését



megkövetelő momentum volt, amit lassan követett a váltás. Láthattuk szinte egyszerre a kókadozó szürkét, a csukaszürkében keményen jelentő bakát, hogy aztán egy finom, de evidens váltás után a bozontos szemöldökű őrmester következék. Nem tudni, miért volt bozontos a szemöldöke, de bizonyosan az volt, ez hozzátartozott a koncepcióhoz. Mindezeket egy teljes hátraarc-cal jelezted, vonásaid észrevehetően megkeményedtek, hangod reszelősen, mégis ércesen zengte: Akkor pedig, közlegény, rakd bele a... karod.

A siker sosem maradt el. Tombolt a közönség, vigyorgott még az ajtóba sündörgő kuvasz is, Feri bácsi a nagy rendező büszkeségével legeltette a szemét az egybegyűlteken.

Neked voltak fenntartásaid és értetlenségeid a jelenettel kapcsolatban, de ezeket sosem hoztad a többiek tudomására. Megkérdezhetted volna a rendező Feri bácsitól, de őt túl kifinomultnak, betegesen művésziessnek találtad, ezért csak magadban gondolkoztál el a színház alattomos természetén. Mindenekelőtt itt van a szürke. Miért szürkének, nem lónak mondja, vagy miért nem nevezi nevén a lovát a baka. A lovaknak van nevük, Pityu, Fecske, Csillag, megfigyelted, az emberek ugyanúgy nevükön nevezik lovaikat, mint egymást. A legnagyobb gondod mégis a rakni igével volt. Mit raknak általában? Hát azt, amit nem tesznek. De ezt, amiről itt szó esik, vetted észre a faluban dívó szájhagyományokból, teszik is és rakják is. Mi a különbség a kettő között? Teszi vagy csinálja az eszét? Mind a kettőt használják, de azt nem, hogy rakja. Vagyis teszed a dolgod, tedd meg azt, amit meg kell tenned. Valójában inkább csinálják, mint

teszik. A raknival a helyzet még ennél is bonyolultabb. A kocsit megrakják, de a gyereket is, amikor rossz fát tesz a tűzre. Hogy lehet rossz fát tenni? Nedveset vagy nem felaprítottat? Ami pedig azt illeti, amit a lóba raknak, hogyan rakják belé? Tiszta költészet, mivel azt a valamit kizárt, hogy bele lehetne rakni valamibe a gatyán kívül. Viszont oda beleteszed, és nem rakod. És ha egyáltalán bele lehet még rakni valamibe, amiről mintha hallottál volna már egy s mást, abba legfeljebb dugni lehet. Olyan kicsi az a luk, nem is luk, alig rés, hasadás, hogy lehet abba csak úgy beledugni azt a bizonyost, amit a baka a lovába rakhatna, ha szaván fogná a bozontos szemöldökű őrmesterét?

Megyek akkor, megnézem, milyen az, amikor nálatok tiszták a törölközők, fordultál félre, de lassan abbahagyva a mozgást. – Mi van – emelte rád professzionális tekintetét Mámi –, odaragadtál? Nem tudlak itt hagyni, Mom, félek, mire visszajövök, már nem leszel itt, csak ezek, s velük kell leélnem az egész hátralévő életem. Tudsz ennél lehangolóbbat? – Tudok –, nem folytatta –, na, menj már.

Válltól vállig erő folyosón haladtál a tiszta törölközők felé, mint az álomban, ahol a végén lábadnál fogva felakasztottak apád mellé. Hogy miért tették, nem volt kérdés, bűneidnek sora végtelen és felfoghatatlan, érthetetlen nem ez, hanem a nő jelenléte volt az álomban. Hogy került oda? Mit keresett ott? És egyáltalán, ki ő? Mámi igazat mondott, a törölközők frissek voltak és szárazak, ha nem is újak. Külföldi mosópor illatát árasztották, ilyen illat erre felé nem létezik, mint ahogyan Mámihoz sincsen hasonló szerte a környéken. A

mosdó sem volt tágas, a hozzá vezető folyosó után tűnhetett csak hatalmasnak, jó trükk. Miután átdörzsölted a hajad, megnézted magad a sarkain homályosodó tükörben. Gyorsan, a rend kedvéért, nem lehetsz oda azért, amit láthatsz benne. Ha így maradna a hajad, nedvesen kunkorodva a fejed körül, még elmenne. Mondhatnád, meghatározhatatlan szexuális érdeklődésű ókori görög olimpiai győztes elkopott portréja néz rád egy törött vázáról. Jót tesz neked a homály, ez kétségtelen.

Visszaérve a pulthoz, Mami csak annyit kérdezett: más? Mi más, kérdezte vissza te a rend kedvéért. Innivaló, mondta ugyanúgy. Még nem, majd ha megérkezik Johnny, válaszoltál kimérten, és folytattad: nincsen más, Mom, mindig az van, ami nem más. Ugyanaz van, megállíthatatlanul és kikerülhetetlenül. És ezen nem lehet változtatni, ami a mondottak értelmében magától érthető. Nem más, ugyanaz. – Ne okoskodj most itt nekem –, vágott közbe minden indulat nélkül –, senki sincs itt rajtam kívül, aki tapsolhatna neked.

Minden más, nincsen két egyforma dolog a világon, nem értem, mit kell ezen annyit filozofálni.

Hallgattál egy darabig, lehangolt Mami hozzáállása, érezted, nincs is ennél jobb bizonyítás az általad mondottakra. Hangulat minden, kezdted aztán újra, érted, Mom. Semmi sem mozdul, semmi sem változik, marad minden istenáldotta mibenvalóságában. A hangulatod változik, s akkor másnak látod azt, ami ugyanaz. Igen, ez így van, egyezett bele meglepő egyszerűséggel, egyszer ilyennek látom, másszor meg amolyannak, attól függ, milyen a hangulatom. Mit látsz egyszer ilyennek, másszor olyannak, csaptál le a kínálkozó lehetőségre. Az életemet, a francot bele, ezt az egész valamit, ami körül vesz. Igen, valóban, próbálkoztál közelebb kerülni a sebhez, de nem vesz körül. Itt megálltál a hatás kedvéért, vártad a döbbszerű tekintetet. Nem volt döbbszerű, inkább lemondóan kihívó: hát akkor mit csinál?

Idáig jutottatok, amikor megérkezett Johnny.

Goron Sándor

Az újrafordítási hipotézis vizsgálata William Shakespeare Julius Caesar című tragédiájának újabb magyar fordításaiban

1. Bevezetés

William Shakespeare műveinek újrafordítása részben a nyelv, részben pedig a fordítási norma változásával magyarázható.

Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy érvényes-e az újrafordítási hipotézis azon állítása, amely szerint a későbbi fordítások az eredetihez közelebb álló célnyelvi szövegvariánsokat eredményeznek a legelső fordításhoz képest, illetve milyen nyelvi és fordítási problémák állnak az újrafordítások hátterében. Az újrafordítási hipotézis érvényességét a tartalmi és stilisztikai megfelelés szempontjából vizsgálom. A szöveg-hűség kérdéséhez tartozik a félrefordítások és a stíluseltolódás figyelembevétele is.

A nyelvi és fordítási kérdések vizsgálatát komparatív elemzéssel illusztrálom, amelynek során az eredeti drámaszöveget összevetem Vörösmarty Mihály klasszikus (1839), valamint Áprily Lajos (1943), Illés László (1994),

Jánosházy György (1996) és Forgách András – Fekete Ádám legújabb fordításával (2015).

2. Az újrafordítási tendencia

Az 1980-as, de különösen a '90-es években egyre jobban felerősödött az „újrafordítási tendencia” (Makkos 2011: 96), amelynek során a modern nyelvhasználat irányadó elvvé vált a magyar Shakespeare-kultuszban (Szele 2006: 21). Ennek megfelelően a fordítók többnyire kerülnek a ma már archaikus nyelvi elemeket, nehézkes kifejezéseket, és helyettük inkább beszélt nyelvi fordulatokat használnak, így nemcsak a célnyelvi befogadókra, hanem a színészi dikcióra és a könnyen mondhatóságra is tekintettel vannak (Goron 2013).

2. 1. Az újrafordítás fogalma és típusai

Újrafordításon egy forrásnyelvi szöveg már létező fordításának újabb

fordítását vagy fordításait értjük, de a fordításelméleti fogalom a fordítói tevékenység folyamatát is magába foglalja (vö. Gürçağlar 2009: 233; Paloposki-Koskinen 2010a: 29; 2010b: 294; Wilmink 2012).

Az újrafordítás „ismétlődő és multiplikatív eseményként” (Deane-Cox 2014: 1) egyaránt kapcsolódik a forrásnyelvi szöveghez és a korábban keletkezett fordítás(ok)hoz, így nemcsak követi, de ugyanakkor el is határolódhat a fordítási hagyománytól (Lanstyák 2013: 5). Hermeneutikai szempontból az újrafordítás rendszerint pozitív jelenség, mivel bővíti a forrásnyelvi szöveg interpretációs lehetőségeit (Gürçağlar 2009: 233).

Az újrafordításnak különféle típusai vannak. Antoine Berman a *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain* (1985) című művében az első fordítás és az újrafordítás megnevezésekkel illeti ugyanannak a forrásnyelvi szövegnek diakronikus, különböző fordítókhoz köthető fordításait (vö. Berman 1985: 116). Itt érdemes megemlíteni Somlyó György gondolatát, aki szerint minden első fordítás tulajdonképpen egy praefordítás, mivel virtuális előzménye egy jobb fordításnak. Az újrafordítás pedig olyan postfordításként fogható fel, amely a már létező fordítás bizonyos elemeire épít, vagy éppen azokat kérdőjelezi meg (Somlyó 1993: 529).

Xu Jianzhong a fordításelméleti fogalom direkt és indirekt kategóriáit határozza meg. A direkt újrafordítás a forrásnyelvi szövegnek egy új fordítását jelöli, az indirekt meg arra vonatkozik, amikor az újabb fordítás nem az eredetiből, hanem annak egy másik nyelvű fordítása alapján jön létre (Jianzhong

2003: 193). Ilyen pl. Kazinczy Ferenc *Hamlet*-fordítása (1790)¹, amely „német átdolgozásból” készült (Radó 1883: 64).

Anthony Pym másképpen kategorizálja az újrafordítás jelenségét. Az egyidőben vagy a nem sokkal egymás után keletkezett újrafordításokat passzív és aktív fordításokként határozza meg. Passzívnak nevezi a korábban keletkezett, de mára „elavulttá” vált újrafordításokat, és aktívnek azokat, amelyek értékelése – megjelenésük után – vitára készíti a célnyelvi kultúra szakembereit (Pym 1998: 82–83).

Claude Demanueli terminusait² alkalmazva Isabelle Vanderschelden az eredeti műalkotás fordításának recepciója felől közelít e kérdéshez. Eszerint a friss (hot) fordítások rögtön az eredeti művek megjelenése után keletkeznek, amikor még a fordító munkáját nem segíti a recepció. Ezzel szemben a későbbi (cold) újrafordítások egy bizonyos idő eltelte után keletkeznek, amikor már a szövegkritika, az irodalomtörténet számos fontos adattal segítheti a fordítót munkája során (vö. Vanderschelden 2000: 9).

Siobhan Brownlie a *Narrative theory and retranslation theory* című tanulmányában az újrafordításokat a verziók koncepciójával hozza összefüggésbe, vagyis szerinte minden egyes fordítás

1 Kazinczy Ferenc fordítása után többen is megpróbálkoztak Shakespeare művének lefordításával: Bartsai László (1793 és 1810 között), Kelemen László, akinek fordítását csak később – 1794-ben – mutatják be Kolozsváron, Vajda Péter prózában (1839) és Ács Zsigmond (1859), ám ezek kisebb jelentőségű próbálkozások voltak (vö. Balogh 2000).

2 Claude Demanueli terminusait a saját fordításomban használok.



csupán eltérő nyelvezetű változata az eredeti műalkotásnak (Brownlie 2006: 146).

A 21. század első évtizedében az újrafordítás komplex jellegének felismerése szükségessé tette a jelenség szélesebb körű vizsgálatát, ezért egyes kutatók figyelme a történelmi kontextus, a normák, az ideológiák, a fordítást megrendelő intézmények és az intertextualitás felé fordult (Gürçağlar 2009: 233).

2. 2. Az újrafordítási hipotézis

Az újrafordítási hipotézis elméleti alapját Antoine Berman és Paul Bensimon gondolatai képezik, amelyeket a *Palimpsestes* című folyóiratban tettek közé 1990-ben az újrafordításokról szóló tematikus számban.

Berman a fordítást befejezetlen műveletnek tartja, amely az újrafordítás(ok) által válik teljessé (Bermantól 1990: 1), így „csak a később keletkezett fordítások lehetnek »nagy« fordítások” (Paloposki-Koskinen 2010a: 31).³ Berman evolucionista gondolata már Goethe felfogásában gyökerezik (Paloposki-Koskinen 2010a: 31), aki háromféle fordítást különböztet meg: **1.** a fordító megismerteti velünk a forrásnyelvi kultúrát; **2.** a másságot csak megközelítőleg sikerül megjelenítenie és **3.** az eredetivel való tökéletes azonosság elérésére törekszik (Ballard 2000: 19).

Bensimon szerint a legelső fordítások honosító jellegűek, céljuk az idegen kultúra integrálása. A későbbi

fordítások pedig már nem a célnyelvi kultúrába való „bevezetést” szolgálják, hanem fenntartva a kulturális távolságot a forrásnyelvi szöveg sokkal pontosabb célnyelvi variánsait hozzák létre (Bensimon 1990:1). Yves Gambier is úgy véli, hogy az első fordítás jobban igazodik a kulturális igényekhez vagy a kiadói követelményekhez, az újrafordítás viszont a forrásnyelvi szöveg pontosabb visszaadására törekszik (Gambier 1994: 414).

Sameh Hanna az első fordítások hibáit a „vakság” metaforájával azonosítja: a korábbi fordítások vagy nem vették észre a forrásnyelvi szöveg mélyebb értelmét és stilisztikai hatását, vagy figyelmen kívül hagyták a célnyelvi olvasók (a drámafordítás esetében a nézők) igényeit és elvárásait (Hanna 2016: 128–129).

Az újrafordítási hipotézis evolucionista elgondolása nem elvetendő, hiszen elvileg megvan a lehetősége annak, hogy az újrafordítási folyamat eredményeképpen igen pontos fordítás jöhessen létre. Paloposki és Koskinen azonban az újrafordítási hipotézis relatív voltára hívják fel a figyelmet mondván, hogy léteznek olyan újrafordítások, amelyek igazolják az elméletet és olyanok, amelyek ellentmondanak neki (Paloposki-Koskinen 2004: 36). Ebben a kérdésben csak akkor foglalkozhatunk állást, ha megvizsgáljuk, hogy William Shakespeare *Julius Caesar*-jának magyar újrafordításai igazolják-e, vagy cáfolják ezt a hipotézist.

3. Az újrafordítási hipotézis vizsgálata

Elemzésemmel nem szándékszom rangsorolni a *Julius Caesar*-fordí-

3 “[...] only later translations can be »great« translations [...]” (Paloposki-Koskinen 2010a: 31).

tásokat, vagy elmarasztalni Vörösmarty fordítását az újabb fordításokhoz viszonyítva, hiszen az kora egyik legkiválóbb fordításaként megfelelt az akkori fordítási követelményeknek. Ám, ha a megváltozott fordítási norma (mai beszélt nyelvi elemek, érthetőség, kimondhatóság) felől közelítünk a klaszszikus fordításhoz, akkor szembetűnő nyelvi és stílári elteréseket fedezhetünk fel a klasszikus és az újrafordítások között.

A dráma elején Murellus kikel a Caesart ünnepelni készülő közemberek ellen emlékeztetve őket arra, hogy egykor Pompeiust ünnepelték hasonlóan.

Shakespeare:⁴

You **blocks**, you **stones**, you
worse than senseless things!
O, you **hard hearts**, you cruel
men of Rome,
Knew you not Pompey?

Vörösmarty fordításában jelentéseltolódások figyelhetők meg. A *block* szó⁵ ebben a kontextusban átvitt értelemben értendő, és nem *rönköt*, *fát*, hanem *tuskót*, *tökfajt* jelent. Az első mondat felkiáltása, mintha a természetnek szólna és nem a rómaiaknak. A *szirt* lexéma a romantikus költészet egyik kedvenc szavaként került a fordításba, stílushatása sokkal erőteljesebb, mint az eredetiben szereplő *stones* 'kövek' szónak. A második mondatban szereplő *You hard hearts* 'ti keményszívűek' megszólítást

Vörösmarty a *rög szivek* metaforával érzékelteti, hiszen ritmuskényszerből olyan egyszótagú lexémára (*rög*) volt szüksége, amellyel könnyen kifejezhette az ünnepelni összegyűlt rómaiak szívének keménységét.

Vörösmarty:

Ti **fák**, **szirtek**! gonoszbak
mindazoknál,
Oh **rög szivek**, Rómának vad fiai,
Nem ismerétek Pompejst?

A többi fordításváltozat közül az Áprilyé áll a legközelebb az eredetihez, hiszen nem él betoldásokkal.

Áprily:

Ti tuskók, kövek,
sok érzéketlen, kőnél ridegebb,
kemény, kegyetlen szívű római
nem ismertétek Pompeiust?

A többi fordításban betoldások találhatók. Illésnél ilyen a *bábok* és a *kölykei* főnév, Jánosházytól pedig a *kövek* főnév elé – ritmuskényszerből – betoldott *holt* jelző.

Illés:

Érzéketlen **bábok**, tuskók, kövek!
Róma bitangszívű vad **kölykei**,
Felednétek Pompeiust?

Jánosházy:

Ti érzéketlen tuskók, **holt** kövek,
Ti kegyetlen szívű rómaiak,
Nem ismertétek Pompejst?

De a legújabb fordításban is találunk ehhez hasonló eltéréseket. A *kövek-nél aljasabb* megszemélyesítésben az emberi tulajdonság átruházása azért szokatlan, mert a kő anyagi tulajdon-

⁴ Shakespeare nevét a továbbiakban nem tüntetem fel, hiszen nyilvánvaló, hogy a forrásnyelvi szövegnek ő a szerzője.

⁵ Az angol szavak magyar jelentései Ország László *Magyar-angol szótár*ából (1986) valók.

sága a keménység, és nem az aljasság, Shakespeare pedig ezzel a keménységgel érzékelteti a rómaiak magatartását. Egy másik ilyen betoldás a *barbárok* lexéma, amely szintén lexikai többlet az eredetihez képest.

Forgách-Fekete:

Tuskók, kövek, **köveknél**
aljasabbak!
Barbárok, brutális rómaiak,
Talán Pompejus nem élt soha?
(I./1.)

E felvonás 2. színében Brutus megkérdezi Cassiustól, hogy kíván-e még valamit közölni vele:

What is it that you would impart
to me?

Vörösmarty fordítói megoldása kissé furcsán hangzik (vö. Radó 1938: 32), mert a passzív szerkezettel (*vágyásod van közleni*) Shakespeare-hez viszonyítva bonyolultabban fogalmazza meg célnyelven a forrásnyelvi mondanivalót.

Vörösmarty:

Mi az, mit **vágyásod van közleni?**

Az újrafordítóknál nem találunk efféle kifejezésbeli bonyolultságot, erőltetettséget.

Áprily:

és mit kívánsz közölni most
velem?

Illés:

Mi az, amiről még szólni akarsz?

Jánosházy:

Mi az, amit velem közölni kívánsz?

Forgách-Fekete:

Mondd, mit kívánsz még közölni
velem? (I./2.)

3. 1. Stíluseltolódás a klasszikus fordításban

Minden fordító korának nyelvezetén és saját stílusának érvényesítésével szóltatja meg a lefordítandó forrásnyelvi szöveget. Gondoljunk Kazinczy Ferenc, Vörösmarty Mihály, Arany János, Babits Mihály, Tóth Árpád és Kosztolányi Dezső műfordításaira.

Németh Antal szerint Vörösmarty Mihály a romantikus stílusirányzat hatására ünnepélyes és zengő nyelvezetű, fenséges Shakespeare-t alkotott meg magyarul (Németh 1949: 470). Shakespeare stílusával ellentétben Vörösmarty fordítói nyelvezete inkább túl költőinek, keresetnek tűnik, hiszen stílusát a romantika mellett a nyelvújítási törekvések, valamint saját nyelvi, stíluspreferenciái is nagymértékben befolyásolták.

A II. felvonás 1. színében az összeküvők meg szeretnék nyerni ügyük számára Cicerót:

O, let us have him, for his silver
hairs
Will purchase us a good opinion,
And buy men's voices to
commend our deeds.

Shakespeare szövegrészletét Vörösmarty erőltetetté alakítja felerősítve ezzel a célnyelvi szöveg stílushatását. Megoldásának idegenszerűsége a szó szerinti fordítás eredménye.

Vörösmarty:

Oh foglaljuk le őt! ezüst haja
Megszerzi a' jó véleményt reánk,

**'S szavakat veend javalni
tetteinket.**

Az újrafordítási hipotézis szerint az újrafordítások sokkal pontosabban igazodnak a forrásnyelvi szöveghez, mint az első fordítás, ám ez mégsem jelenti azt, hogy bennük nem fordulhatnak elő jelentéseltoldások, valamint az eredetitől eltérő betoldások. Illésnek és Jánosháznak sem sikerül teljesen elszakadnia a szó szerinti fordítástól, ezért az eredetiben található metaforikusan kifejezett gondolat, amely szerint az idős Cicero tekintélye sok helyeslő támogatót nyerhet az összekülvőknek, szó szerint jut kifejezésre idegenszerű hatást keltve a célnyelvi szövegben.

Illés:

Vonjuk be őt is, mert ezüst hajával
Jó **hírnevet vásárol** **tetteinknek**,
S **megveszi a dicsérő szavakat**.

A kifejezés mód enyhe erősítése Jánosháznál a *szép* jelző betoldásával nyilvánul meg ritmuskényszerből.

Jánosházy:

Nyerjük meg őt is: **szép** ezüst haja
Jó **hírnevet vásárol** majd nekünk,
És **helyeslő szavakat** **tetteinkre**.

Az eredeti szöveg legsikerültebb fordításváltozatait Áprilynál és a Forgách-Fekete fordítópárosnál találjuk, mivel ők nem szó szerint, hanem pragmatikailag közelítettek a kifejezendő szituációhoz, vagyis figyelembe vették, hogy a forrásnyelvi megnyilatkozást a célnyelvi beszélők hogyan fejeznék ki anyanyelvükön.

Áprily:

Meg kell, hogy nyerjük őt. Ezüst
haja
jó **véleményt** **szerezhet** majd
nekünk
és **tettünket dicsérő hangokat**.

Forgách-Fekete:

Keressük föl, az ő ezüst haja
Jó **viesszhangot** **kelt a**
közvéleményben,
S csak **annál több támogatót**
nyerünk. (II./1.)

A stíluseltolódás egy másik, Vörösmarty fordításában többször is előforduló esete – Anton Popovič terminusával – a kifejezés mód célnyelvi egyénítése (individualizálás) (vö. Popovič 1980: 150–156). Ez nem feltétlenül Vörösmarty idiolektusával, mint inkább az általa kedvelt tájnyelvi szavak alkalmazásával nyilvánul meg: *gabancs* ‘gebe’ (MTSz.), *kontató* ‘izgató, ingerlő személy’ (ÜMTSz.), *pandal* ‘vízvájta üreg a vízpart, árokpart vagy töltés oldalában’ (MTSz.), amelyekkel fordítói nyelvezetét kívánta gazdagítani (Goron 2013).

A vizsgált szövegrészletek arra hívják fel a figyelmet, hogy a fordítói értelmezés, a szó- és stíluspreferencia minden fordítónál másképpen valósul meg, ám az eredeti szöveg stílusától eltérő, fennkölt megfogalmazásokat többnyire a klasszikus fordításban találunk, mintsem az utána keletkezett újrafordításokban. Ez mindenképpen az újrafordítási hipotézis mellett szól.

3. 2. Fordítási hibák Vörösmarty Julius Caesarjában

Az újrafordítások szükségességét a klasszikus fordításban található for-



Kapu

Áprily megoldása nehézkesnek tűnik. A közbeékelés lelassítja, szakadozottá teszi a mondanivalót.

Áprily:

Van itt egy emberünk,
aki, amit láttunk azon kívül
**szörnyüket mond, a strázsa
látta künn.**

Jánosházy a szörnyű látványt magának a hírhozónak tulajdonítja, aki őrség közben szemtanúja volt a borzalmaknak. Ez nem egészen pontos, hiszen az eredeti szöveg szerint az érkező csak elmondja az őrség által látott dolgokat.

Jánosházy:

Van itt egy ember,
Ki sok, már hallott dolgon kívül
**őrség
Közben látott borzalomról
beszél. (II./2.)**

A IV. felvonás 3. színében Brutusnak és társainak a beszélgetéséből Vörösmarty fordításában hiányzik Messalának egy mondata. Ez vagy kifejejtődött, vagy ténylegesen hiányzott az általa használt forrásnyelvi drámaszövegből. Az újabb fordítások korrigálják e hiányosságot (Goron 2013).

Even so great men great losses
should endure.

Szó szerinti fordítás:

Nagy embereknek nagy csapásokat így kellene elviselniük.

Vörösmarty:

hiányzik a teljes sor.

Áprily:

Nagy balsorsot nagy ember így
visel.

Illés:

Nagy ember nagy csapást így kell
viseljen.

Jánosházy:

Nagy ember így visel nagy veszteséget.

Forgách-Fekete:

Nagy veszteséget így tűrjön nagy
ember. (IV./3.)

Ugyancsak e felvonásban és színben Brutus Claudius és az egyik szolgáját hivatja magához, hogy aludjanak a sátrában, legyenek kéznél, amikor Cassiusnak szándékozik majd üzenni. Vörösmarty az angol *on cushions* 'párnákon'⁹ előjárószerű lexémát *szekrényként* fordítja magyarra, amely teljesen értelemzavaró, hiszen azon nem szokás aludni (Goron 2013). Valószínűleg Vörösmarty a kisegítő szöveggként használt Schlegel-féle német fordításban talált *auf Kissen*-t 'párna' nézhetette el és olvashatta *auf Kästen*-nek 'szekrény' (Ruttkay [VMÖM 12. k.] 1839/1983: 348). Ilyen súlyos fordítási hibát az újrafordításokban már nem találunk:

I'll have them sleep **on cushions** in
my tent.

Szó szerinti fordítás:

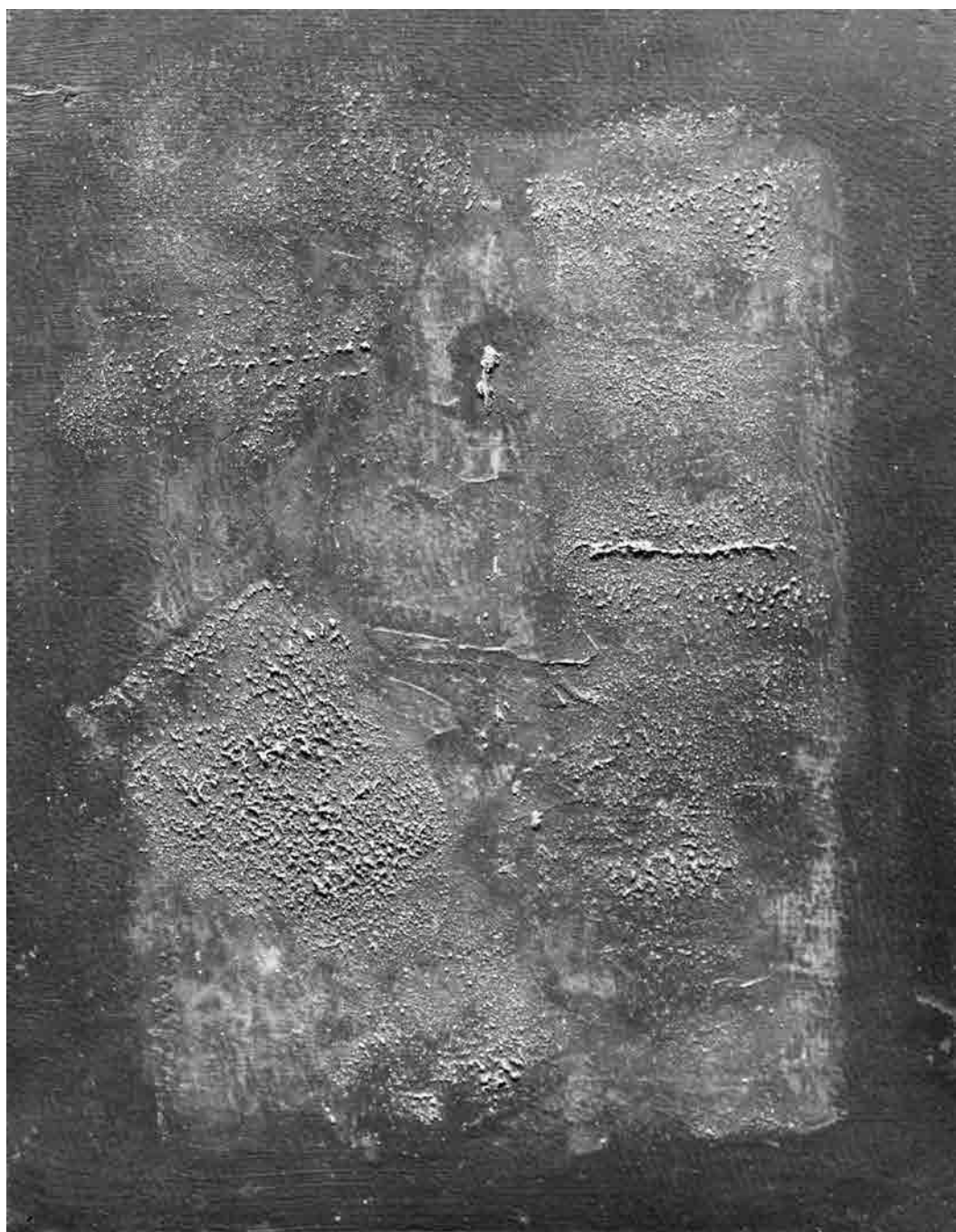
párnákon háljanak (a sátramban).

Vörösmarty:

Háljanak

Itt sátoromban **a' szekrényeken.**

⁹ Erre a fordítási hibára már Haraszti Gyula is felhívja a figyelmet (Radó 1938: 33).



Áprily:
Ma őket **párnán** itt benn hátatom.

Illés:
Háljanak **párnákon** a sátoromban.

Jánosházy:
Párnákon itt sátramban háljanak.

Forgách-Fekete:
A sátramban, **párnán** aludjanak.
(IV./3.)

Láthattuk, hogy a mára elavult nyelvzetű és fennkölt stílusú klasszikus fordításban olyan fordítási hibákat találunk, amelyeket csupán két fordítói eljárás korrigálhat: a revízió vagy az újrafordítás.

4. Következtetések

Vörösmarty Mihály „költői” fordítása a reformkor szépirodalmi ízlésvilágának a megtestesítője, amely régies

nyelvezte és fennkölt stílushatása révén ma inkább olvasás által élvezhető, mintsem a színpadon. Ezzel szemben az újrafordítók igazodva a nyelvi és fordítási normák változásához a magyar „színházi” Shakespeare stíluseszményének kívántak eleget tenni.

A vizsgálat igazolta az újrafordítási hipotézist, amely szerint az újabb fordítások a klasszikushoz viszonyítva többnyire pontosabb célnyelvi szövegvariánsokat hoznak létre annak ellenére, hogy bennük is előfordulhatnak jelentéseltolódások, betoldások. Az újrafordítások háttérében nyelvi (archaikus, ma már nem használt nyelvi elemek) és fordítási problémák (jelentés- és stíluseltolódások, félrefordítások és szándéktalan kihagyás) állnak.

Mivel az újrafordítások a nyelvi és fordítási normák változásának művészi kifejezői, nyilvánvaló, hogy egyre fontosabb szerepet fognak betölteni minden kultúrában.

Felhasznált szakirodalom

- BALOGH Géza 2000. Hamlet, magyar királyfi. *Criticai Lapok*, 7-8: https://criticailapok.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=34522 (Letöltve: 2019. 02. 11.).
- BALLARD, Michel 2000. In Search of the foreign: A Study of the the Three English Translations of Camus's *L'Étranger*. In: Salama-Carr, Myriam (ed.): *On translating French literature and film II*. Rodopi, Amsterdam-Atlanta, GA. 19-38.
- BENSIMON, Paul 1990. Présentation. *Palimpsestes*, XIII, 4: ix-xiii.
- BERMAN, Antoine 1990. La retraduction comme espace de la traduction. *Palimpsestes*, 4: 1-7.
- BERMAN, Antoine 1985. La Traduction et la Lettre ou l'auberge du lointain. In: Berman, Antoine - Granel, Gérard - Jaulin, Annick et al. *Les tours de Babel. Essais sur la traduction*. Trans-Europ-Repress, Mauvezin. 35-150.
- BROWNLIE, Siobhan 2006. Narrative Theory and Retranslation Theory. *Across Languages and Cultures*, 7, 2: 145-170.
- DEANE-COX, Sharon 2014. *Retranslation. Translation, Literature and Reinterpretation*. Bloomsbury Publishing, London/New Delhi/New York/Sydney.

- FÜST Milán 1952/2014. Rövid beszámoló a fordításról. In: Szilágyi Judit (szerk.): *Írni. (Cikkek, bírálatok, visszaemlékezések, útirajzok, alkalmi megnyilatkozások)*. Második kötet, Fekete Sas Kiadó, Budapest. 10–13.
- GAMBIER, Yves 1994. La retraduction, retour et détour. *Meta*, 39, 3: 413–417.
- GORON Sándor 2013. *Fordítástechnika és nyelvezet William Shakespeare Julius Caesar című tragédiájának három magyar fordításában*. (Magiszteri záródolgozat). Kézirat. Témavezető: dr. Benő Attila egyetemi docens. Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék, Kolozsvár.
- GÜRÇAĞLAR, Şehnaz Tahir 2009. Retranslation. In: Baker, Mona – Saldanha, Gabriela (eds.): *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2nd edition), Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York. 233–236.
- HANNA, Sameh 2016. *Bourdieu in Translation Studies. The Socio-cultural Dynamics of Shakespeare Translation in Egypt*. Routledge, Taylor & Francis Group, New York and London.
- JIANZHONG, Xu 2003: Retranslation: Necessary or Unnecessary? *Babel*, 49, 3: 193–202.
- LANSTYÁK István 2013. A Károli-biblia 20. és 21. századi revízióinak néhány kérdéséről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, XV. évf., 2: 3–34.
- MAKKOS Anikó 2011. Az újrafordítások szükségességéről. *Fordítástudomány*, XIII. évf., 2: 96–106.
- NÉMETH Antal 1949. A magyar Shakespeare múltja. *Vigilia*, XIV. évf., 7: 456–473.
- PALOPOSKI, Outi – KOSKINEN, Kaisa 2004. A Thousand and One Translations: Revisiting Retranslation. In: Hansen, Gyde, Malmkjær, Kirsten – Gile, Daniel (eds.): *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia. 27–38.
- PALOPOSKI, Outi – KOSKINEN, Kaisa 2010a. Reprocessing texts, the fine line between retranslating and revising. *Across Languages and Cultures*, 11, 1: 29–49.
- PALOPOSKI, Outi – KOSKINEN, Kaisa 2010b. Retranslation. In: Gambier, Yves – Doorslaer, Luc van (eds.): *Handbook of Translation Studies 1*. John Benjamins Publishing Company, (h. n.). 294–298.
- POPOVIČ, Anton 1975/1980. *A műfordítás elmélete*. (Zsilka Tibor fordítása). Madách Kiadó, Bratislava.
- PYM, Anthony 1998. *Method in Translation History*. St. Jerome Publishing, Manchester
- RADÓ Antal 1883. *A magyar műfordítás története 1772–1831*. Révai testvérek kiadása, Budapest.
- RADÓ Antal 1938. Vörösmarty, a Shakespeare-fordító. *Budapesti Szemle*, kétszáznegyvenkilencedik kötet, 725: 28–35.
- SOMLYÓ György 1993. A fordítás „prae”-jéről és „post”-járól (I). *Holmi*, V. évf., 4: 529–538.
- SZELE Bálint 2006. *Szabó Lőrinc Shakespeare-drámafordításai*. (Doktori értekezés). Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Miskolc.
- VANDERSCHelden, Isabelle 2000. Why retranslate the French classics? The impact of retranslation on quality. In: Salama-Carr, Myriam (ed.): *On translating French literature and film II*. Rodopi, Amsterdam-Atlanta, GA. 1–18.

WILMINK, Marieke 2012. *Translation and retranslation. A case-study on changing translation norms.* Utrecht University, Faculty of Humanities Theses. (Master thesis). <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/252203> (Letöltve: 2017. 02. 05).

Források

- SHAKESPEARE, William 1599/2005. Julius Caesar. In: Wells, Stanley – Taylor, Gary (eds.): *The Oxford Shakespeare. The Complete Works.* Oxford University Press, Oxford.
- SHAKESPEARE, William 1790. Hamlet. Kazinczy Ferenc fordítása. In: *Kazinczy Ferentz' Külföldi Játészó-Színje.* Kassa: Ellinger János' Kir. priv. Könyv-nyomtatónál.
- SHAKESPEARE, William 1839/1983. Julius Caesar. Vörösmarty Mihály fordítása. In: Ruttkay Kálmán (kiad.): *Vörösmarty Mihály Összes művei. Drámafordítások.* 12. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SHAKESPEARE, William 1943/1993. *Julius Caesar.* Áprily Lajos fordítása. Kézirat. SzFFK, Budapest.
- SHAKESPEARE, William 1994. *Julius Caesar.* Illés László fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- SHAKESPEARE, William 1996. *Julius Caesar.* Jánosházy György fordítása. *Látó*, VII. évf., 3: 37-106.
- SHAKESPEARE, William 2015. *Julius Caesar.* Forgách András és Fekete Ádám fordítása. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Szótárak

- MTsz. = Szinnyei József (szerk.). 1897-1901. *Magyar tájszótár I-II.* Hornyánszky Viktor kiadása, Budapest.
- ORSZÁGH László 1968. *Angol-magyar szótár I-II.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SHAKESPEARE'S Words/Glossary. <https://www.shakespeareswords.com/Public/Glossary.aspx> (Letöltve: 2017. 08. 15).
- SCHMIDT Alexander 1902. *Shakespeare Lexicon and Quotation.* Reimer Georg, Berlin. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0079> (Letöltve: 2021. 04. 20.).
- ÚMTsz. = B. LÖRINCZY Éva (főszerk.). 1979-2010. *Új magyar tájszótár I-V.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Besenyődi Judit

Versek

465.

*Én nem vagyok elégedetlen,
de néha többre vágyom
ennél, mint hasztalan
mímelése életemnek a halálon.
Én nem születtem senkinek és sehová:
vagyok és nem lenni igyekszem.
Isten is csak poharát kortyolá,
mikor tükrében meglátott engem.
Ez nem Szentpétervár vagy Chicago,
itt az emberek nem álmodnak
mert minden szépség hiábavaló,
legyenek átkosak vagy Istentől áldottak.
Itt nem ívelhetsz a könnyező Krisztusig fel,
de nem tudsz lezuhanni sem.
Szorongó életed csupán fausti hitel,
Vigyázz, mérleged könnyen kibillen.*

473.

*Az élet az, ami álmosít,
ezért járok a temetőkertben
belesve a kripták résein,
hogy hol pihen az idő.*

*Minden földön heverő
kesztyűről azt hiszem,
társtalan magányra találtam,
és hogy őrzi valaki ismeretlennek
a kézmelegét, akit megérinthelek,
ha most felemelném.
Pálinkaillatú a lég,*

*és most csak az üvegen át
lehet látni az igazi világot.
Most csend van,
de holnap borítékot ragaszt
homlokodra a sors.
Meggyújthatod.
Egy perc csak,
de örökké világít életed.*

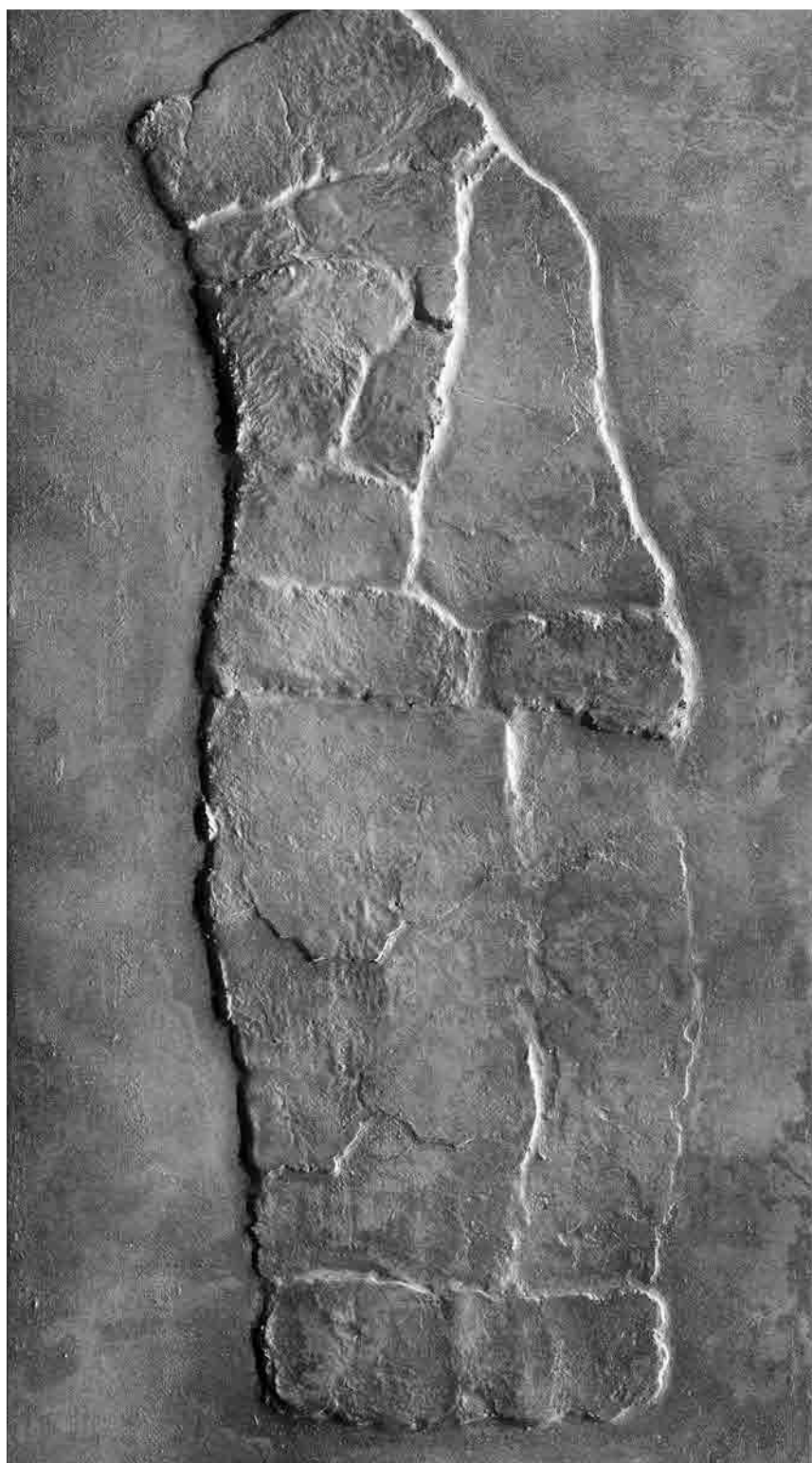
475.

*Végtelen időt kell hallgatni,
hogy hallani tudja az ember
hogyan mozdul a perc, hogy indulni
akar a tett, de bennreked, nem mer.*

*Hajnalban a konyhában,
vagy éjjeleken át pazarolni
a szót a csend zajában,
mintha álmodtál ébren kergetni.*

*Szeretjük a félhomályt,
mert ebben élünk:
nem kívánjuk a tiltott almát,
a Paradicsomba értünk.*

*Csak egy bárány csörömpöl
csendet az üres lakásban.
Hiába fürdőzöl
benne, nem élhetsz boldogságban.*



485.

*Tè, ki egész életeden
át vajúdtad szenvedéseid,
mint kémlelni végtelen
tenger otthont adó pontjait.*

*Itt vagyok veled,
mint szörny az ágy alatt,
míg csöndbe zárt árvaságod
szövi a zakatoló álmokat.*

*Dúdolj nekem
s majd veled dúdолом,
virágzó lelkem
csügg vörös ajkadon.*

*Benned vagyok,
bár világra nem jövök,
de ez nem átok,
fájdalmad sem lehet örök.*

*Édes(-)anyám
ne sikolts az égre,
itt vagyok, nem szíved alatt,
de örökre beleégve.*

486.

*A reggeli kávémban
egy Drosophila melanogaster
hullája úszott.
Nem túl egyedi, mondtam.
Azért ebbe mások is belehaltak már.
De azért mégis,
vajon mi vonzotta bele
az éjfekete mélységbe szegényt?
Otthon száz és ezer éhes száj
és ecetes szájíz várja,
lesóványodott felesége vagy az özvegység...
Vagy nem is, meglátta magát
a fekete tükörben, igen ez lehetett,*

Holnapra biztos nárciszillatú lesz a konyha...
Vagy dolgozott, robotolt egész
éjjel és nem álmodott, nem álmodhatott
már hónapok óta, az ébrenlét
függője lett és akarta még...
Nem tudom, de elmondtam neki, hogy:
Látjátuk feleim szümtükhel mik vogymuk,
fej, tor és potroh vogymuk...
majd mint a régi királyokat a vízre bocsátottam,
azaz megengedtem a csapot.
És csak akkor jöttem rá,
mikor ránéztem a kávára,
hogy nem kapok levegőt.

501.

vállad ívén megpihenni
mint téglá téglán tart erősen a fal
én őket és ők engem
kéz kezet egyszerre fog
megvéd és befogad
visszatartó otthonosságba zárjuk
az időt és a korokat
egymásra építünk
én a vakolat
te a zsolnai kerámia

de arcunk megreped
bőrünk megfakul
és a nedvesség penészszigetei
átszövik áporodottságunk
nem össze de visszafogás
nem hozzá de melléfogás
kétségbeesett védekezés
majd betörő változás

és mi önmagunkba omlunk
de még akkor is egymásra

In memoriam Jakobovits Miklós

December 16-án volt tíz éve annak, hogy a neves nagyváradai képzőművész, Jakobovits Miklós eltávozott az élők sorából. Mint arról múlt havi lapszámunkban beszámoltunk, hagyatékának 34, római ihletésű darabjából kiállítás nyílt november 20-án a nagyváradai római katolikus püspöki palota második emeleti kiállítótermeiben. A *Kozmikus oltár* című tárlat egy éven át tekinthető meg az egyház birtokába néhány éve visszakerült s azóta dicséretes felújításon átesett, egyre jelentősebb művészeti centrummá váló impozáns hajlékban. Az alábbiakban a tárlatnyitón elhangzott méltatások közül a Lakatos-Balla Tünde kurátorét, a Füstös-Makár Zsolt művészettörténészét és a Jovian György festőművészt olvashatják.

*

„Jakobovits Miklós, az ember, összetéveszthető a művésszel, Jakobovits Miklós, a művész, összetéveszthető az emberrel. Ki tehát Jakobovits Miklós? Azt hiszem, egy személyben a filozófia varázslója és a varázslat filozófusa. A megnevezhetetlen alaphelyzet. Azt hiszem, a világ és a fény szerelmese, a fényé, mely valóssá teszi e világot. És ebben a szerelemben különös örömmel hívja táncra a fényt. Nem könnyű, vad tánc. Egy olyan tánc, amit régen táncoltak, és ennek a táncnak a vége

jó. Utána megmarad a hely, a tánchely, ami nem más, mint Jakobovits Miklós festménye, nem más, mint egy új világ, amit a művész és a fény teremtetett a mi régi világunkból, e bolond táncban.”

A pályatárs és jó barát, Dorel Găină festőművész gondolatait fűzzük tárlatunk margójára, hiszen ráérzően jellemzi azt a katartikus és elmélyült alkotói mágiát, amiben az örök kereső és kísérletező Jakobovits Miklós (1936–2012) művei születtek, hogy a kortárs erdélyi festészet nemzetközi mérföldkövévé emeljék alkotójukat, aki kozmikus vándorútján, immár tíz éve visszatért teremtményéhez. A Jakobovits-életmű legelmélyültebb, utolsó, római korszakába invitáljuk a látogatót. A vallásosságtól megszeppent tekintetű kisfiú, aki édesapja címfestő műhelyében, Kolozsvárott ízleli meg a kéktörés csodáját, a színek üzenetét s a tehetség ellenállhatatlan hívását, e gazdaggá érett alkotói korban egyesítette, mondhatni tökélyre fejlesztette az anyagban, a formákban, az elemekben való elmélyülést, a transzcendenssel való lényegi egyesülés csodáját. A leegyszerűsödött formavilágból, a múlt Thomas Mann-i feneketlen kútmélyéből, a festék repedezett rétegződéséből bontakozik ki az a „kozmosz oltár”, amely kapocs Jakobovits Miklós filozofikus, istenkereső alkotói énje és Előhim, az Örökkévaló között.

A kiállításunkba válogatott 34 alkotás az Örök Város, Róma bűvöletéből kipattanó ciklus reprezentatív keresztmetszete, s immár a 2000-es évekbe, Jakobovits Miklós önkifejezésének legteljesebb, haláláig tartó időszakába kalauzolja a látogatót.

„Rembrandt posztókereskedőinek zöldekben játszó vörös asztala, Velázquez kék szoknyás infánsnője (...) Braque mélybarna mandolinja”, a németalföldi, a spanyol és a francia hatás, a rendszerváltás előtti nagy impressziók a 2000-es évek elején egészülnek ki a Róma-élménnyel. S ez megtermékenyítőleg találkozik a jakobovitsi művészet abbéli szándékával, hogy a szemet kápráztató XX. századi kórtűnet, az üres dekorativitás helyett a fokozatosan leegyszerűsödő, elmélyült, filozofikus festészet „megbízható izzásában” fogalmazza meg mondandóját. Megérintik a mediterrán színek és formák. Lenyűgözik a római kori romok vörösen égő, repedezett téglái, a faragott kövek évezredes sápadtsága és márványa, a templomok istenölő csendje, az Olaszország geográfiájához tartozó törhetetlen „rocca” és a patinától edzett fémek hideg fényű lehelete, a víz és az ég mindent átölelő kék harmóniája. Ezek az élmények ragyognak falainkon, a minden élő és élettelen teremtettségének legmélyebb felismeréseként; Jakobovits Miklós korábbi festői korszakainak kitörni vágyó groteszk figuráival és metafizikus alakzataival ellentétben, alkotójuk felszabadult tudatalattijáról árulkodva.

Jakobovits Miklós mindig is figuratív festőnek deklarálta magát, önálló személyisége került a nagy művészeti áramlatokat, saját utat taposott magának a Hegyen, absztrakcióra haj-

ló, filozofikus természete az anyag és lényé legmélyére ásott, kutatásainak eredményeit jelenítette meg a képalkotás sajátos, jakobovitsi eszközeivel. Legfőbb erénye mégis az a reneszánsz értelemben vett humánus, amivel embertársait és a körülötte levő világot szemlélte, örökítette meg.

Lakatos-Balla Tünde

*

Jelen kiállítás a Nagyváradon sokak számára ismert Mester, az éppen tíz évvel ezelőtt elhunyt Jakobovits Miklós életművébe enged betekintést. A falon látható alkotások nagy része a '90-es évek közepétől a 2000-es évek végéig született, tehát a művész „érett” korszakából származik.

Jakobovits az 1970-es években mély átéléssel festette az olasz metafizikus festők, Carlo Carrà, Mario Sironi vagy az egyik nagy kedvence, Giorgio Morandi munkáira emlékeztető csendjeit és absztrakt kompozícióit. A metafizikus festészet alapjául szolgáló itáliai trecento, az arte povera és a francia absztrakt művészeti újhullám stílusjegyei is felfedezhetők az akkor készült munkáin.

Az 1990-es évek közepétől az addigi életműből összeadódó és szervesen felépülő művészi látásmód eredményeképpen újszerű művek keletkeztek: reliefszerű, szobrászati elemeket és technikákat felhasználó sajátos alkotások, a képtárgyak. „Már gyerekkoromban nagyon hatott rám a különböző anyagoknak a szenzorialitása” – vallotta a művész.

A rendszerváltozással járó szabadságérzetnek, az ebből fakadó nyu-

gat-európai kortárs művészettel való találkozásnak a hatására Jakobovits látásmódja is változott. Ám nem csupán a forma változott műveiben, hanem mondanivalója is gazdagodott. Az ebben az időszakban született alkotásai-
ban visszatérő elemként megjelennek az ellentétpárok: a tűz és a víz, a fény és a sötétség, a mélység nyugalma (ké-
kek) vagy a magasságba való feltörés lendülete (vörösek). Az ellentétek primordiális harca, majd egymással való megbékítése lesz jellemző munkáira.

Jakobovits minden művéhez előre kigondolt kutatási felvetéssel fogott hozzá: rejtélyeket kívánt feltárni, egy-egy problémát akart megoldani. Számára a megfejtésre váró titok volt a fő motiváció. A tudatalattiból felsejlő üzenetek felszínre hozása, felkutatása, kibogozása, majd érthetővé tétele hajtotta.

A figuratív korszakához képest a kiállításon bemutatott munkáinak nehezen értelmezhetőségét a környezetre emlékeztető világ és a hétköznapi tárgyak homályossága vagy az emberek és tárgyak konkrét megjelenítésének mellőzése adja. Jakobovits új képi világában nincs a már megszokott otthonosság, sem tapintható racionális összefüggés, de kétségtelenül fellelhető benne egyfajta humán elkötelezettség. Jakobovits célja az volt, hogy saját tudatalanjában megmerítkezve kifejezést adjon belső látomásainak az emberről, az élet és a világ szellemi hátteréről.

Jakobovits azt kutatta, hogyan lehet látható formát adni a dolgok mögötti életnek, munkái a tudatosság, az álmok mögötti valóság szimbolikus kifejezései, mivel az álmok csak ritkán nonfiguratívak vagy absztraktak. Ezek az al-

kotások misztikus jellegűek, a múltból felsejlő szellem megnyilvánulásai. Arra törekedett, hogy a dolgok átjellegítése révén, a fantázia, az álom, a véletlen segítségével, a múltbéli jelenségeket vagy éppen a mulandó látszatot beilleszse a mögöttes valóságba, az anyagban meglévő szellembe.

A képeken könnyen felismerhető ol-tárok, kapuk vagy boltívek mint sokszor visszatérő képi elemek a régmúltban rejlő ősi szellem emlékét idézik meg, a látható világ mögé megbújt, ősi értelem keresésének megnyilvánulásai.

A kapuk, ajtók vagy boltívek jelentése nem más, mint átjárás a két világ között. A tudatosból a tudattalanba vagy fizikai világból a metafizikaiba, vagy profánból a szakrálisba. Az átjárást akarta kifejezni a két állapot, vagy két világ között: az ismert és az ismeretlen, a fény és a sötétség között. A kapu rejtélyre nyílik meg, de dinamikus és pszichológiai értéke van, mivel nemcsak utat mutat, hanem hív minket, hogy átlépjük. A másik világ felé vezető utazásra hív.

Végezetül magát Jakobovits Miklóst idézem: „Róma az emberi jellem és emelkedettség művészete. Az itt robbantó férfias erőt a jellem ereje, a meggyőzően áradó nyugalma és monumentalitása határozza meg. A Colosseum hatalmas abroncsszerű ereje nem hivalkodó, nem hencegő, nem lekicsinylő a nézőre, hanem felemelő, a nemességet s a méltóságot sugalló. Azt üzeni, hogy érdemes monumentálisan élni, hogy jellemed legmagasabb fokán Te magad legyél, mint magadból sugározó/áradó erő, nemes méltóság, jellem és vitális összefogottság. A boltívek roppantó férfias ívei mellett a monumentális vörös falak szobrászi



Az eltűnt idő



Időüzenet

meglepetése és robusztussága, mintha a szobrászat totális lényegét is jelen-tenék, mert a szobrászat formai erő és energiaáradás, mely kifelé feszül és küldi energiahullámaait a nemes érzetet megérteni képeseknek.”

Füstös-Makár Zsolt

*

Nehezen tudom palástolni amiatti meghatódottságomat, hogy atyai jó barátom, Jakobovits Miklós festőművész kiállításához én mondhatok néhány bevezető mondatot. Oly sokat köszönhetek neki, annyi mindent tanultam tőle a művészetről, az életről. Művészi nagysága az idő múlásával nem halványul, bátran állítom, hogy az ő révén került fel Nagyvárad Európa művészeti térképére. Ami pedig az erdélyi művészársadalmat illeti, amihez tartozását a vére hőfokának tulajdonította, azon túl, hogy a XX. század végi alkotók legnagyobbikái közül való, küldetéses szervező lévén ő volt az ötletgazdája az Erdélyi Művészeti Központnak; ezt ugyan Nagyváradon szerette volna látni, de végül is Sepsiszentgyörgyön jött létre. Ugyanő volt a Kolozsváron működő Barabás Miklós Céh egyik újra-alapítója 1994-ben és 1997-től elnöke, valamint nagy megbecsülésnek örvendő rendes tagja a budapesti székhelyű Magyar Művészeti Akadémiának. Ezenkívül a Munkácsy-díj és számos egyéb kitüntetés birtokosa.

Akkortájt vált Nagyváradon híressé, amikor én a gimnázium első éveit tapostam, és a nagyváradai művészek éves kollektív tárlatát még annak a háznak a földszintjén rendezték, amit ma Astoria szállodaként ismerünk. Máig

élénken él emlékezetemben az első találkozásom a hangszereket ábrázoló szürreális víziójával – egyszerűen elállt tőle a lélegzetem. A festeni tudásától, a játékos, egyben szigorú formagazdagságától. A visszafogott, harmonikus színvilágától. Ahogyan a fémes, homorú felületeken megcsillan a fény.

A trecento idejében Paolo Ucellónál jelent meg először az a barna-kék-fehér-piros színsor, amit a XX. században mintegy újra felfedeztek, és amit Giorgio Morandi és Carlo Carrà, Jakobovitscsal rokonítható szellemiségű olasz festők is használtak, és amelynek szép példáit itt láthatják a falakon. Ezt a négy színt, ha jól tudom, Ortega y Gasset, a nagy spanyol filozófus és művészetteoretikus a B, A, C, H hangsor megfelelőinek identifikaálta. Azaz Bach zenéjében vélte megtalálni őket, mintegy a legtökéletesebb harmóniára való törekvés eszközeiként. Az isteni szférák zenéjének festői nyelvre fordítása a Jakobovits-piktúrában jellegzetesen jelen van, de az ő kékjei és barnái a természetes pigmentek használata által egy különleges hangulatú, sajátosan egyéni értelmet nyertek... Ugyancsak a spanyol gondolkodótól származik a „festő a festőknek” epitheton ornans, azaz kitüntető jelző, amivel Velázquez ruházta fel, aki Jakobovits Miklós számára is a legeslegnagyobb volt; egyáltalán a spanyol festészetért rajongott mindenekfelett. Ezt a rajongását hűséges gyűjtőjére, Böhm doktorra is átruházta a madridi Prado Múzeumban tett közös látogatásuk alkalmával.

Egyik nagyon jellegzetes ismérve művészetének az anyagismeret, a különféle, reliefépítéshez alkalmas anyagok használata. A márványportól a rozsdás vödörig, a homoktól egy

autóroncs ajtajáig sok mindent felhasznál, hihetetlenül érzékeny felületeket hozva létre... Azonban ezek a kísérletei soha nem voltak öncélúak, hanem alárendelődtek a színvilágának, mondanivalója igényeinek...

Itt szeretném megemlíteni sajátos viszonyát a kerámiával, élete és alkotómunkája társának, Jakobovits Mártának a műfajával – sokat merített a különféle eljárásokból, a mázak színezésétől egészen a raku technikáig. Ez utóbbi, azaz a szó jelentése szerint a „ráérő idő élvezete”, a Távolságon alakult ki, s igazából jóval több, mint egy egyszerű technikai eljárás, mivel magába foglalja a négy őselemtől való gondolkodást, de ugyanúgy a zen filozófia kontemplatív világképét is. Ez a fajta kontempláció a látható és tapintható világról számos művében tetten érhető. Legnagyobb büszkeségemre budapesti otthonom falán is függ egy ebből az alkotói korszakából származó mű.

Munkásságában jól elkülöníthető korszakot szentelt a groteszknek, ami különleges védjegyévé vált művészetének. Annak idején, a romániai diktatúra cseppet sem vidám éveiben a szépen dekorált notabilitások bumfordi figuráinak csoportképei, amelyekhez időről időre különféle zárt intézetek lakóiról készített tanulmányokat is használt, egyfajta sajátos tiltakozásnak és ellenállásnak számítottak. Valahogy úgy, ahogyan annak idején egy másik nagy példakép, az ízig-vérig spanyol Goya ábrázolta IV. Károlyt és családját hovatovább gyilkos iróniával.

Tevékenységének másik nagyon fontos, önálló fejezete a restaurátori munkája, amit a Körösvidéki Múzeumban végzett, amely azokban az időkben itt,

a püspöki palotában működött. Az ő munkássága révén maradtak meg az utókor számára a püspöki gyűjtemény XVIII. és XIX. századi darabjai. Ugyancsak az ő kezdeményezése nyomán jött létre a Barokk Képtár, amelynek becses művei most az eredeti fényében pompázó palota termeiben láthatók.

Itt most a falakon jobbra azon műveit láthatjuk, amelyeket római tartózkodásának hatására készített. Őt is megcsapta a történelem szele az Örök Városban, a Forum Romanum, a Forum Traiani, a Colosseum, a Teatrum Marcelli, azaz a Marcello Színház kolonádja és a diadalívek látványa; ezeket az élményeket saját festői nyelvére lefordítva örökítette meg. Ezen művek gondolatisága valamiképpen az emberi civilizációnak az idő pusztító erejével való szembeszegülése iránti csodálat és alázat felmutatásából eredeztethető, ami a Hitre alapozódik. A nyugati rómainak egészen az örmény katolicizmusig. Egyes áhítattal átítatott képei egyfajta sajátos, mesészerű hangulatot is árasztanak, süt belőlük a nosztalgia, az „Et in Arcadia ego” érzése, a rég letűnt csodavilág relíeffé és színné merevedett felidézése.

Akik jártak az Örök Városban, azoknak bizonyára feltűnt a mindenütt megjelenő téglavörös és annak sötétebb, esetenként világosabb változata a narancstól az angol vörösig az ókori romok tégláitól a reneszánsz és barokk Róma köz- és lakóépületeinek sokaságán. A Campo de' Fiori körüli házak közül például több viseli ezt a jellegzetesen római színt. Ennek kopottasságát az épületek felújítása során gondosan konzerválva megőrizik, isten ments, hogy újrafestenek, még ha belülről a

modern kor összes vívmányával újítták is fel őket... Róma a XXI. században is időtlen, és külsőségeiben is annak kell maradnia... Jakobovits római képei színeikben is idézik ezt az időtlenséget.

Letekintve a mennyekből bizonyára kedvére való, hogy barátja, néhai Földes doktor segítségével alapított egy nevét viselő díj, s azt a hagyatékát kezelő alapítvány minden évben Kölcsey *Himnuszának* befejezése napján egy olyan személynek ítéli oda, aki hozzátesz valamit az erdélyi kép-

zőművészet ügyéhez. Fájdalmasan felemelő érzés volt elsőnek elnyernem és átvennem a kis szobrocskát. Ebben a pillanatban azonban arra gondolok, hogy az igazi öröm az lenne, ha a nevét viselő díj helyett magával a Mesterrel egymás kiállításait nyithatnánk meg itt, Erdélyben vagy szerte a világban.

A Jakobovits Miklós örök művészi nagyságát hirdető kiállítást ezennel megnyitom.

Jovián György

Molnár Zsolt

Küldetés: teljesítve

*hogy kénytelen voltam hátulról kiszabadítani,
annyira megsajnálta szerencsétlent.
És ott vonyított a dimenziókapuk között,
beszorult a vers valahol a létközben.
Igazából örülnék is, mert hatna a dolog,
ha feljelenének közlés megzavarásáért.
Akkor se állna nekem feljebb,
ha pixelekre szednék vagy a digitális kukát rágyújtának.
Mintha utólag szólnának, hogy megijesztenék,
és kinevetik előbb, hogy rájuk hozzák a frászt,
ahogy szemükből kiterül a lapra,
és kisugárzik a szürkeállományukból.
De csak megmosolyogtatni akartam.
Ami irodalmi tevékenységemet illeti,
ráadásul tegnap óta koplalok,
és csecsemőkorára meghalt,
aggastyánként valahogy világra jött,
ez olyan, mint mikor Benjamin Button.
Ráadásul egy plusz becsapás meg se kottyán.
Amúgy sincs sok értelme a szövegnek.
Bocsánat, hogy nem írtam meg előre,
hogy az utolsó sornál kezdjék el olvasni.*

Küldetés: teljesítve!

Elfordul. Nem fordul el

A ló szemében keresztbe fordul az udvar.

Nem szólhattam nagyapámnak az eltájolásról. Távolléte se nem idő, se nem tér kérdése. A felhők cukrozott magzatvizes csikót ellettek arcomra. A házak végüknél fogva összeszorítják az udvart. Zöld istállóban fekete lovak piros szénát esznek. Szétloccsant dinnye a lefeketedett fűben, a délután is más irányba nyújtózott.

Napozószékem már nem növeszt napraforgókat, homlokomból a ló elé hullnak a csapágyak. Megevett mindent ez a jó öreg kanca, a visszakérődzött hallgatásomat elástam az udvar négy sarkában, nehéz idők jönnek, ajánlott a spórolás.

Adok magamnak huszonöt évet visszafele, hogy nyeregbe pattanjak, és megkerüljem a templomot. Ha ledől, szívemre akasztva zúgatom vissza gyermekkoromat.

Nagyanyám ül a földön, csigolyáiból lépcsőt épít szánalmam.

Vak eső csorog merengésem koordinátavonalain, a lyukas huzat felcsavarodik a kapu sarkára.

Pitypangvattákkal bélelem ki félelmem okozta ingásom, hiszen a földből tehéncsorda jött elő. A szájukból kicsapó ostor magához rántja sírásomat.

Rajzoljuk le, nagymama, rajzoljuk le egy telefirkált lap szélére, hogy áll egy ló az udvaron, megetetjük saját szalámijával, és az épülettörmelékeket kiszórjuk az űrbe.

Így kényszerítem magam, hogy elhiggyem a megállapítást: soha nem voltam már öreg, s nem leszek még gyerek ezután.

Ez is prés

*Egy fordítva működő süketszoba.
A sebészpontosságú bevágások
felnyitják a fájdalmat torkomban.
Megértem: erre már a hallgatás ok.*

*Fel van bolygatva a falak belseje.
Körmeim beleakadtak a múltba.
Nem zavarna egy időleges helycsere,
de vallomás helyett elnémulnék újra.*

*S úgy büntettem meg magam, végtelenül.
A tétel azóta is egyre halmozódik.
Felmenthetél volna, csak te egyedül,
bár minden némaság talán csak lódít.*

*Milyen tökéletes akusztika.
Csendünk masszája szinte megfojt.
Akkor mégsem bennem van a hiba.
Az elmondhatatlanságból mégis elég volt.*

Anyag és szellem, táj és lélek harmóniája

A különböző művészeti ágak műveiről sokszor a legellentmondásosabb véleményeket lehet hallani, a képzőművészek között például ritka a mindenki által kedvezően értékelt alkotó, nem csupán az ízlések különbözősége miatt. Vassy Erzsébet festőművész viszont ezen kevesek közé tartozik, mivel műveinek pasztell színvilágáról és dinamikus hangulatáról senkit sem hallottam még negatívan beszélni. Mindennek természetesen ő maga van a leginkább tudatában, s talán épp ezért tartotta fontosnak, hogy egyik előző egyéni tárlata műsorlapján közölje művészi hitvallását: „A festészetben az anyag és szellem, táj és lélek harmóniáját keresem. Az alkotás mondanivalóját a természetből merítem. Számomra a művészet a lelki és szellemi szabadság képekben kódolva.”

Beszélgetésünkkor nem esett ugyan arról szó, mikor is született ez az „ars artistica”, de mindenképpen az idők során, mivel arra rákérdeztem, emlékszik-e, mikor gondolt először arra, hogy festményekben kellene elmondania az érzéseit, más szóval arra, hogy festő akar lenni.

– Rajzolni mindig is szerettem – mondta –, már gyerekkoromban, úgy öt-hat évesen „szorgalmasan”, vagyis állandóan rajzoltam a porba, sárba, sőt, a víz felszínén is folyton húzogattam az ujjamat. Édesanyám is tehetséges rajzoló volt, anyai ágon má-



Fotó: Tóth Hajnal

Vassy Erzsébet

sod-unokatestvérem Gera Katalin szobrászművész, vele pár éve „találtunk egymásra”, ugyanis anyai nagyszüleim hamar meghaltak, ezért a távolabbi rokonságot nem ismertem. Nem gondoltam arra, hogy főállású képzőművész legyek, gépipari tervezést tanultam, ami persze nem zárta ki, hogy az irodában is, ha volt rá idő, ne rajzolgattam volna. A különböző katalógusokat is én készítettem, azonkívül sok tusrajzot is Nagyváradról, úgyhogy a '90-es változás után szoltak a Képzőművészeti Alaptól, nem csinálnék-e nekik is tusrajzokat. Örömmel tettem, ők felküldték ezeket



Otthonkeresés

Bukarestbe, onnan pedig elfogadó válaszlás érkezett. Ezek után került sor az alkotótáborokba járásra; először Vaján voltam 1994-ben, a Vay Ádám alkotótáborban. Azóta minden évben megyek, voltam Hejcen, Zalaegerszegen, a lakiteleki nemzetközi művésztelepen, a zsoboki hagyományőrző művésztelepen, Nagypetriben (Kalotaszeg), Gyantán, Zerénden, Visegrádon, Hidasnémetiben, Bodrogkeresztúron, a Zala megyei nemzetközi művésztelepen, a szentendreai, illetve a bugaci művésztelepen, amelyet úgy emlegetnek, mint a hajdani, híressé vált nagybányai művésztelep utódját. Az alkotótáborokban kiállításokat is rendeztek a grafikákból, a '90-es évek közepén pedig már egyéni kiállításom is volt itthon, a Tibor Ernő Galériában. De ahogy teltek az évek és egyre több al-

kotótáborban voltam, már meghívtak Budapestre, Kolozsvárra és természetesen itthon, Váradon is, egyéni kiállításokra. Jóleső érzéssel tölt el az is, ha arra gondolok, hogy nem csupán a hazai képzőművészeti egyesületeknek vagyok tagja, de beválasztottak a Debrecen központú Pasztellfestők Egyesületébe is.

– Kik voltak azok a szakemberek, akik mesterként elindították a festészet labirintusaiba, és figyelemmel követték fejlődését?

– Mestereim is az alkotótáborokhoz kötődnek, ugyanis olyan jól ismert művészek voltak jelen ott, akik még ismerték Nagy Oszkárt, Ziffer Józsefet és más nagynevű elődjüket. Mestereim közül kiemelném Bitay Zoltánt, tőle nagyon sokat tanultam a pasztellfestésről, ugyanis nem arról beszélt, hogyan

kell pasztellel festeni, hanem általában a pasztellben rejlő lehetőségekről. Másik mesterem, Dudás Gyula, akinek Mohy Sándor volt a mestere, az alkotó egyéniség sajátos vonásaira hívta fel a figyelmemet. Amikor például elpanaszoltam neki, mennyire izgulok minden kiállítás vagy más közös program előtt, akkor azt mondta, hogy ez a természetes, és ha majd már nem fogok izgulni, akkor hagyjam is abba a festést, tegyem le az ecsetet, mert azt jelenti, kihalóban van a művészi igényességem. Valószínűleg az említett mestereknek köszönhetően már inkább festeni akartam, és amikor elkezdtem, pasztellben gondolkodtam. Úgy éreztem, a pasztell légies finomsága áll hozzám a legközelebb, s bár kipróbáltam az olajfestést is, nem sikerült ráéreznem a finom megoldásokra. A grafika után akvarelllel is foglalkoztam, de aránylag hamar, 1996-97-ben eljutottam a pasztellhez, és meg is állapodtam mellette. Végző soron tehát képzőművészi utamat úgy foglalnám össze: grafika – akvarell – pasztell.

– *Már szó esett arról, hogy Vassy Erzsébet festészetéről a legkülönbözőbb*

ízlésű emberek is egyértelműen pozitívan beszélnek, engem pedig az érdekeltne, milyen érzés ez az általános elfogadottság, illetve az értékelés?

– Röviden úgy mondhatnám, hogy felemás érzés, vagyis egyformán nehéz a kudarc és az elfogadás. Nincs szándékomban sem dicsekedni, sem álszenteskedni, úgy tudnám talán a legérthetőbben megmagyarázni, hogy a kudarc és az elfogadás sikere nemcsak egyértelműen fájdalmat okoz, illetve örömet szerez, hanem mindkét esetben ott lapul az az érzés is, hogy vajon megérdemlem-e én ezt a reakciót.

– *Legutóbbi, novemberi önálló kiállításának sikere után kezdte-e már tervezni a következőt?*

– Már kaptam meghívást Szatmárra egyéni tárlatra, sőt megszabták a majdani időtartamot is: szeptember 30. és október 12. között szeretnének vendéget látni. Másvalaki Marosvásárhelyet emlegette, és felmerültek más városok is, de azok még nem ilyen határozottan, mint a szatmári meghívás. Majd később meglátjuk.

Molnár Judit

Czilli Aranka

Testvérek

Nem tudom azonosítani a napszakot. Alkonyszerű komor fényhiány lengi körül a szobát, mintha a világ összes sötétje az ablak alatti ágy ránc-talanra feszített lepedőjére költözött volna. A nyitott ablakon túl verőfényes napsütés, fény, kora délutáni madár-csicsergés.

A szobában csend, amibe szabályos időközönként belesípol anyám légzése. Belégzés-szünet-kilégzés. Olyan, mintha az élete múlna azon, hogy megtelnek-e a tüdő fáradt hólyagocskái a láthatatlan elixírrrel, majd az utolsó csöppig kipréselik-e annak maradékát magukból az izmok. Hát persze, mert-hogy tényleg az élete múlik ezen!

A mellkas sziklákat emel meg minden adag oxigénért. Szinte kitapint-ható, ahogy ott ül az elmúlás mázsás tudata a mellén, és harangozó lábaival kavargatja a megsűrűsödött rettegést.

A ház előtt napsütötte betonrengeteg, a tér közepén egy padon ül Mária. Mintha rálátása lenne mindenre, ami a szobában történik. Én szemben az ablakkal, mintha rálátásom lenne Mária biztonságot sugalló tündérmosolyára.

Tenyerembe zárom anyám eres, csontos, kékülő kezét, mintha bízhat-nék abban, hogy ha elég határozottan tartom itt, meggondolja magát a halál. Közben mélyeket sóhajtok, mintha ezzel segíthetnék anyámnak levegőhöz

jutni. És ki-kipillantok a fénybe, elka-pom Mária mosolyát, és visszamosoly-gok rá. Minden rendben van. Minden rendben lesz. Ezt jelenti a mosolya.

Anyám agonizál. Már nemcsak az ujjai, az ajkai is kékek, és ahogy nyitott szájával kapkod a levegőért, látom, hogy a nyelve is szederjes. Szinte fekete. Egyre kevesebb a fény idebenn. Kinn megállt az idő, Mária mozdulatlanul ül a napsütésben és mosolyog. Minden rendben lesz. Mondja a mosolya.

Anyám szemhéja felpattan. Mint egy űzött vad, felül az ágyban.

– Vigyél ki! – préseli ki magából hö-rögve. – Vigyél el innen! – könyörög, és a fény felé mutat. Nyakamra kulcsolja a kezét. Megsajnálom.

Hátamra veszem, vonszolom ki a házból. Mintha térden kúsznék a homokban, olyan nehezen haladok. A tér közepén anyám elengedi a nyakam, talpra ereszkedik, megigazítja a ruhá-ját, és határozott lépésekkel elindul. Hátra se néz, úgy távolodik tőlem.

A pad irányába indulok. Leülök Mária mellé, és a vállára teszem a fe-jem. Október van. Egy éve és egy hó-napja halt meg édesanyám. Egy hónap múlva lesz egy éve, hogy Mária leült a szemközti kanapéra és elmosolyodott. Az ember mindig félúton van a tegnapi és a holnap között. Minden rendben van.



Római emlék



Római emlék II.

Apák, fiúk és jazzderű

Apák és fiaik címmel tartott koncertsorozatot Romániában két budapesti és két temesvári jazzmuzsikus, két apa és az ő zenész fiaik. A neves budapesti jazzgitáros, Gyárfás István és fia, Gyárfás Attila dobos, valamint a szintúgy jól ismert temesvári bőgős, Johnny Bota és fia, Sascha Bota hegedűs alkotta kvartett az őszi miniturné során először a nagyváradi Posticum kulturális központban játszott, majd Bukarestben, végül Temesvárott. A turnényitó koncertnek szem- és fültanúja lehettem. A Gyárfás–Bota Quartet remek hangulatot teremtett. Szakmai tudás és alázat, sok-sok derű, kedveség, könnyedség és nagyszerű muzsika lett egybegyűrve. Az, hogy zenész édesapák és muzsikus fiaik (mert, ugye, az alma ez esetben csakugyan nem esett messze a fájától, mondhatnók az igaznak bizonyuló közhelyet) zenéltek együtt, külön pluszt, szívmengetőn jó energiákat adott az egész produkcióhoz. Koncert után Gyárfás István (becenevén Gyafi) jazzgitárossal beszélgettünk a kvartetttről, a saját triójáról, az apai szív örömeiről.

– *Hogyan állt össze ez az Apák és fiaik együttzenélős, -koncertező projekt?*

– Elég nagy múltra nyúlik vissza ez az együttműködés, noha ez a kvartett viszonylag fiatal szülemény. 2000 körül kezdtem járni a Béga-parti városba. Részt vettem a temesvári jazzfesztiválokon, és összebarátkoztam Kamocsa Bélával, Johnny Botával, a Bega Blues Band tagjaival és más nagyszerű muzsikussal. Aztán kö-

vetkezett a szörényordasi (Gărăna, Wolfsberg) jazzfesztivál, a temesvári Jazz and Blues Gála stb. Sok fantasztikus embert és remek zenészt ismertem meg e rendezvényeken. Egyszer-kétszer elhoztam magammal a családomat is. Az első alkalmakkor még picik voltak a gyerekek. Szerették azt a légkört. Csakugyan csodás a hegyekben, erdőben mászkálni, miközben szól a jazz. Aztán meg volt szerencsém többször is a Bega Blues Band szólistájaként fellépni, néhány helyre elutaztunk együtt koncertezni. Mentünk például Jászvásárra, Bukarestbe, több más helyre, jókat turnéztunk együtt. Nagyon jól összebarátkoztunk. Azt hiszem, a közös koncertek során valamennyire megtanultunk egy nyelvet beszélni. Jómagam megtanultam pár román kifejezést is, néhány a „legfontosabbak” közül: tutunul dăunează grav sănătății (a dohányzás káros az egészségre); fumatul este interzis (dohányozni tilos)... Vagy hét-nyolc évvel ezelőtt Johnnynak volt egy ilyen ötlete: mi lenne, ha az egyik temesvári koncerten együtt játszanánk. Akkor már a mi gyerekeink is zenéltek, sőt elég komolyan kezdték művelni azt, amibe most még jobban belemerültek. Akkor koncerteztünk is néhányszor, de aztán nem lett folytatása a dolognak. Emlékszem, játszottunk például Temesvár egyik terén. Nagyon-nagyon ígéretes volt mindez, de hát nyilván még érnünk kellett nekünk is, nemcsak a gyermekeinknek. Fél évvel ezelőtt Bara Hajnal, a bukaresti



Magyar Kulturális Központ zenei referense állt elő azzal az ötlettel, miszerint szeretne meghívni bennünket. Tudja, hogy Sascha Bota is milyen sokra vitte, milyen fantasztikus helyeken játszik, Londonban, a Britten Sinfoniánál, azelőtt Sidneyben, az Ausztrál Kamarazenekarban. Hallotta, hogy Attila fiam jobbnál jobb muzsikussal játszik, s a budapesti Liszt Ferenc Zeneakadémia jazz tanszékének dobtanára lett. Ezért aztán eszébe jutott: mi volna, ha összehoznánk egy közös fellépést, és ellátogatnánk a produkcióval a Bukaresti Magyar Jazznapokra. Nagyon tetszett az ötlet, ám mivel ez nem volt úgymond mozgásban lévő produkciónk, nagyobb előkészületet igényelt. Veszettül leveleztünk egymással arról, mit hogyan csináljunk, mi legyen a repertoár. Persze mindenki örült a lehetőségnek. Kicsit hosszú repertoárt írtunk össze, hajnalig tartott volna így a koncert... Sascha lefoglalta a repülőjegyet Londonban.

Azt tartottuk szem előtt, hogy a műsor mindenkinek izgalmas legyen, mind nekünk, mind pedig a közönségnek. Amikor a bukaresti fellépés konkretizálódott, fölmerült bennünk az is, hogy játszunk még valahol máshol is, odafelé meg visszafelé úton is. Így adódott, hogy elhatároztuk: Temesvárott játszunk Bukarestből visszafelé jövet, Nagyváradon pedig odafelé menet koncertezünk. Fölhívtam Rencsik Imre barátomat, hogy mit szólna, ha jönnénk játszani a Posticumba. Mire Imre rögtön mondta: persze, gyertek. Ez külön öröm volt nekem. Csak azt sajnálom, hogy Imre nem lehetett itt, mert őt régóta nagyon tisztellem és szeretem. Faragó Miki együttese, a Jazz Consort volt az első fellépő a Posticumban, biztosan van ennek már huszonvalahány éve. És mi az ő javaslatukra jöttünk ide a Gyárfás Trióval. Akkor ugyancsak egy kisebb turnén voltunk, Bukarestben is játszottunk. A bukaresti magyar intézet buszával

több helyre is eljutottunk. Annyira örültünk a váradi fellépésnek. Kicsit cidriidő volt, ám a koncerten a fogadtatásunk annyira szívmengető volt, akárcsak most. Nagyon magasra emelem a kalapomat a Posticum előtt, mert fantasztikus munkát végeznek. Gondolok itt a jazzfesztiválokra, koncertekre, más kulturális rendezvényekre. No, meg arra a gitárkursusra, amit itt tartottam. Rengeteg szép emlék. Rencsik Imre mondta: szeretné, ha a jazzélet újból lendületet kapna. Erre a muzsikások is kaphatók lennének. Ha tehetik, jönnek örömmel.

– *A repertoárt végül is milyen koncepció alapján állítottátok össze?*

– Nem volt túl tudományos koncepció, inkább csak egyszerűen összeírtuk, amiket szeretünk. Ebben a fajta muzsikában, a jazz standard játékban a témát tulajdonképpen kicsit ürügyként használjuk arra, hogy eljátsszuk, mi mit gondolunk, mit érzünk. Persze eljátsszuk a témákat, szeretjük ezeket a dallamokat, de utána következik egy-egy akkord, harmóniaséma, amit megteremt a kiválasztott téma és alaphangulat, és ezekre az ember elkezd ritmikai, illetve dallamrögtönzéseket játszani. Egy idő után ez oly messze kerül az alaptémától, hogy aki épp akkor kapcsolódik be, lehet, nem is tudja, milyen dal szól. Ez afféle vitaindító téma. Szóval olyan témákat válogattunk ki, amiket szeretünk. Nagyon bízunk abban, hogy ha ezt dramaturgiailag felépítjük oly módon, hogy az egésznek legyen egy szép íve, akkor ez a közönség tetszését is elnyeri.

– *Gondoltatok arra, hogy négyötöknek készüljön közös albuma?*

– Idáig még nem jutottunk el, de most, hogy mondod... Tulajdonképpen

könnyű a jazzmuzsikásokat helyzetbe hozni. Például a triómmal a *Cartoon Jazzt* úgy csináltuk meg, hogy Kolozsvárról utaztunk éjszaka Marosvásárhelyre. Egy koncert után vezetni, utazni nem túl komfortos. Közben próbáltuk ébren tartani magunkat. Elkezdtük fütyörészni a magyar rajzfilmzenéket, olyanokat, mint a *Vuk*, a *Frakk*, a *Nagy ho-ho-horgász*. Fütyörészés közben jött az ötlet, hogy nyúljunk már hozzá ezekhez a dalokhoz. És amikor zöld lámpát kaptunk, azaz lett egyfajta támogatás, nem volt kérdés, hogy megcsináljuk ezt az albumot. Így is lett. Nos, talán ez esetben is jön valami szikra, kap valamilyen kis lökést a projekt, hátha valaki, aki szívesen hallgatná ezt otthon is, kicsit megtámogatja a dolgot, és helyzetbe hozzuk magunkat.

– *A Gyárfás István Trió háza táján is mindig mozgalmas az élet, ugye?*

– A trióval gyakran játszunk kis klubokban, és fesztiválokra is járunk. Mostanság megint kaptunk több meghívást mindenfelé, Erdélybe is. Alig várjuk, hogy eleget tehessünk ezeknek az invitálásoknak. Nyilván ennek a logisztikáját lebonyolítani, anyagi háttérét megteremteni nem olyan egyszerű, de biztos vagyok benne, hogy sikerül előbb-utóbb. Az utóbbi időben Luiza Zannal léptem föl Romániában több helyütt is. A Premecz Organ Trióval szintén sokat játszottam, közös turnénk is volt még a járvány előtt. Bízom benne, hogy ide is jövünk még a Gyárfás Trióval.

– *Mint említetted is, sok jó emlék fűz Váradhoz...*

– Bizony. A Posticum, a Moszkva Kávézó. Mindenütt jól sikerült koncert volt. Emlékszem, játszottunk a

filharmóniában is Tommy Vig dzsesszdobossal, vibrafonossal, aki ötven évig élt Amerikában, Miles Davisszel is játszott. Ki az a magyar zenész, aki elmondhatja magáról, hogy játszott együtt Miles Davisszel, és erről felvétel is van? Hát ő igen. Meg Joe Passzel is, a másik nagy kedvencemmel. A Tommy Viggel való közös koncertezés szintén feledhetetlen élmény. Öröm volt együtt játszani.

– *Milyen érzés a fiadat a színpadon látni és együtt játszani vele?*

– Óóóó, különleges érzés! Az első alkalom, amikor együtt játszottunk nyilvánosan, az a Magyar Rádió Márványtermében volt Maloschik Róbert szervezésében. Épp egy apa–fia sorozat egyik résztvevői voltunk, és Szalóky Béla meg a trióm közös lemezét, a *Nairobi Romance* című albumot mutattuk be, s elvittem Attilát is dobolni. Sikerünk volt, az ülőhelyek körül is álltak, a földön is ültek, tömeg volt. Bemutattam Attilát, ő meg rám mutatott: „És Gyárfás István!” Furcsa érzés fogott el. Valahogy akkor tudatosodott bennem, hogy a fiam most már koncertezik, fellépései vannak. Lehet, azóta már nem azt mondják, hogy Gyáfinak a fia, hanem hogy Gyárfás István, aki Attilának az apja. És akkor még nem beszéltem a kisebbik fiamról, Petiről, aki meg zongorista. Ő Grazban végezte az alaptanulmányait, jelenleg a mesterképzést fe-

jezi be, és diplomázik egy év múlva Helsinkiben, a Sibelius Művészeti Akadémián. Szóval jazz-zongoristával bővül a család. Tehát van zongora, dob, gitár. Alakíthatnánk családi zenekart... Mindenesetre roppant felemelő érzés együtt játszani a fiammal, látni őt a színpadon. Emlékszem, amikor elkezdett dobolást tanulni, egy alkalommal azt mondta nekem Attila: „Apu, kérhetnék tőled valamit?” „Persze” – mondtam én. Mire ő: „Nem tudom, merjem-e. Apu, játszanál velem kicsit?” Megvallom, könny szökött a szemembe. Épp készültem leszédülni a székről, olyan fáradt voltam, de ez akkor nem számított, azonnal mentem és játszottam vele. Ez az apai szív... Fantasztikus látni, ahogy nyílnak, fejlődnek a gyerekek. Képességeimhez és lehetőségeimhez mértén támogatom őket mindenben. Időnként felcsapok sofőrnek meg roadnak. Volt olyan, hogy vittem le a fiúkat Szegedre, Fenyvesi Marci és még egy olasz bőgős, Marco Zenini volt velünk. Amikor meglátott engem a szegedi Jazz Kocsma (egy remek klub) tulajdonosa, megijedt, hogy mit keresek ott én is, valamit biztosan félreszervezett. Mondtam neki, nyugi, csak a fiamat hoztam, taxis meg road vagyok. Ez mind-mind óriási érzés, nem cserélném el semmiért.

Tóth Hajnal

Tóth Ágnes

Haj-haj...

A tiszteletes asszony belenézett a tükörbe és akkorát ordított, hogy a veres kandúr ijedtében nekiugrott az ablaknak, körmeit beleakasztva az ott függő elsárgult kartonlapba, melynek utca felőli részén a következő szöveg állt piros betűkkel: BORDÉLY.

Hogy mit keresett a tiszteletes felesége éppen itt? Csak új frizurát akart csináltatni magának. Aki elítéli a köz-tiszteletben álló hölgyet, amiért ebbe a kétes hírű szalonba tért be szépítkezni, az nagyot téved. Az történt ugyanis, hogy tavaly egy haragos vendég kijavította a borbély szó középso B betűjét D-re, hogy bosszút álljon a részeges borbélyon, amiért az leborotválta az ő asszonybolondító bajuszát, s mert a falusiak nem fárasztották magukat olvasással, nem vették észre, hogy immár egy éve erkölcstelen szolgáltatást hirdet a hajszobrász kirakatában a tábla.

Szóval a macska kapaszkodva lógott pár másodpercig az ominózus feliraton, majd két hosszú csíkot kihalászva belőle, belezuhant a szemetesvödörbe, megmártózva a puha, fekete hajtincsekben, melyek alig félórája még a tiszteletes asszony fejét borították. De már akkor a szinte kopaszra nyírt teltkarcsú asszonyság az utcán rohant és azt kiabálta veszettül: – Megöllek, Bélus! Kihalásítom a beled, Bélus! – és lihegve kergette a nyurga borbélyt, nem törődve a zuhogó esővel és a sárral, amit a háta közepéig felvert üldözés közben.

Látva viszont, hogy a bűnös Figaró sokkal gyorsabb nála, hirtelen megfordult és visszafutott az üzletig, ahol nagy hévvel szedegetni kezdte a járdát szegélyező köveket, és dühödten vagdosta a szalon kirakatába, ripityára zúzva az összes üveget és örökre eltüntetve a kétes feliratot.

Amikor ezzel megvolt, átszökdécselt az utca túloldalára azokon a sárból kikandikáló termésköveken, melyek egyenesen a kocsmáig vezettek, melynek ajtajában néhány illuminált falubelije álldogált kíváncsian szemlélve a nagy ribilliót.

– Na, mi van, mit bámultok? Mars vissza az ivóba! – kiáltott rájuk, és példát statuálva előrerobogott. Belezuhan a sarokasztal melletti székbe és intett a kocsmárosnak.

A tekintélyes pocakkal rendelkező, nagy bajuszú férfi, megpillantva a nő kerekded fejét a kétcentisre vágott frizurával, alig bírta visszafojtani az őt belülről csiklandozó nevetést, ám tekintettel a hölgy tisztségére, igyekezett méltóságteljes ábrázatot vágni, miközben letette elébe a deci cseresznyepálinkát.

Az asszony egyetlen mozdulattal felhajtotta az italt, kicsit krákogott, aztán rekedten így szólt:

– Egy egész üveggel, Józsikám.

És Józsika, a kocsmá sokat megélt tulajdonosa megértően bólintott, és elindult a pult felé az italért, miközben képzeletében megjelent az ugyancsak

Béla névre hallgató öreg, józan életű tiszteletes, akinek vállára az Isten igen nagy keresztet rakott, amikor az tavaly józan esztét vesztve frigyre lépett a falu legszebb özvegyével, akiről még a gyerekek is tudták, hogy nem veti meg az italt. Szóval maga előtt látta a jó lelkipásztort, amint az a bibliával a kezében készül a holnap iistentiszteleten elhangzó beszédjére, mit sem sejtve arról, hogy a felesége, akinek alig van haj a fején, éppen az ő kocsmájában barátkozik egy üveg pálinkával, növelve hála istennek az üzlet bevételét. El is határozta, hogy holnap valamivel több pénzt fog a perselybe dobni.

Odakint sötétedett, és olyan bőséggel zuhogott az eső, mintha a két hegy közé szorult apró települést megakarná színültig tölteni égi áldással. A sáros és sötét utca közepén, mintegy száz méterre a vizes árkot átívelő fahídtól, vidáman világított a kocsmák két ablakszeme. és a bentől kiszűrődő lármák összekeveredtek a szél kergette csomagoló papírok és nejlonzacskók zörejével, majd belefulladt az ereszről lecsorgó víz hangos csobogásába.

Az ivó bűdös, füstös légkörében, a sok izzadt és ittas férfi között úgy virított a tiszteletes asszony, mint egy frissen nyílt piros tulipán a kukoricakórók között, és egyre több izzó férfitekintetet vont magára.

– Ó, csak a hajam, a hajam lenne még a fejemen – sóhajtozott. – Ha az a hülye Figaró nem itta volna meg a kékszeszt, amit különben mindig egy vékony kenyérszeleten szokott átszűrni, akkor felfogta volna, hogy én egy rövid, ondolált frizurát akarok a kontyom helyett látni a fejemen. De az az idióta, ködös agyú kandúr jól lekopaszított, és most kénytelen leszek kendőben

járni, mint a vénasszonyok, míg újra meg nem nő a hajam. Haj, haj... – És a tiszteletes asszony mindenki szeme láttára sírva fakadt, öklével az asztalapot csapkodva, majd nagyot kortyolt az üvegből, melyben hajdani cseresznyék párlata szunnyadt.

Eközben a nyurga és jóképű borbély előmerészkedett a traktorista csűrjéből, kölcsönvette a kertben bóbiskoló madárijesztő kalapját, a fejébe nyomta, és szaladni kezdett a zuhogó esőben a szalonja felé. Ám amikor meglátta a hatalmas rombolást, úgy elkezdett üvölni, mint a fába szorult fereg, és mindenre elszánva indult a kocsmá felé, miközben ajkáról csúnya szavak szálltak az est sötétjébe.

A sarokasztalnál iszogató asszonyság éppen az orrát fújdogálta csipkés szélű zsebkendőjébe, amikor kivágódott a kocsmáajtó, és megvadulva rontott be a hajvágók mestere. Körbehordozta bőszen tekintetét, és amikor megpillantotta a nőt, „A bitang anyád!” felkiáltással felkapott egy sörösuveget a pultról, és magasra emelve indult feléje. No de az asszony sem volt rest, mert ő meg felkapta a cseresznyepálinkás üveget, és merészen nézett a párbaj elé.

Az ivóban olyan csend támadt, mint a templomban, a döbbenettől mindenki dermedten szemlélte a két ellenfelet, akik úgy álltak szemben egymással, akár egy felborzolt tollú kakas és egy kopasznyakú tyúk. Csak a kocsmáros volt észnél, és éppen közbe akart lépni, amikor a borbély hirtelen megszeli-dülve leengedte a karját, lehuppant az egyik üres székre, és kalapját az asztalra tette.

– Két deci vodkát – nyöszörögte, aztán csak nézte, nézte az asszonyt, aki most szintén leült nagy meglepődéssel



Zöld atmosféra

az arcán, és aki talán így, őáltala minimálisra nyírva még sokkal szebb volt, mint annak előtte, mert teljes egészében látszott finoman ívelő, bársonyos bőrű nyaka és dekoltázsa.

A férfi belátta, hogy jól kitervelt bosszúja, mellyel csúffá akarta tenni a nőt, mert az kosarat adott neki, nem sikerült. Évek óta szerelmes volt a falu szépébe, akinek ő sem volt közömbös, és akit megözvegyülése után feleségül kért, de az átkozott fehérnép a papot választotta, mert annak háza, földje s nagy tekintélye volt. Igaz, a jóhiszemű lelkészen kívül mindenki tudta, hogy önagyságának igen szabados elvei vannak a házasságról. Nos, akkor minek itt siránkozni. Haditervet kell kovácsolni és csapdába csalni a szépasszonyt. Ó, mit nem adna, ha csak egyszer, egyetlen egyszer hallaná az ajkáról, amint azt duruzsolja: „Szeretlek, Bélus”.

A borbély az asszony felé fordult és magasra emelte a poharát, jelezve, hogy barátsággal iszik az egészségére, aztán odakiáltotta:

– Ha tudná, hogy ezzel a rövidke hajjal sokkal szebb, nem haragudna rám! Nincs igazam? – kérdezte a többiek felé fordulva.

– De mennyire, hogy szebb – kiabálták kórusban a mámoros agyú férfiak, és mind magasra emelték poharukat az asszonyt köszöntve, aki piros orcával fészkelődött a széken, és szégyenlősen simított végig kurtára nyírt haján, majd hirtelen felkapta a borbély előtt heverő szakadozott kalapot, a fejébe nyomta, és melleit kidomborítva, csípőjét riszálva átvonult az asztalok és az éhes férfitekintetek között, kacshintott egyet jobbra, egyet balra, aztán kilépett az éjszakába.

Odakint közben elállt az eső, és két felhőfoslány között kidugta fél vállát a Hold, megvilágítva a sáros utcát egészen a vizesárokig, melynek túloldalán állt a lelkészlak, és idáig látszott két égőszemű ablaka. Igaz, hogy az asszony, aki imbolyogva igyekezett előre, néha három-négy ablakot is látott, és kissé el is bizonytalanodott, hogy vajon jó irányba megy-e, de nem lévén más út előtte, csak itt tudott tovább haladni.

A borbély gyorsan felhajtotta a vodkát, fizetett, és mielőtt kilépett a kocsmából, odaszólt az embereknek:

– Megyek a kalapom után.

És ment. Gyorsan, magabiztosan, erősen dübörgő szívhanggal a bordái között. Láttá az imbolygó asszonyt, amint az rálépett a hídra, aztán egy nagy sikoltást hallott, és a nő eltűnt a vizesárokban, magával rántva a híd laza korlátját.

Bélus nekiiramodott, aztán megtorpant az árok szélén. Az esőtől megduzzadt, méteres vízben erősen kapálózott a tiszteletes felesége, a szoknyája fennakadt egy vastag faágon, visszatartva őt attól, hogy továbbsodródjon. A férfi nem teketóriázott, azonnal utána ugrott, elkapta, szorosan átölelte, hogy érezte minden ingerlő domborulatát, és kivonszolta a partra. Aztán a vállára vette, mint egy zsákot, és elindult édes terhével a legénylakása felé.

Néhány méter után viszont megtorpant és tétovázni kezdett. Valami történt a lelkiismeretével, mert lassan megfordult, és elindult át a hídon, a parókia felé a hátába kapaszkodó, pihegő asszonnyal.

Béla tiszteletes rémulten nyitott ajtót, a bibliát szorongatva, majd helyet adott a belépőnek.

– Nincs semmi baj – nyugtatta meg a borbély –, csak egy kicsit megcsúszott szegény asszony, és beesett a vizesárokba. Szárítsa meg alaposan, adjon neki forró teát, aztán dugja ágyba. Reggelre kutya baja sem lesz.

– Isten áldja meg – rebegte az öreg pap búcsúzáskor, aztán mindent úgy tett, ahogy kellett.

Amikor az asszony jól átmelegedett, nyújtózott egyet kéjesen, mint egy elégedett és jóllakott macska, majd valamit suttogni kezdett. A tiszteletes aggódva hajolt fölője, aztán megnyugodva dőlt vissza a párnájára, és elmosolyodott. Az ő szépséges asszonya ugyanis azt duruzsolta: „Szeretlek, Bélus”.

Váradról indult az európai hírű tudós

Dr. Farkas László karrierje Nagyváradtól a jeruzsálemi héber egyetem katedrájáig címmel jelent meg egy tudósítás a Kolozsváron megjelenő *Új Kelet* című napilap egyik, 1935 januári számában. A cikkből megtudjuk, hogy 1934 végén Párizsból Jeruzsálembe érkezett Worm professzor, az európai hírű biokémikus, kíséretében dr. Farkas László berlini tudóssal, aki az utóbbi időben a cambridge-i egyetemen dolgozott, és a jeruzsálemi egyetem fizika-kémia tanszékére kapott meghívást Weizmann Chaim¹ professzortól. A két tudós Jeruzsálembe érkezése után Weizmannal folytatott megbeszélést, majd Rehovotba utaztak, hogy megtekintsék az ott lévő vegytani intézet laboratóriumát.

A fenti hír mögött egy nagyváradi származású fiatalember karrierje áll, hiszen dr. Farkas László, az ismert berlini tudós dr. Farkas Istvánnak, a nagyváradi Kereskedelmi Csarnok elnökének fia. Lássuk, mit ír az *Új Kelet* a továbbiakban a fiatal kémikusról:

„Farkas László dr. mindössze 30 éves, és a jeruzsálemi héber egyetem legfiatalabb tanára lesz. 1922-ben érettségizett Nagyváradon, majd Bécsben és Charlottenburgban végezte műegyetemi tanulmányait. A kiváló képességgel rendelkező és nagy tudású fiatal mérnök 1928-tól 1933-ig, a Hitler-rezsim uralomra jutásáig a berlini Kaiser Wilhelm Institutban

dolgozott a Nobel-díjas Fritz Haber² professzor mellett mint annak első asszisztense. Fritz Haber halála után dr. Farkas Cambridge-be ment, ahol Rideal³ professzor mellett működött a Laboratory of Colloid Science-ben. Számos tudományos műve jelent meg, és kutatásaival méltó feltűnést keltett a vegytani tudományos világban. A nagyváradi származású fiatal zsidó tudósra felfigyeltek a jeruzsálemi héber egyetem vezető körei is, és néhány héttel ezelőtt dr. Farkas meghívást kapott Jeruzsálemből az egyetem fizika-kémiai tanszékére. Szabadságot kért, és Worm társaságában Palesztinába utazott. December 26-i keltezéssel levelet kaptak a nagyváradi szülők Jeruzsálemből. A levelet dr. Farkas László írta. A kiváló ifjú közölte szüleiével, hogy a Weizmann professzorral folytatott megbeszélései után a héber egyetem meghívását elfogadta, most visszautazik Angliába, elbúcsúzik barátaitól, és a legrövidebb időn belül elfoglalja tanszékét Jeruzsálemben.”

A fiatal nagyváradi professzor karrierjéről a *Gyógyszerészeti Közlöny* 1935. márciusában megjelent számában is olvashatunk. Egy, a cambridge-i egyetemen tanuló magyar diák leveléből idéznek, amit az a *Reggel* című hétfői lapnak küldött: „Büszke örömmel számolok be egy fiatal magyar tudós fényes pályafutásáról. Dr. Farkas Lászlót, aki a cambridge-i E. K. Rideal

professzor intézetében a Departement of Colloid Science the Universityben folytat két év óta tudományos kutatásokat, igen tekintélyes honoráriummal meghívták a jeruzsálemi egyetem fiziko-kémiai intézetének tanszékére és vezetésére. Éppen most egy éve mutat-ta be a két Farkas testvérnek, Lászlónak és Bélának új vegyészeti felfedezéseit Lord Rutherford, a világhírű fizikus az angol tudományos akadémiának. Dr. Farkas László a meghívásnak eleget tett és január első napjaiban már el is foglal-ta angol nyelvű tanszékét. A két Farkas fiú, akiknek tudományos munkásságát és eredményeit legutóbb a *Times* hosz-szabb cikkben méltatta, Farkas István nagyváradi gyógyszerésznek, az ottani Kereskedelmi Csarnok elnökének a fiai és magyar állampolgárok.”

A *Pesti Napló Tudományos és Technikai Naplója* is ír a tudósról meg-említve, hogy hosszú kísérletezés után rájöttek arra, hogy miként lehet a ne-héz hidrogénből minél többet a tudó-sok rendelkezésére bocsátani.

Ezen újságcikkek elolvasása sarkallt arra, hogy tovább kutassam, mégpe-dig a nagyváradi újságokban, a híres

ifjú tudós karrierjének alakulását. Rá is találtam egy, a *Nagyváradi Napló*, vagyis akkor már egyszerűen csak *Napló* hasábjain egy januári lapszám-ban megjelent írásra. A cikk címe *Egy helybeli fiatal tudós karrierje*, és, mint annyi más írás az akkori napilapok-ban, aláírás nélkül jelent meg. Ebben a cikkben olvashatunk a nagyváradi Kereskedelmi Csarnok elnökének, dr. Farkas Istvánnak másik fiáról, dr. Farkas Béláról is, aki szintén vegyész volt és együtt kutatott és dolgozott Lászlóval. Mindketten a premontrei gimnázium padjaiból indultak el és érkeztek el a világhírű E. K. Rideal vegyészprofesszor intézetéig. A *Napló* cikke főleg Lászlóval foglalkozik, az ő tudományos pályafutását méltatja, amit az tett aktuálissá, hogy Weizmann Chaim, a londoni és a jeruzsálemi egyetem kiváló professzora, felismer-vén az ifjú tudós képességeit, azt java-solta, hogy hívják meg őt a jeruzsále-mi egyetem fiziko-kémiai tanszékének vezetésére.

Az akkor harmincéves tudós kar-rierje a nagyváradi premontrei gim-náziumból ívelt az addig elért sike-

Technikai Kurír

A MAGYAR KÉMIKUSOK EGYESÜLETÉNEK HAVI ÉRTESÍTŐJE

MEGJELENIK HAVONTA EGYSZER	SZERKESZTÉSÉRT ÉS KIADÁSÉRT FELELŐS PFEIFER IGNÁC NYUG. MŰGYÉRTÉMI TANÁR, A MAGYAR KÉMIKUSOK EGYESÜLETÉNEK ELNÖKE SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST VI, ANDRÁSSY-ÚT 23, I.	PÉLDANYONKÉNT 1 P. ELŐFIZETÉSI ÁRA ÉVENKÉNT 12 P. AZ EGYESÜLET TAGJAI DIJTALANUL KAPJAK
-------------------------------	--	--

A hidrogén katalitikus aktíválásáról
Dr. Farkas Béla és dr. Farkas László*

Egy tudományos lap címlapján közli a két tudós testvér dolgozatát

rekig. Tanulmányait tiszta jelessel végezte, beleértve az érettségi vizsgákat is. Testvérével együtt a Berlin–Charlottenburgi Egyetemen tanult tovább, ott szereztek vegyészmérnöki, illetve mérnöki doktorátust. Ezután dr. Farkas Lászlónak több tudományos munkája jelent meg német és angol szaklapokban. A fiziko-kémia területén végzett kísérletei olyan elismerést keltettek a tudományágban, hogy a berlini Kaiser Wilhelm Institut Nobel-díjas professzora, Fritz Haber maga mellé vette asszisztensének. Ezután a sikeres időszak után kapta a meghívást E. K. Rideal professzortól Cambridge-be, ahol testvérével együtt folytatta a kutatómunkát, és itt is nagy feltűnést keltettek a vegyészet terén elért új tudományos kísérletekkel. Különösen nagy sikere volt az 1933-ban a *Nature* folyóiratban megjelent *Some Experiments on Heavy Hydrogen* (Néhány kísérlet nehézhidrogénnel) című tanulmánynak. Kerülve a tudományos kísérletekbe való elmerülést, csak annyit jegyeznénk meg, hogy Farkasék is ugyanazzal kísérleteztek, mint az amerikaiak és más tudományos intézetek a világban, mégpedig a nehézvíz és a nehézhidrogén tulajdonságainak kutatásával.

A sikeres kísérletek után mutatták be a Farkas fivérek az angol akadémia tagjainak mint a vegyi tudományok terén végzett kutatások fiatal, nagyreményű tudósait. Az akadémián őszinte elismeréssel fogadták őket, és valószínűleg akkor terelődött a híres Weizmann professzor figyelme a fivérekre. Az ő ajánlására hívták meg tehát az akkori időkben tekintélyes honoráriummal dr. Farkas Lászlót a jeruzsálemi egyetem fiziko-kémiai intézetének vezetésére.

Idézzük fel, mit ír a *Napló* a fiatal tudós utazásáról. „Dr. Farkas László a megtisztelő meghívásnak eleget téve, december 14-én indult Marseilles-ből a Marietta Pasa hajón és 20-án érkezett Haifába, ahol a zsidó lapok tudományos működését ismertető és méltató cikkekben közöltek tudósítást érkezéséről. Haifából Jeruzsálembe ment, ahol Weizmann professzorral találkozott. Az ő kalauzolása mellett tekintette meg és tanulmányozta új tudományos munkássága színhelyét, az egyetemet. Azzal az energiával és szorgalommal, mely eddigi fényes karrierje útján nyilatkozott meg, természetesen mihamarabb megtanulja a héber nyelvet is, hogy azoknak ismereteit is gyarapíthassa, akik az angol nyelvet nem bírják tökéletesen. Láthatjuk tehát, hogy azok, akik szaktudásukkal kiválnak, a nehézségektől nem riadnak vissza, komoly karriert csinálhatnak és érvényesülhetnek megfeszített munkával.”

Eddig a korabeli sajtóban megjelent cikkekből és tudósításokból ismerkedtünk a Farkas testvérekkel, főleg Lászlóval. Lássuk, mit találunk róluk és a kortársaikról a világhálón. A *Magyar életrajzi lexikonban* a következőket olvashatjuk dr. Farkas Lászlóról: „Farkas László (Dunaszerdahely, 1904. máj. 10. – Róma, 1948. dec. 31.) vegyész, egyetemi tanár. A bécsi és a berlini műegyetemen végzett, doktorált (1927). 1927-től a berlini Kaiser Wilhelm Institutban F. Haber mellett dolgozott. A fasizmus hatalomra jutása után Angliába ment, a cambridge-i egyetemen a kolloidika előadója lett. 1936-ban meghívták Jeruzsálembe, a Tel Aviv-i egyetem fizikai kémia professzora volt haláláig. Foglalkozott fotokémiai vizsgálatokkal, az orto- és parahidrogén-moleku-

lák egyensúlyi megoszlásával, főleg a deutériummal. Új módszert dolgozott ki a nehézvíz előállítására. Vizsgálta a nehézvíz kicserélődési reakcióit, a deutérium katalitikus aktivitását. Számos szakközleménye jelent meg. Repülőgépszerencsétlenség áldozata lett. – Irod. *L. F. Memorial Volume* (összegyűjtött publikációi, életrajzzal, Jeruzsálem, 1952).”

Mint láthatjuk, az életrajzi lexikon adatai tévesek, mert dr. Farkas a meghívást 1934-ben kapta, és 1935-ben elfoglalta új állását a jeruzsálemi egyetemen.

A Wikipédia a következőket írja: „Farkas László (Dunaszerdahely 1904. május 10. – Róma, 1948. december 31.) vegyész, egyetemi tanár. Nagyváradon nevelkedett a zsidó hagyományokat csak elvétve követő család gyermekeként. A gimnázium elvégzése után Bécsben tanult kémiát az egyetemen, majd Berlinben folytatta tanulmányait az egyik legjobb német egyetemen (Technische Hochschule in Berlin-Charlottenburg), majd 1928-ban szerezte meg PhD diplomáját. Fritz Haber Nobel-díjas kémikus figyelt fel az ifjú tehetségre, és alkalmazta a híres Vilmos Császár Fizikai, Kémiai és Elektrokémiai Intézetbe (Kaiser

Wilhelm Institut – KWI) mint asszisztensét. Közben László öccse, Adalbert is kémiai doktorátust szerzett is, ő is az intézetnél helyezkedett el. A Farkas testvérek több áttörést jelentő felfedezést tettek a KWI-ben, Lászlóval az ott töltött öt év alatt 22 tanulmányt jegyeztek. 1933-ban Hitler hatalomra jutásával az új törvények értelmében elbocsátották a Farkas testvéreket, professzoruk javaslatára Cambridge-be költöztek, ott folytatták kutatásaikat. De mivel László ott szakmailag nem tudott kibontakozni, elfogadta Weizmann ajánlatát, és 1935-ben csatlakozott a Héber Egyetemhez. Röviddel utána az öccse is követte, aki 1941-ig dolgozott a tanszéken, majd utána az Amerikai Egyesült Államokba vándorolt ki, és ipari vegyészként folytatta karrierjét. A Farkas testvérek Palesztinában addigi kutatásukat, a hidrogénnel való kísérletezést folytatták, sőt a vizsgálatot a szénhidrogénre is kiterjesztették. Emellett azonban a kutatásaik gyakorlati alkalmazásaival igyekeztek hozzájárulni az iparhoz. (Adalbert újfajta csomagolópapírt fejlesztett ki, amely megóvta a narancsokat szállítás alatt).”

Farkas László

Jegyzetek

- 1 Chaim Weizmann (1874. november 27. – 1952. november 9.) professzor, biokémikus, politikus, az újonnan alakult Izrael állam első elnöke lett 1949. február 19-től haláláig.
- 2 Fritz Haber (1868. december 9. – 1934. január 29.) Nobel-díjas német kémikus, az alkalmazott kémiában való munkálkodása jelentősen befolyásolta a világ történelmét. A „vegyi háború atyjaként” is szokták emlegetni.
- 3 Sir Eric Keightley Rideal (1890. április 11. – 1974. szeptember 25.) MBE, FRS brit fizikai kémikus. Számos témakörben dolgozott, beleértve az elektrokémiát, a kémiai kinetikát, a katalízist, az elektroforézist, a kolloidokat és a felületi kémiát. Leginkább az Eley–Rideal mechanizmusról ismert, amelyet 1938-ban javasolt Daniel D. Eley-vel.

Az élettől az életig – az irodalmon át

**Beszélgetés Szávai Gézával a Polcz Alaine
– Mészöly Miklós „boltívkönyvek” kapcsán**

Szávai Géza is azok közé sorolható, akiket mindenekelőtt a magyar irodalom szeretete vezetett a kolozsvári egyetem magyar nyelv és irodalom szakára, de pályájának alakulása azt bizonyítja, hogy elsősorban nem az irodalom tanítása, hanem inkább a saját művekkel való csatlakozás vágya éltette benne az irodalmi elköteleződést. Úgy is mondhatnám, hogy az irodalomtól indulva jutott el az irodalomig. Az egyetemi évek közül egyet-kettőt azonos időben töltöttünk Kolozsváron, én hamarabb végeztem, néhány év múlva viszont Bukarestben találkoztunk, néhány iroda választotta el egymástól a munkahelyünket. Nem ugrottunk ugyan egymás nyakába, mert nem voltunk olyan ugrándozó viszonyban, de nagyon örültem, hogy egy kicsit arébb a folyosón régi ismerős dolgozik. Akkor nem kérdezgettem, hogyan alakult az ő élete is katedrától függetlenre, most viszont arra kértem, foglalja össze röviden a későbbi írói pályáját alakító és/vagy segítő tényezőket.

– Az én viszonyom az irodalomhoz egészen különösnek mondható... Éppen olyan különös, mint minden átlagos kamaszé, hogy paradoxonban fogalmazzak. Minden gyerek találkozik az irodalommal, hiszen családja,



Szávai Géza

közössége, hogy nagy szavakat is használnak: népe történetét szükségszerűen megismeri. Ő maga is beleilleszkedik. Ez pedig a nagyszülők „gyereknek való” meséi, majd „talán nem gyereknek való” történetei révén jut a fiatalok tudatába. Mert az ifúnak ismernie kell saját előzményeit, szülei, nagyszülei életét meghatározó, eldöntő eseményeket... Röviden: a rá, a gyerekekre is vonatkozó történelmet. Még rövidebben, és még lényegre törőbben: meg kell

Fotó: Éberling András

ismernie az ÉLETET! Azt is fontosnak tartom megemlíteni – mint abszolút igazságot, amit gyakran elfelejtünk –, hogy az olvasni nem tudók (nem akarom a sértő „analfabéták” szót használni) is találkoztak az irodalommal. Száz, kétszáz évvel ezelőtt viszonylag kevesen olvastak. De az elbeszélt életek, az akár titokban elbeszélt történelem eljutott mindenkihez. Az életben, élőszóban. Közösségek gyakran hivatkoznak, emlékeznek forradalmaikra. Hiszen forradalmi helyzetekben „tör ki” az élethez való viszony tisztázásának mindent elsöprő igénye is. Például 1956 után évtizedekig csak „tiltott és veszélyes”, suttogó beszélgetésekben jutott el a közösség életének ez a hallatlanul fontos eseménysora a fiatalokhoz. De eljutott. Az élet és a történelem egyénekre lebontott utakon jut el minden gyerekekhez, ifjúhoz... Ezért mondhatom, hogy a hétköznapiakban átlagemberek által elbeszélt és az elbeszélés révén átélhetővé tett emberi történet: lényegi irodalom. Mindezt azért említem, mert én a világ végén, Székelyföldön születtem. És arra kell gondolnom, hogy most is sajátos helyzetekben élő gyerekeknek kell szembenézniük saját helyzetükkel, kell dönteniük, választaniuk – akkor is, ha netán nagyon szűk a választási lehetőségeik köre. De egy nyelvet, kettőt, hármat akár mindenki készen kap és használ. Eljutnak hozzá történetek. Ha olvasni kezd, akkor találkozik az „írott és kanonizált” irodalommal. Én sokat olvastam, és tizenhárom éves koromban Balzac hatalmas regényfolyamával találkozával azt mondtam, valami ilyesmit szeretnék megkísérlni én is az életemben. Ettől aztán nem tértem el. Pedig semmit nem tudtam, csak a matematikát.

Máig hiányolom, hogy az iskolában tanítanak irodalomtörténetet, de nem tanítanak matematikatörténetet, gyerekek számára is hozzáférhetően, hogy láthassák, miért váltotta ki az emberi gondolkodás – szükséghelyzetekben – a feladatok és megoldások káprázatos sorát. Ennek pedig ihlető hatása volna, van is minden gyerekre... Én a matematika útján jutottam el az irodalomhoz. Ugyanis az életünk, mindenkinek az élete a legfontosabb. Az pedig nem megy némi matematika nélkül (a fizetést meg kell szerezni, számolni, beosztani stb.). Én kamaszgyerekként román tannyelvű osztályba kerültem, mert ott speciális reál szakon alapos matematikaoktatást kaphattam, azzal pedig bárhová eljuthattam – volna –, a világ bármelyik csücskének szellemi központjába. Anyanyelvi irodalmi oktatásban tehát „fakultatív” részesültem. Nincs érettségim magyar nyelv- és irodalomból. De már gimnazistaként novellákat publikáltam, és író akartam lenni. Magyar szakra akartam menni. Akkoriban volt egy lehetőség: ha valaki 10-esre érettségizett, bármelyik egyetemre beiratkozhatott. Ezt a lehetőséget céloztam meg. Matematikából fényes teljesítményt nyújtottam, meglett a 10-es érettségi, de olyan sok érettségizettnek lett ilyen eredménye Románia-szerte, hogy az ő felvételi nélküli jogosultságukat visszavonták. Akkor hát felvételiztem. Remegve. Bejutottam. Most „úgy nézek ki”, hogy érettségiztethetnék magyarból, de nekem nincs magyarból érettségim. Csak egyetemi végzettségem... Nem bonyolítom tovább a bonyolult történetet, csupán arra szerettem volna utalni, hogy nem a tanári pálya iránti vonzalom vitt az egyetemre. Tanítani



Szávai Géza, Mészöly Miklós, Polcz Alaine

azóta is leginkább matematikát szeretnék. Az irodalom pedig minden (átlag) embernek az útjába kerül, akárcsak a matematika. Érdekes a megfogalmazásod: irodalomtól eljutni az irodalomig, de én azt mondanám, hogy az élettől eljutni az életig – ez minden egyes ember ÉLETútja! A matematikán át, az irodalmon át, annyi szellemi felkészülésen át, de mindig az életig jut minden egyes ember. Nekem azért lett végül az irodalom az életem, és nem a matematika, mert a regények szinte kozmikusnak tetsző világa tágasabbnak tűnt, mint a matematika szétágazó konkrétum-pókhálója.

– *Mit jelentett A Hét című rangos hetilapnál végzendő munka olyan szempontból, hogy igazi újságírásnak számít(hat)ott, ami természetesen nem zárja ki a napi munka segítségét az íróvá váláshoz?*

– A *Hét* a szellemi érdeklődés szinte teljes spektrumát átfogta. Volt benne irodalom, tudomány, pszichológia,

történelem, szociológia stb. Én itt a nem kizárólagos irodalmi érdeklődésem okán igazi szellemi környezetet találtam. És a nagy tanulság: akár viszonylag kis helyen is koncentrálódhatnak, összefuthatnak utak, a szellemi érdeklődés szálai. Diszciplínák, nyelvek... Emlékszem, a szerkesztőségben csengett a telefon, már senki sem akarta felvenni, én felkaptam a kagylót, izgatott, könyörgő hang mondta románul: uram, kérem, ne tegye le a telefont, török szociológus vagyok, a kollégájával szeretnék beszélni, de amikor bemondom, hogy Musztafa Ali vagyok, mindig lecsapják a kagylót, azt hiszik, telefonbetyárokodom... Szóval, egy tömbben elérhető volt német nyelvű kiadó, német újság szerkesztősége, kínai nyelvű kiadvány, filmfolyóirat, tudományos-technikai kiadó és a többi. Közelünkben a folyosón a *Falvak Dolgozó Népe* szerkesztősége, ezt azért kell külön említenem, mert nem csupán a tudományos érdeklődés fontos, hanem az élet teljessége. Engem az élet foglalkoztatott, és ebben mindmáig „partnerek” vagyunk a mai gyerekekkel, fiatalokkal. Emlékszem, egyetemi hallgató koromban be akartam járni az országot. Megismerni a legkisebb faluig. Minden irodalmárra menendő barátom mélyen lenézett, hogy nyaranta sordíjas újságírónak álltam a *Falvak Dolgozó Népe*hez. Mert ez a lap elküldött „terepezni”, és így láthattam a szélesen valós világot. A miénket. Az általam művelt és művelendő irodalomhoz ez feltétlenül szükségesnek mutatkozott.

– *A szomszédos szerkesztőségi munka nem mélyítette el a barátságunkat, mindkettőnknek bőven lévén saját dolga, ráadásul én nem is nagyon sokára*

visszajöttem Váradra. Arra már nem emlékszem pontosan, mikor is és kitől hallottam, hogy Szávaiék elmentek az országból, de szeretném, ha a döntésük lényegét összefoglalva most felvilágosítana.

– A csernobili robbanás az időjárási viszonyok miatt igen súlyosan érintette Bukarestet. Amikor kiderült, hogy a felhők és a csapadék, de még a levegő is fertőzött, pánik tört ki, jóddal kenték magukat és lepedőszerűségekben jártak az utcákon az emberek. Feleségem, Ilona hosszú hónapok múlva észlelte, hogy alig képes lélegezni, esik össze a fáradságtól, kórházba került, elég későn diagnosztizálták a bajt, és nekem megmondták tisztán, hogy körülbelül még öt hónapot él még. És hogy vigyem olyan kórházi körülmények közé erre az időre, amelyek emberhez méltóak. Így került Ilona a budapesti Korányi szanatóriumba, ott vagy két évig feküdt, mert megmentették, közben mi a lányunkkal, Eszterrel, „túszként” maradtunk Bukarestben, amíg nagy nemzetközi közbenjárásra útlevelet kaptunk, hogy meglátogathassuk a kórházban. És nem tértünk vissza. Akkoriban már nem adták vissza „automatikusan” a menekülteket a „szocialista magyar hatóságok a baráti szocialista Románia szerveinek...”

– *Távol áll tőlem a személyes, másokra nem tartozó problémákban, gondokban-örömeikben való turkálás, azért is kérem, foglalná össze mindazokat az át- és megélt élményeket, mint az elmenetel, a letelepedés és ami mindezzel együtt jár, s hogy ezek milyen változást jelentettek az életükben!*

– Feleségem életében ez nagy és sokszor traumatizáló fordulópon volt, de magamról ezt egyáltalán nem mond-

hatom. Én az egyetemes magyar szellemi élethez tartozónak képzeltem és tartottam magamat. Akár Székelyföldön, akár Bukarestben, akár Budapesten, akár... Ha biztosított az élet, szerettem élete is, bármilyen szerény körülmények között, akkor abban az életben én megpróbálom írni tovább a regényeimet. Ez volt az én életem, és ezzel a családomnak sem ártottam.

– *Mondhatjuk-e azt, hogy végre megérkezett az irodalomhoz? Körülbelül mikortól vált elsődlegessé a szépírói tevékenysége, és milyen volt műveinek a fogadtatása?*

– Tizenhárom éves koromtól nem távolodtam el az irodalomtól. Megérkezni a teljesítményig kell! Úgy gondoltam, hogy úgy hatvanöt éves koromig tető alá kell hoznom az elképzeléseimet, meg kell írnom a regényeimet, különösen a *Székely Jeruzsálem* című esszéregényemmel „gürcöltem” sokáig. Fontosnak tartottam, mert a romániai magyar kisebbségi létben, abból, annak történetéből és személyes sorsunkból bontakoztatva a nagyvilág sorsára való rálátás – és osztozás – esélyét szerettem volna felmutatni. Azt hittem, szükség lesz vagy harminc esztendőre, amíg ez a könyv „felszívódik” a közösségi tudatba, de úgy látom, gyorsabban megy, tavaly már a hetedik magyar kiadása jelent meg. Mivel én kísérletező alkat vagyok, minden regényem más – ha lehet azt mondani: minden regényem egyedi műfaj –, ebből következően a fogadtatásuk is eltérő. Az *Aletta bárkája* című regényem például osztatlan siker, de mondjuk a *Múlt évezred Marienbadban* körüli vita (és érdeklődés) inkább a „fű alatt” izzik, persze, politikai okokból is. Röviden: regényeim a helyüket keresik



A Polcz–Mészöly-kötetek alkotta „boltív”

továbbra is. Remélem, gondolom, még egy pár évtizedig. De talán a helyükre kerülnek.

– *Jelenleg mi az, ami leginkább érdeklis és leköt, illetve milyen tervek és elképzelések foglalkoztatják?*

– Továbbra is – változatlanul – az élet az, ami leköt. Mit ne mondjak, ebben is átlagos pasi vagyok, hiszen mindenkit az élet foglalkoztat, legalábbis a saját élete bizonyosan. Már eléggé idősen (hetvenkét éves vagyok), súlyos betegséggel vesződve a mások életében is a magam képét keresem. Fontos szerepe volt az életünkben Mészöly Miklósnak, idősebb író barátomnak és feleségének, a pszichológus Polcz Alaine-nek, aki a feleségemmel, Ilonával könyveket, sorozatot gondozott a Pont Kiadónál. Kisoroszi telekszomszédokként szinte

szimbiózisban éltünk Mészölyékkel vagy másfél évtizeden át, sok fénykép is készült, és ezekből a pandémia alatt két könyvet állítottam össze, egyiket Miklósról, másikat Alaine-ről, a kettő együtt – most, hogy már megjelentek – afféle összehajló boltívet képez, amely a mi életünket befogja. A jövőre nézve már lényegében nem az életem, hanem az utóéletem kérdése vethető fel. De edzettem magamat, hiszen minden regény élete a megjelenése után lényegében: utóélet. Szóval eddig is bőven figyelhettem megjelent regényeim utóéletét. Mit mondhatnék: írom tovább, és igyekszem befejezni a félig kész regényeim, és amíg tudom, figyelem az utóéletüket. Ebben telik az életem.

Molnár Judit

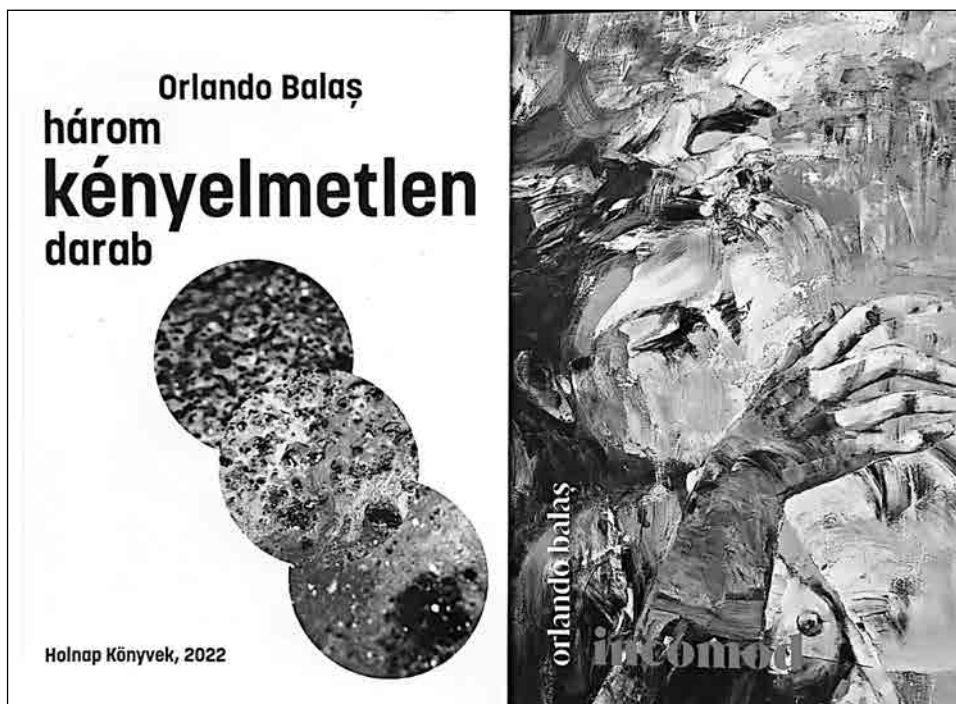
Kényelmetlen darabok

A jövőben, a jelenben és a közel-múltban játszódik a nagyváradi Orlando Balaş író, németnyelv-tanár három színműve. Az *Incomod* című kötet 2021-ben jelent meg román nyelven a Brumar Kiadó gondozásában, magyar nyelven pedig *Három kényelmetlen darab* címmel 2022-ben a Holnap Könyvek sorozatban.

Aki könnyed kikapcsolódásra, cukorhabos lebegésre vágyik, annak határozottan nem ajánljuk, hogy kézbe vegye a kötetet – sem románul, sem magyarul. Akit azokban érdekelnek társadalmi kérdések, annak érdemes fellapoznia a könyvet. A darabokat magyarul Magyarai Sára egyetemi docens és munkatársunk, Molnár Judit fordí-

tásában olvashatják.

Az első alkotás, a *Sieg Heil, avagy A jó győzelme* (*Sieg Heil sau Triumful binelui*) disztópia. Az olvasó egy 2151-ben zajló per közepébe csöppen az, melynek vádlottja, Georg Adamson azért áll bíróság előtt, mert interneten is terjesztette, hogy látott egy jel nélküli gyermeket, aki vélhetően természetes úton született. A jövő társadalmában ez a gyermek lenne a kivétel, akkor ugyanis már ötven éve nem jegyezték be természetes úton megfogant gyermeket, mindenki „biotech” embriókhoz juthat, és nevelheti felnőtté az ezekből született, öröklött betegségektől mentes, genetikailag feljavított példányt. A tárgyaláson bíró és



vádolt, ügyész és ügyvéd egy stilizált villámhoz hasonló jelent visel az arcán, ezzel jelezve: ők is biotech emberek. Ez a stilizált villám megkettőzve annak idején a náci SS-alakulatok jele volt, hangzik el a vádlott és védője beszélgetése során, melyben többek között azt is boncolgatják, hogy miért jelent az adott társadalomra veszélyt az, ha Georg Adamson beszél arról, hogy látott egy vélhetően természetes úton fogant gyermeket; miért is áll a kor társadalma a biotech embriókból született emberekből; akarna-e valaki természetes úton fogant gyermeket, ha utódja garantáltan nem szenved örökletes betegségektől. Szóba kerülnek a génmódosított állatok és növények is, utóbbiak ellenállóak, de terméketlenek, s mint az ügyvéd szavaiból kiderül, senki sem tudja, mi a kockázata annak, ha az emberiség visszatér a természetes szaporodáshoz, és ki lenne a felelős azért, ha beteg gyermekek születnének... Kényelmetlen kérdések, ugye? A darab végéről csak annyi: egy disztópiának rendszerint nincs hollywoodi happy endje.

Szintén nehéz, de sajnós aktuális témát boncolgat a szerző a *Ne bántsd a szárnyaimat!* (*Lasă-mi aripile*) című színművében. Az elején csak sejthető, hogy az elvált, a fiát és lányát nevelő Amalia új párjával, Petruval nincs minden rendben, bármennyire is látványos közte és a nő között dühöngő szerelem. Az édesapa alig láthatja gyermekeit, mert erre a törvény lehetőséget ad, arra azonban nem, hogy az anyjuk által veszélyeztetett gyermekeket magához vegye. Alex és Maria visszahúzódása, az édesapjukhoz való költözés, a menekülés vágya először csak sejteti, hogy az anyjuk új párja valójá-

ban pedofil... Az utolsó felvonásban Amalia örjögve hibáztatja volt férjét Maria öngyilkosságáért, talán éppen ezzel leplezve maga előtt is a tény: a kislányt a férfi kérésére maga küldte Petru ágyába, hogy a férfival „aludjon”. Tépett szárnyú angyalokként jelennek meg a színen azok a gyermekek, akiket tönkretett, meggyalázott egy felnőtt, akinek vigyázni kellett volna rájuk... Kényelmetlen, igaz?

Éjjel, mint a tolvajok (*Noaptea, ca hoții*) – talán nincs is olyan Romániában, Erdélyben, Partiumban élő magyar, aki, ha követte az ország közéletének történeteit, ne a 2017-es tüntetésekre gondolna a címet olvasva. Az akkori kormány egy kedd este sürgősségi rendelettel módosította a büntető törvénykönyvet (Btk.) és a bünygyi perrendtartást, többek között megváltoztatva a hivatali visszaélés meghatározását.

A dráma szereplői azok a tüntetők – nyugdíjas tanár és vállalkozó, szállodamenedzser és villamosvezető stb. –, akik a korrupció ellen emelnek szót egy vidéki város központjában. Az ő beszélgetéseik során felidéződik a Colectiv tragédiája épp úgy, mint a hálapénz, a hazai és külföldi munka során szerzett egészségügyi tapasztalatok története vagy az egyes engedélyek kiadása halogatásának kérdése is. Az egy vidéki város főtéren, a királysobor mellett sátrakban demonstrálók persze kellemetlenek a hatalom mindenkori képviselőinek. Ezt jelzi a csendőrség és a helyi rendőrök fellépése, a színen feltűnő politikusokkal folytatott párbeszéd, a finom figyelmeztetés, a bírság, végül a sátrakban alvó tüntetők szétverése. És, akár a való életben, természetesen megjelennek a színen a sorosbérence-

zők, a turistákért aggódok, a mondva-
csinált okokkal értetlenkedők is a tűn-
tetők mellett... „Mi itt vagyunk, mert
minket érdekel. Benneteket érdekel?”
– hangzik a nézők felé a kérdés a szín-
mű végén. Kényelmetlen kérdés, ugye?

Mindenesetre kíváncsian várom,
lesz-e olyan színház vagy független
társulat, amely színre viszi Orlando
Balaş valamelyik darabját.

Fried Noémi Lujza



Távoli emlék

„Akkor vagy szabad, mikor megérted, hogyminden mindegy”

Minden mindenhol mindenkor

A filmtörténet talán leglátványosabb és legmélyebb értelmű ripaccsága, amit nem szabad kihagyni, még akkor sem, ha bizonyos részei megbotránkoztatják majd a kifinomultabb nézőket. Az egyéni konfliktusoktól kiindulva összetett, egyetemes igazságokra rámutató társadalmi szatíra az új év kezdetén különösen aktuális, hiszen nem más, mint egy jó humorú számadás az élettel; a film a kisember sorsát helyezi új megvilágításba nagyobb, kozmikus összefüggések perspektívájából.

A 2022-es év filmes termésének határozottan legszínesebb darabja, már az előbemutatók nyomán úgy harangozták be, hogy képvilágában legalább olyan újító lesz, mint a *Mátrix* volt a maga idején. Még ha ez nem is igazolódott be teljesen, hiszen a CGI korában már sokkal nehezebb valami forradalmian újat mutatni a sokat látott közönségnek, azért mindenképp a vizuális csúcsteljesítmények élbolyába tartozik. A Wachowski testvérek mesterművével vont párhuzam pedig a mély filozófiai tartalma és a szimbólumokban gazdag látványvilága miatt is érvényes.

A *Minden mindenhol mindenkor* a művésznevükön csak Danielekként emlegetett szerzőpáros, Daniel Kwan

és Daniel Scheinert írta és rendezte. A fontosabb szerepekben két ázsiai színészlegenda, az örökifjú Michelle Yeoh és James Hong mellett feltűnik még a reneszánszát élő Jamie Lee Curtis tőle teljesen szokatlan szerepekben (a Halloween horror-franchise visszatérő túlélőjeként ismertté vált színésznő ezúttal a „szörnyeteget” alakítja, aki elől a többieknek menekülniük kell), valamint Ke Huy Quan, akit a hazai közönség leginkább egy gyerekkori szerepéről ismer – ő játszotta Picúrt, a kínai kisfiút, akivel Indiana Jones elmenekül Sanghajból a *Végzet temploma* című részben.

A történet középpontjában a Yeoh által alakított ázsiai-amerikai családanya áll: egy energikus nő, aki minden idegszálát megfeszítve igyekszik összetartani a családját. Hol szenvedélyes szócsatákkal, hol makacs tagadással próbálja fenntartani a normalitás látszatát, holott üzleti és magánéletének több frontján is az összeomlás fenyegeti. Férje (Quan) válni készül, a családi vállalkozásként működtetett mosodáját bezárással fenyegeti az adóhatóság könyörtelen ellenőre (Curtis), ő maga pedig börtönbe is kerülhet. Mindeközben gondoskodnia kell szellemileg leépült,

idős édesapjáról (Hong), és meg kell találnia a hangot az egyre inkább elidegenedő lányával (Stephanie Hsu), aki a családi hagyományoktól teljesen eltérő életet kíván élni, és akit talán örökre elveszíthet. Ám mielőtt maga alá temetné a gondok áradata, egy idegen váratlan látogatása olyan fenyegetettségre nyitja rá a szemét, amely mellett eltörpülnek súlyosnak vélt magánéleti problémái, ugyanakkor ráébred, hogy jelentéktelen életének apró cselekedetei kozmikus jelentőséggel bírnak. Az ismerős-idegen feltárja előtte a „mi lett volna, ha?” örök talányát, vagyis hogy milyen lehetséges kimenetelei lehettek volna az életének, ha más döntéseket hoz.

Bár a sorsleágazásokat a film csak érintőlegesen mutatja meg, a különböző történeti szálak lehetőséget adnak rá, hogy Michelle Yeoh minden eddiginél tündöklőbben bontakoztassa ki sokoldalú színészi tehetségét. A drámai szerepekben a tőle elvárt szinten hozza a szükséges érzelmi mélységeket, míg más részekben kényelmességét, kung-fu-tudását vagy épp humort csillantja meg. A Hollywoodban is szocializálódott veterán színésznő ugyanakkor kiválóan ellensúlyozza szereplőtársai ripacs stílusát, mintegy visszarántva őket az ázsiai filmekre gyakran jellemző, túlzó előadásmód pereméről egy sokkal valóságközelibb megközelítés talárára.

A *Mátrix*-trilógiához hasonlóan a *Minden mindenhol mindenkorban* is központi fontosságú jelkép például a tükör. Ahogy a mosolygós családi idill képéről a falitükrön átmozduló kamera egy szomorúbb realitásra mutat rá, már a nyitójelenet jelzi, hogy több lehetséges valóság réteggel van dolgunk. Visszatérő motívumként



megjelenik ugyanakkor a nyomasztó, labirintusszerű irodaház és a könyörtelen „ügynökök”, akik védik a fennálló rendszert, melynek ugyanakkor ők maguk is a rabjai. Az ügynöki minőség itt is bármikor, bármelyik szereplőben megtestesülhet, de ugyanúgy megvan mindenkiben az „ébredés” képessége is. Kulcsfontosságú pillanatokban a „nem-beavatott” karakterek is képesek arra, hogy zsigeri benyomások szintjén ráérezzenek a saját szűk környezetükön túlmutató realitásokra, és a logikát meghazudtoló döntéseket hozzanak a helyes irányban. Emellett ösztönösen félik az összes párhuzamos realitásra veszélyt jelentő gonoszt, amely itt is egy kerek, szemet mintázó entitásként jelenik meg, hasonlóan a *Mátrix* gépvilágát uraló mesterséges tudathoz vagy *A gyűrűk ura* trilógia Szauron-szeméhez.

A legnagyobb fejlődésen természetesen Yeoh karaktere megy át a filmben, őt a *Mátrix* Neójához hasonlóan egy külső erő ébreszti fel és ragadja ki megszokott világából, és több száz lehetséges életet megtapasztalva jut el a más szereplők által már korábban is jelzett felismerésig: „Akkor válhatsz teljesen szabaddá, amikor megérted, hogy minden mindegy” – majd ezt a

filozófiát anyai szívének prizmáján át tovább tisztítva képessé válik rá, hogy nemcsak önmagán, hanem az összes többi karakteren is felülemelkedve magasabb rendű igazságokat is feltárjon, ahol a szeretet mindent felülír.

A filmes berkekben mostanság felkapott multiverzum témát teljesen új köntösbe öltöztetik az alkotók ebben a vérbeli ázsiai fekete komédiában, amely úgy hat a nézőre, mint egy menet a hullámvasúton: gyomorforgató kanyarokkal, gyakran néhány másodpercnyi különbséggel cikázva a magas művészeti megvalósítások és a giccs-

határt súroló, mégis rendkívül vicces akciójelenetek hullámvölgyei között, mindez teletűzdelve modern értelmezésű keleti bölcsességgel és Oscar-esélyes speciális effektusokkal. S hogy a történet valóban egy hi-tech világban különböző univerzumok között ugráló hősnőről szól vagy egyszerűen egy anya lelki világának belső örlődéseit vetíti ki, miközben próbálja újjáterementi saját önképét egy krízis közepén, azt mindenki döntse el maga, miután megnézte a filmet.

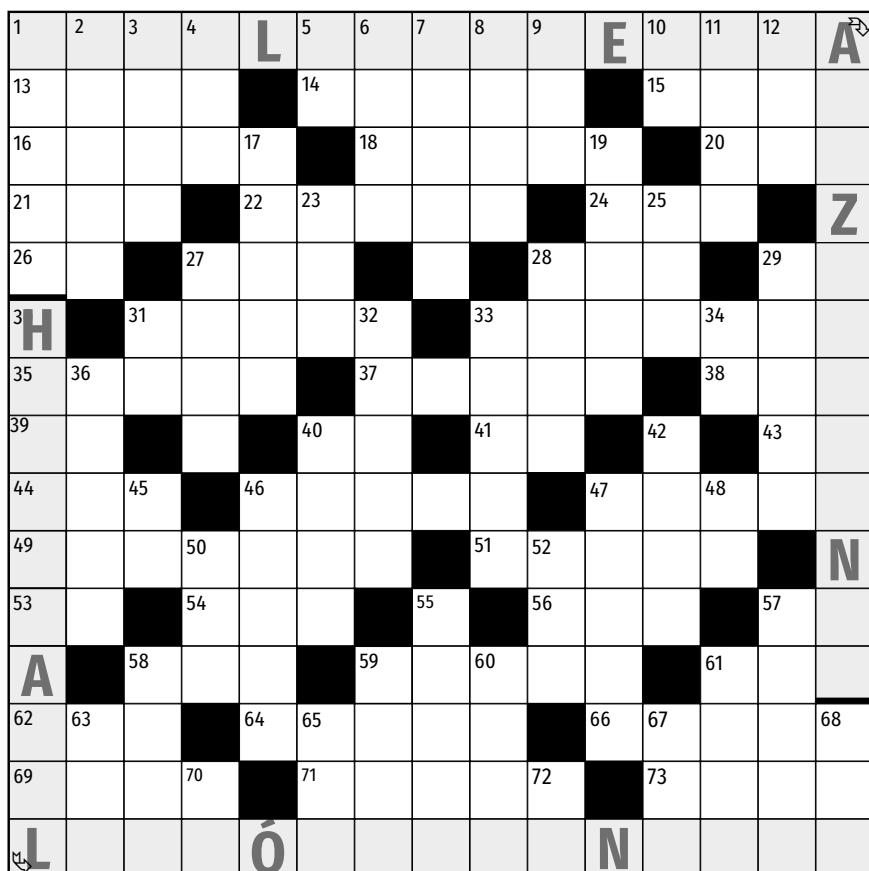
Szombati-Gille Tamás

A szeretetről

Müller Péter író, dramaturg, forgatókönyvíró, előadó egyik gondolatát idézzük a rejtvényben a **vízszintes 1.** és a **függőleges 30.** alatt.

VÍZSZINTES: 13. Miskolc hegye. 14. ... és a varázsló – Vajda János operája. 15. Ritka női név. 16. Mesterséges műszálféle. 18. Nagy, lapos fenekű csónak. 20. A Tisza mellékfolyója. 21. Paripa – névelővel. 22. Brazil író (Jorge, 1912–2001). 24. Gyakorító képző. 26. A gallium vegyjele. 27. Ifjúsági sporto-

ló. 28. Egyesülethez tartozik. 29. Párt! 31. Zongoraművész, riporter, színész (Imre, 1935–2008). 33. Trópusi madár. 35. Sikeres magyar zenekar. 37. Forró égövi növény, nálunk dísnövény. 38. ... Kobo – japán író (1924–1993). 39. Kettőzve: Liza Minelli Oscar-díjas filmje. 40. A radon vegyjele. 41. Te és ő. 43. Folt közepe! 44. A kőpénzek szigete. 46. Finn mobiltelefon-gyártó cég. 47. Országos napilap volt Romániában. 49. Franz Kafka regénye. 51. Szék jelzője is lehet. 53. Hinni kezd! 54. ... Gardner



– amerikai színésznő. **56.** Számítógép-memória. **57.** Adat egyenmű betűi. **58.** Magyar színésznő (Éva). **59.** Jelet ad. **61.** Római számmal **52.** **62.** Lombtalan. **64.** A Beatles zenekar dobosa (Ringo). **66.** Olajbogyó. **69.** Vas, nikkel és alumínium ötvöze. **71.** A Léna legnagyobb mellékfolyója Szibériában. **73.** Gazdasági ágazat.

FÜGGŐLEGES: **1.** Romániai színházi rendező (György, 1925–1985). **2.** Belgrádi csúcs. **3.** Igaz. **4.** Hasonló rész! **5.** Az amerícium vegyjele. **6.** Mámoros. **7.** A török szultán rendelete. **8.** Kesergő. **9.** ...szó – a panasz szava. **10.** A rádium vegyjele. **11.** Előkelő (csoport). **12.** Számrendszerünk alapja. **17.** Kőolaj. **19.** Szeretlaka. **23.** ... Farrow – amerikai színésznő. **25.** Török tiszti rang. **27.** Egyes órák alkatrésze. **28.** Ilyen rózsza is van. **29.** Sátrakból álló telep. **31.** Faeperszemek! **32.** Enyhén lejtős domboldal. **33.** Kis folyóvíz. **34.** Ghána határai! **36.** Az USA legjelentősebb tengerparti üdülőközpontja. **40.** Vörös bundájú ragadozó. **42.** Ábrándos képzelődés. **45.** Perecdarab! **46.** Színvonalas. **47.** A sze-

relmi költészeti múzsája a görögöknél. **48.** Előd. **50.** Szóvégi járulék. **52.** Az argon és a nitrogén vegyjele. **55.** Dőlt. **57.** Felkapott gyakorlat. **58.** Jegyezni. **59.** Labda – angolul. **60.** Lendület. **61.** Előtag, zsírral való kapcsolatra utal. **63.** Halmazban van! **65.** Lett sakkvilágbajnok (1936–1992). **67.** Egyházi és ógörög hangsor. **68.** Visual ... – látványművészet. **70.** Betűket ró. **72.** Japán drámai műfaj.

Barabás Zsuzsa

A helyes megnevezést beküldők között 3 hónapos Várad-előfizetést sorsolunk ki! A megnevezést postán vagy e-mailben juttathatják el szerkesztőségünk címére: Várad folyóirat, 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; biharmegye@gmail.com. Kérjük, tüntessék fel a nevüket és a pontos lakcímüket!

Beküldési határidő: **január 30.**

Decemberi rejtvényünk (*Démokritosz gondolata*) helyes megnevezése: „Az élet ünnepek nélkül olyan, mint hosszú út vendégfogadó nélkül.”

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA!

A VÁRAD előfizetési díja: 3 hónapra 25 lej, 6 hónapra 50 lej, 1 évre 100 lej. A lap előfizethető a Gheorghe Șincai Megyei Könyvtár pénztárában készpénzzel vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal) az „Abonament Várad” megnevezésnek a feltüntetésével: Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Oradea; CUI 4687188; Cod IBAN: RO66TREZ07621G330800XXXX, Trezoreria Oradea. Az előfizetők a lapot postán kapják meg, ezért kérjük, a nevet és a pontos lakcímet tudassák szerkesztőségünkkel személyesen, telefonon vagy elektronikus postán a következő elérhetőségeken: Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó; telefon: 0259/431–257, 116-os mellék; 0771/269–647; postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; e-mail: biharmegye@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com.

Lapszámunk szerzői

BALÁZS GÉZA (Budapest, 1959)
nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, a budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetem és a nagyváradai Partiumi Keresztény Egyetem jelenlegi, illetve több egyetem és főiskola korábbi oktatója, a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda létrehozója, számos szakmai és társadalmi elismerés birtokosa, megszámlálhatatlan publikáció szerzője, a *Magyar Nyelvőr* felelős szerkesztője.

BESENYŐDI JUDIT (Szatmárnémeti, 2001) költő, író harmadéves egyetemi hallgató a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem bölcsészettudományi karán, magyar–német szakos. A Szatmárnémeti Szamos Diákirodalmi Kör elnöke, eddig megjelent kötete az *Illesztgető* (2022). Rendszeresen publikál a Szamos nevű havilapban, de a Partium folyóiratban is jelentek már meg versei.

CZILLI ARANKA (Kovászna, 1982) költő, író, magyartanárként dolgozik szülővárosában. Kötetei: *Nyitott ablak* (versek), 2018; *A varázslatos szekrény* (versek és mesék gyerekeknek és felnőtteknek), 2020; *Késsel és villával* (versek), 2022.

GORON SÁNDOR (Mezőtelegd, 1975) költő, műfordító, PhD. Nagyváradon él, ahol magyar–angol szakos tanárként dolgozik. Kötetei: *Magánbeszéd*, 2000 (versek); *Napesti promenád*, 2003 (versek); *A kő halála*, 2006 (Nichita Stănescu versei); *A szív feletti térben*, 2012 (versek).

MÁRTON KÁROLY (Nyárádszereda, 1956) költő, vállalkozó, Marosvásárhelyen él. Több erdélyi és magyarországi lapban, portálon közölt eddig verseket.

MOLNÁR ZSOLT (Nagyvárad, 1983) költő, szülővárosában él. Kötetei: *Verseim*, 2005; *Kapaszkodom*, 2009; *De te itt maradsz*, 2011; *Kódolt remény*, 2016.

NAGYÁLMOS ILDIKÓ (Székelyudvarhely, 1978) költő, újságíró, szerkesztő, az *Erdélyi Napló* riportereként indult, majd az aradi *Nyugati Jelen* és *Irodalmi Jelen* szerkesztője, később a Temesvári Rádió munkatársa, majd az *Udvarhelyi Híradó*, az *Udvarhely*, a *Szempont* és a *Hargita Népe* újságírója. Jelenleg a *Porta* havi magazin főszerkesztője. Versei antológiákban, irodalmi lapokban jelentek meg. Gyerekverseit tizenöt éve rendszeresen közli a *Napsugár* és *Szívárvány*. Kötetei: *Lábujjhegyen túl*, 2001; *Félmozdulat*, 2005; *Randevú*, 2010; *Panna első könyve*, 2010; *Panna második könyve*, 2013; *Papírtáj* (*Panna harmadik könyve*), 2020.

NÓTÁROS LAJOS (Nagyzerind, 1953) író, tanár, újságíró, Kolozsváron filozófiát és történelmet tanult. A sajtóban magyarul és románul egyaránt jelen van, irodalmi folyóiratokban az utóbbi időben kezdett közölni. Első kötete, egy román nyelvű kisregény tavaly jelent meg *Run, omule, run!* címmel. Kiadás előtt áll magyar nyelven írt nagyregénye *Álomvölgy* címmel, amelyet évtizedek óta ír.

TÓTH ÁGNES (1946, Nagyvárad) író, költő. 1990-től a Bihari Napló riportere, szerkesztője. 1994-től 2002-ig a Duna Televízió váradi tudósítója. Több gyermekvers- és prózakötete jelent meg, *Csupabohócok* című bohózatát 1995-ben mutatta be szülővárosa bábszínháza. Legújabb kötete: *Tündérálom* (gyermekversek, 2020).